

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Mgr. Andrea Hřebíčková

**Francouzský princip *laïcité* ve vztahu ke svobodě
náboženského projevu na veřejnosti**

Rigorózní práce

Olomouc 2018

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci na téma *Francouzský princip laïcité ve vztahu ke svobodě náboženského projevu na veřejnosti* zpracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V dne

.....
Andrea Hřebíčková

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala všem, kteří mi jakýmkoli způsobem vnukli své nápady a všem, díky kterým jsem byla schopna tuto práci dokončit. Především bych chtěla poděkovat doc. JUDr. Michalu Bartoňovi, Ph.D. za jeho cenné rady, které mi poskytuje během mého doktorského studia. Zároveň bych ráda poděkovala Mgr. Adéle Hepové za její konstruktivní připomínky, které mi byly předkládány během vypracovávání této práce.

Obsah

Seznam použitých zkratek.....	6
Úvod.....	7
1. Symboly a projevy jednotlivých náboženství.....	15
1.1. Křesťanství není jen klasický kříž.....	15
1.2. Astrologický islám.....	17
1.3. Judaismus prosvícený světlem.....	19
2. Vývoj právní úpravy.....	23
2.1. Mezinárodní dokumenty.....	23
2.1.1. Všeobecná deklarace lidských práv.....	23
2.1.2. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech.....	24
2.1.3. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod.....	25
2.1.4. Listina základních práv Evropské unie.....	28
2.2. Právní úprava ve Francii.....	30
2.2.1. Deklarace práv člověka a občana 1789.....	30
2.2.2. Ústava V. republiky z 1958.....	31
2.2.3. Zákon z 9. prosince 1905 o odluce církve a státu.....	32
2.2.4. Další vybrané zákony.....	35
3. Právem chráněný náboženský projev.....	38
4. Praktické dopady principu laičité a jeho dvou složek.....	41
4.1. Silnější francouzské bratrství než svobodná volba oděvu.....	41
4.2. Burkini jako novodobé bikini?.....	46
4.3. Kandidáti na veřejné funkce jako osoby nedotknutelné.....	52
4.4. Zvolení kandidáti a jejich náboženská svoboda.....	57
4.5. Vystavování vánočních jesliček může být proselytismus.....	58
4.6. Papež ano ale kříž ne.....	63
4.7. Kritéria pro hřbitovní brány.....	67

4.8. Stručné shrnutí.....	70
Závěr	72
Přílohy	80
Seznam pramenů.....	84
Monografie a články z časopisů.....	84
Právní předpisy	87
Judikatura	88
Internetové zdroje	90
Zdroje příloh	94
Abstrakt	95
Abstract	95
Klíčová slova	96
Key words.....	96

Seznam použitých zkratk

ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EU	Evropská unie
MPOPP	Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
OSN	Organizace spojených národů

Úvod

Celý svět se kontinuálně již od druhé světové války potýká s nuceným přesunem světového obyvatelstva. Ke konci roku 2016 bylo na zemi donuceno k migraci okolo 65,6 milionů lidí.¹ Podle výzkumů provedených kanceláří Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky roste počet uprchlíků již od roku 1997.² Nejčastěji jsou nuceni k migraci lidé ze Sýrie, Kolumbie, Afghánistánu a Iráku.³ Svět se proto potýká s mísením několika kultur, a to jak rasových, etnických, jazykových, tak i náboženských. Jejich příliv do Evropy má za následek, že se země musejí vypořádat a určitým způsobem rovněž vyrovnat s jinými náboženskými zvyklostmi, a také s jinými způsoby projevů náboženského vyznání. Poslední dobou se tedy do centra pozornosti dostávají náboženské projevy, kterým se dříve nedostávalo takového zájmu a nekladl se jim přílišný význam. Na jedné straně stojí migrační krize a projevy především islámu, kdy se věřící muslimové snaží bránit blasfemii a usilují o svobodný projev svého náboženského vyznání i mimo zemi svého původu. Naproti tomu na straně druhé stojí křesťanství jako představitel v Evropě tradičnějšího náboženství, jehož protagonisté protlačují do centra pozornosti vlastní zájmy a bojují například proti stejnopohlavním vztahům či potratům.⁴ V mnoha zemích Evropy jsou patrné nejrůznější tendence vypořádávání se s touto nastalou situací. Na jednom pomyslném konci stojí odmítavé postoje, kdy se stát snaží zůstat za každou cenu státem sekularizovaným a neutrálním. Do veřejného prostoru pak nedovoluje vpustit jakékoli náboženské projevy a tento trend je představován nejrůznějšími zákazy, jako například omezení vyobrazování náboženských symbolů ve školách nebo na místech, které slouží veřejné moci, také zákazy zahalování obličejů či jiné restriktce nošení náboženských symbolů. Příkladem země, která se snaží být přísně sekulární, je právě v této práci zkoumaná Francie. Je rovněž i zemí, kde jsou zastoupena nejrůznější náboženství. V zemi žije okolo 60 % křesťanů, 8 % muslimů, 1 % židů, 1 % ostatních náboženství a okolo 27 % obyvatel je bez vyznání.⁵ U obyvatel mezi 15-30 rokem lze spatřit opačný trend, protože 50 % mladých lidí je bez vyznání, zatímco ke křesťanství se jich hlásí pouze 40 %.⁶ Toto náboženské

¹ UNHCR. *Global Trends: Forced displacement in 2016*. United Nations High Commissioner for Refugees, 2017, s. 2

² Tamtéž, s. 6

³ Tamtéž, s. 9

⁴ McCREA, Ronan. *Is migration making Europe more secular?* [online]. Aeon.co, 17. června 2013 [cit. 9. dubna 2018]. Dostupné na <<https://aeon.co/essays/is-migration-making-europe-more-secular>>

⁵ PEW-TEMPELTON Project. *Global religious futures* [online]. [cit. dne 11. května 2018]. Dostupné na <http://www.globalreligiousfutures.org/countries/france/religious_demography/#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2020>

⁶ Le Portail de Statistique. *Appartenance religieuse des jeunes de 18 à 30 ans en France en juin 2016* [online]. Fr.statista.com [cit. dne 11. května 2018]. Dostupné na <<https://fr.statista.com/statistiques/600092/appartenance-religieuse-des-jeunes-france/>>

demografické složení potvrzuje i *The world factbook*⁷ vydávaný každoročně americkou CIA. Francie má podle kanceláře Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky celkem 370 000 lidí, kteří jsou buď uprchlíci, osoby bez státní příslušnosti či osoby hledající azyl.⁸ Nejen pro tuto svou rozmanitost je Francie zajímavou zemí pro výzkum, jelikož je zde pravděpodobnost, že se v judikatuře jak národních soudů, tak i Evropského soudu pro lidská práva, objeví nejrůznější náboženství a jejich projevy. Francie je rovněž typická svým ústavním principem *laïcité* a z něho plynoucí snahou o extrémní neutralitu státu k náboženským projevům. Tento princip ovšem obsahuje dvě složky, jednou je ona přísná neutralita státu k veškerému náboženskému přesvědčení a druhým protipólem, který se v ústavním principu nachází, je zaručení náboženské plurality ve společnosti a ochrana náboženské svobody jednotlivce. Z tohoto důvodu byla Francie se svým principem *laïcité* zvolena jako zkoumaná země. Na opačném druhém pomyslném konci ovšem stojí projevy tolerance a pochopení, kdy jsou země benevolentní a náboženské projevy přinejmenším dovolují, příkladem takovéto země může být Spojené království.⁹

Samotná svoboda náboženského vyznání patří k jednomu z nejstarších základních práv a svobod. Ovšem jedná se o svobodu, za jejímž prosazením stojí krvavé boje v rámci celé Evropy v období reformace. Kupříkladu ve Francii docházelo k mnohaletým náboženským válkám. Připomeňme si rozsáhlé nepokoje předcházející vydání Ediktu Nantského v roce 1598, který umožnil protestantům praktikování jejich víry.¹⁰ Rovněž i Velká francouzská revoluce měla velký podíl na vůbec prvním zakotvení základních práv a svobod člověka. Od těchto chvil lze vidět v celé Evropě posun k postupné náboženské toleranci, která se více rozvinula v období osvícenství. Co se týče svobody náboženského projevu stojí za povšimnutí, že se v moderní době můžeme setkat s myšlenkami filozofů, například T. M. Scanlona,¹¹ kteří jsou toho názoru, že by svoboda projevu obecně neměla být omezována vůbec. Ovšem jakmile se jedná o svobodný projev náboženského vyznání, jsou požadovány

⁷ CIA. *The world factbook [online]*. Verze ze dne 1. května 2018 [cit. dne 11. května 2018] Dostupné na <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/fr.html>>

⁸ UNHCR. *Global Trends: Forced displacement in 2016*. United Nations High Commissioner for Refugees, 2017, s. 61

⁹ Projevem tolerance zde může být skutečnost, že například ve Skotsku je povolen hidžáb jako součást policejního úboru. Police Scotland. *Hijab now an optional part of Police Scotland uniform [online]*. Ze dne 23. srpna 2016 [cit. dne 14. května 2018]. Dostupné na <<http://www.scotland.police.uk/whats-happening/news/2016/august/hijab-ratified-as-option-for-police-scotland-uniform>>

¹⁰ ALCOCK, Antony. *A History of the Protection of Regional Cultural Minorities in Europe. From the Edict of Nantes to the Present Day*. Londýn: Macmillian Press LTD, 2000, s. 6

¹¹ SCANLON, Thomas. *A Theory of Freedom of Expression*. Philosophy & Public Affairs, 1972, Vol. 1, No. 2, s. 204-226

určité restriktce, aby byly zachovány demokratické hodnoty, svobody ostatních, anebo neutralita státu.¹²

Vzhledem k nastíněnému stavu a aktuálnosti daného tématu byl zvolen jako hlavní námět rigorózní práce *Francouzský princip laïcité ve vztahu ke svobodě náboženského projevu na veřejnosti*. Tato svoboda bude v práci zkoumána především prostřednictvím rozhodnutí *Conseil d'État* (Státní rady) a rovněž také prostřednictvím Evropského soudu pro lidská práva a jeho judikatury ve vztahu k Francii.

Předkládaná práce má za cíl zmapovat vnější složku svobody náboženského vyznání, *forum externum*. Práce se zaměří na různé oblasti, kde může dojít k projevu náboženské svobody ve Francii, kdy stěžejní výzkum bude věnován náboženským symbolům nejrůznějších podob, které jsou právě vnějším náboženským projevem a vyvolávají kontroverzní pohledy na věc a současně jsou předmětem soudních rozhodnutí. Mezi hlavní oblasti, které práce zpracovává, patří zahalování na veřejnosti, nošení burkin, náboženské projevy ze strany kandidátů na veřejné funkce, vystavování jesliček v období Vánoc nebo umělecké projevy související s náboženským vyznáním, ať již kladně, či záporně. Tyto oblasti byly zvoleny pro jejich prozatím nedostatečné vědecké zkoumání a rovněž pro jejich atraktivnost, kdy lze poukázat na otázky s nimi související a lze k nim přistupovat z různých úhlů pohledu. Navíc se jedná o oblasti, v nichž při rozhodování francouzských soudů sehrál svoji roli ústavní princip *laïcité* a jeho jednotlivé složky.

Doposud neexistuje podobná studie ani v České republice a ani v zahraničí, která by analyzovala zvolené oblasti výzkumu. Největší pozornost je většinou věnována problematice škol a omezení náboženského projevu právě ve vzdělávacích institucích. Vzhledem ke skutečnosti, že oblast školství je velmi rozsáhlá, nebude toto odvětví do práce zahrnuto a bude tak ponechán prostor pro další možný výzkum. Další oblastí, která se v této práci neobjeví, je zaměstnání. Problematika náboženského projevu ve vztahu k zaměstnání totiž bude řešena v disertační práci, která bude zkoumat nejen Francii a náboženské symboly a projevy v zaměstnání, ale také Spojené království, které bude použito pro následnou komparaci. V disertační práci bude také nejenom judikatura ESLP, ale i rozhodovací praxe Evropského soudního dvora. Bude provedena komparace soudních rozhodnutí, zda oba evropské soudní orgány rozhodují podobně či nikoli. Z tohoto důvodu se problematika svobody náboženského projevu v zaměstnání, jak bylo již řečeno, v této práci neobjeví.

¹² O těchto restrikcích ve 21. století pojednává například publikace GRIM, Brian J. a FINKE, Roger. *The Price of Freedom Denied. Religious Persecution and Conflict in the Twenty-First Century*. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 272

Práce bude rozdělena na dvě hlavní části, přičemž první z nich bude teoretická a deskriptivní. V této části se práce zaměří na vymezení samotných náboženských symbolů jednotlivých náboženství, rovněž na vývoj právního zakotvení svobody náboženského projevu, a to jak na vnitrostátní úrovni, tak na poli mezinárodních dohod a smluv.

Druhá část práce bude koncipována jako případová studie, kdy bude přistoupeno ke dvěma metodám případových studií dle Lijpharta.¹³ První metodou je *Theory-confirming case study*, teorii potvrzující případová studie, která jako výstup potvrzuje předem stanovenou otázku či hypotézu v rámci výzkumu. V případě této práce by měla tato metoda potvrdit hypotézy stanovené níže. Druhou metodou, jenž bude v této práci využita je *Deviant case analyse*, analýza deviantních případů. V rámci této metody jsou zkoumány případy, které nejsou v daném prostředí běžné. Tato metoda má za cíl upozornit na další proměnné, jež nebyly v předchozím posouzení zohledněny. Proto má tato metoda vysokou teoretickou hodnotu. V této práci bude přistupováno k případům, které se neřadí mezi časté zástupce soudních rozhodnutí v oblasti svobody náboženského projevu. V rámci těchto judikátů bude poukázáno na možné jiné právní posouzení a na další problémy, které soudy ve svém rozhodování nezohlednily.

V této části bude zkoumána soudní praxe především hierarchicky nejvyšších soudů Francie (Státní rada, popř. *Conseil Constitutionel* či odvolací soudy) a ESLP. Tato soudní rozhodnutí budou podrobena analýze, jejímž prostřednictvím budou následně kriticky zhodnocena.¹⁴ Aplikování relevantních zákonů bude podrobena empirickému výzkumu dle Hoecka.¹⁵ Výzkum spočívá v analýze soudních rozhodnutí a jejich následné komparaci s relevantními právními předpisy. Výsledkem je ověření provázanosti právní doktríny se soudní praxí. Lze tedy zjistit co bylo zákonodárcem zamýšleno a zda je tento záměr naplňován či nikoli. Tento výzkum poskytne odpověď na otázku, zda je třeba uvažovat o možné změně legislativy a poukáže tak na nedostatky v aplikační praxi.

Tato část bude klást důraz nejen na zmapování možného vývoje v rozhodovací praxi obou soudů, ale také na ukázání problémů, které mohou v rámci konkrétních oblastí vzniknout. Zároveň bude v této části práce zkoumáno platné právo a jeho následná aplikace při rozhodování soudů, kde bude ukázáno na dopady dané regulace či na její fungování.

¹³ LIJPHART, Arend. *Comparative Politics and the Comparative Method*. The American Political Science Review, 1971, Vol. 65, No. 3, s. 682-693

¹⁴ KOTHARI, C. R. *Research Methodology: Methods and Techniques*. Nové Dillí: New Age International, 2004, s. 2

¹⁵ HOECKE, Mark Van. *Methodologies of Legal Research Which Kind of Method for What Kind of Discipline?* Oxford: Hart Publishing, 2011, s. 1-17

Výstupem bude i případný návrh na změnu legislativy, pokud budou prokázány určité nedostatky v aplikační praxi.

Jako hlavní výzkumný cíl pro tuto práci byla zvolena otázka, zda se Francie striktně drží svého principu laicity a zda francouzské soudy rozhodují vždy v souladu s tímto principem. Konkrétně zda soudy pokaždé rozhodují ve prospěch jedné ze dvou složek tohoto principu, a to konkrétně složky přísné neutrality státu. Druhou hlavní výzkumnou otázkou, tentokrát ve vztahu k rozhodovací praxi ESLP, je, zda ESLP ponechává v této problematice Francii prostor pro uvážení a je zdrženlivý nebo zda určuje, jak má být rozhodováno.

Další výzkumné otázky, které s těmito aspekty souvisejí, a které doplňují dvě hlavní výzkumné otázky, jsou následující:

- Jsou v uplatňování principu *laïcité* a jeho složky „neutrality státu“ určité mezery? Pokud ano, jedná se o rozhodnutí, která jsou vstřícnější k druhé složce principu laicity, neboli k náboženské pluralitě ve společnosti?
- Je patrný posun k vstřícnějšímu postoji ve vztahu ke svobodě projevu náboženského vyznání v judikatuře francouzských soudů na nejvyšší úrovni? Dochází k odklonům od původních rozhodnutí?
- Bylo by vhodné novelizovat stávající právní úpravu, která jakýmkoli způsobem upravuje svobodu náboženského projevu?

K těmto otázkám práce přiřazuje následující hypotézy. Co se týče prostředí francouzské Státní rady a jejího rozhodování, je předpokládáno, že se tato ve svých rozhodnutích vždy přikloní k principu laicity a k neutralitě státu a k jejich následnému zachování. Zároveň je předpokládáno, že druhá složka principu *laïcité*, náboženská pluralita společnosti, nebude při rozhodování Státní rady příliš relevantní. Co se týče posunu v judikatuře s ohledem na vstřícnější přístup ke svobodě náboženského projevu, není očekáván žádný značný posun vzhledem k vyslovené hypotéze, že Francie bude vždy zachovávat princip *laïcité* a neutralitu státní moci, proto se ani posun ve prospěch svobody náboženského projevu v rozhodovací praxi neočekává.

Hlavní hypotéza při rozhodování ESLP předpokládá, že bude soudem vždy použita doktrína *margin of appreciation* vzhledem ke specifčnosti francouzské právní úpravy a jejího principu laicity. Soud tedy zemi přenechá široký prostor pro uvážení s odůvodněním, že stát nejlépe zná společenskou situaci v zemi, a proto je povolanější k rozhodnutí o těchto otázkách. Pokud soud přeci jenom přistoupí k poměrování práv, práce předpokládá, že jako

hlavní legitimní cíl bude sledována ochrana bezpečnosti a veřejného pořádku na úkor svobody náboženského projevu.

V předkládané práci bude nejprve využito zdrojů sloužících k osvětlení problematiky náboženských symbolů jednotlivých náboženství. Je na místě uvést, že poněkud překvapivě doposud neexistují jednotné studie či publikace, které by se zabývaly přímo náboženskou symbolikou konkrétních náboženství ani v České republice a opět ani v zahraničí. Dostupné články či části knih hovoří o jednom určitém symbolu, k němuž přidávají další informace nebo jej zasazují do dnešního prostředí a porovnávají tak jeho vliv na moderní dobu. Co se týče křesťanství, pro definování významu kříže jako symbolu využije práce článek od Maurice Friedmana,¹⁶ pro seznámení se znakem ryby bude použit článek od dvojice autorů, jenž byl publikován v chicagském *The Journal of Religion*.¹⁷ Pro úvod k islámskému náboženství bude pracováno s článkem o islámské symbolice,¹⁸ se samotným Koránem, ale také s publikací, která zkoumá postoj muslimských žen k zahalování a poskytuje tak i sociologický výzkum.¹⁹ O nejznámějším symbolu judaismu, Davidově hvězdě, pojednává internetová stat,²⁰ na kterou odkazují i další vědci v oblasti religionistiky, proto byla použita i v této práci. Pro úvodní teoretickou část byly samozřejmě použity i další zdroje, především pokud se u jednotlivých náboženství hovoří o oblékání, bylo pramenů použito hned několik. Jak již bylo řečeno na začátku odstavce, především proto, že prozatím neexistuje studie, která by široce pojednávala o všech náboženských symbolech, i kdyby pouze pro jedno konkrétní náboženství.

V druhé úvodní části práce bude pracováno především s mezinárodními právními dokumenty a s francouzskou národní legislativou. V obou případech bude zachycen vývoj právní úpravy, především z pohledu zakotvování svobody náboženského vyznání a svobody jejího projevu. U mezinárodních dokumentů bude kladen důraz především na Úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, kdy bude pro její rozbor využito především

¹⁶ FRIEDMAN, Maurice S. *Religious Symbolism and "Universal" Religion*. Chicago: The Journal of Religion, 1958, Vol. 38, No. 4. s. 215-225

¹⁷ BEINE, David, PITTLE, Kevin. *Hooked on The Fish: The Christian Sign of The Fish (and Co-Option Thereof) as Symbolic Capital*. Dallas: SIL International, 2009, s. 15

¹⁸ ARNOLD, Thomas. *Symbolism and Islam*. Londýn: The Burlington Magazine for Connoisseurs, 1928, Vol. 53, No. 307, s. 154-156

¹⁹ KILLIAN, Caitlin. *From a Community of Believers to an Islam of the Heart: "Conspicuous" Symbols, Muslim Practices, and the Privatization of Religion in France*. Oxford: Sociology of Religion, 2007, Vol. 68, No 3, s. 305-320

²⁰ SCHOLEM, Gershom. *The Curious History of the Six-Pointed Star: How the "Magen David" Became the Jewish Symbol [online]*. Commentary Magazine, ze dne 1. září 1949 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.commentarymagazine.com/articles/the-curious-history-of-the-six-pointed-star-how-the-magen-david-became-the-jewish-symbol/>>

komentář.²¹ Dále bude pojednáno o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, jehož historií a rozbohem se zabývá především internetový článek od Christiana Tomuschata.²²

Část vnitrostátní právní úpravy představí Deklaraci práv člověka a občana, francouzskou Ústavu a zákon o odluce církve a státu. Zde je stěžejním zdrojem komentář²³ k tomuto zákonu, který ovšem pochází z doby hned po přijetí předmětného zákona a obsahuje tak i ustanovení, která již součástí předpisu nejsou a která již není možné nikde jinde dohledat. Novější komentář bohužel ve Francii nikdo nepublikoval. Ve Francii je dále stěžejní pochopení principu *laïcité*, který přinesl právě tento zákon a později byl princip zakotven i ústavou. K tomuto účelu výborně slouží článek *La Liberté Religieuse et le Principe de Laïcité en France*.²⁴

Část praktická, zkoumající soudní praxi, bude jako stěžejní zdroj používat judikaturu národních soudů, hlavně francouzské Státní rady a ESLP, kdy je tato dostupná ve všech případech v internetových databázích (Hudoc a ArianeWeb). Ovšem jako úvodní seznámení se s některými případy, které se objevily před ESLP, výborně poslouží článek z *Law & Justice*.²⁵ Zde je rozebrán nejen článek 9 Úmluvy, ale také jednotlivé složky svobody náboženského vyznání a zásahy do svobody projevu náboženského vyznání. Jako další přehled a seznámení se s judikaturou ESLP bude pracováno s tzv. *Factsheet*, jenž je vydáván pod záštitou právě ESLP a obsahuje ucelený výčet rozhodnutí, která se před soudem objevila, kdy jsou tyto factsheety uspořádány podle materie, které se rozsudky týkají. Tudíž v této práci bude použit factsheet pojednávající o náboženských symbolech a odívání.²⁶ U francouzských rozsudků Státní rady se dají dohledat i zprávy veřejných zpravodajů či tisková prohlášení, pokud tyto publikace byly v souvislosti s daným případem vydány. Stejně tak jako rozsudky, lze i tyto další materiály nalézt na internetovém portálu francouzské Státní rady.

Sama autorka již v rámci svého doktorského studia prezentovala některé části této práce na domácí i zahraniční akademické půdě. Za zmínku stojí mezinárodní konference

²¹ KMEC, Jiří a kol. *Evropská Úmluva o lidských právech – komentář*. Praha: C.H.Beck, 2012,

²² TOMUSCHAT, Christian. *International Covenant on Civil and Political Rights [online]*. United Nations, 2008 [cit. 26. února 2018]. Dostupné na < http://legal.un.org/avl/pdf/ha/iccpr/iccpr_e.pdf >

²³ REUTENAUER, Paul. *Nouveau Regime Des Cultes En France: Commentaire de la Loi Du 9 Decembre 1905 sur la separation des Églises et de l'État*. Paris: Du Bulletin-Commentaire des Lois Nouvelles et Décrets, 2. vydání, 1906, s. 104

²⁴ FROMONT, Michel. *La Liberté Religieuse et le Principe de Laïcité en France*. Vatican City: Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom, Acta 17, 2012, s. 307-319

²⁵ HILL, Daniel a WHISTLER, Daniel. *Religious symbols and the European convention on human rights*. Law & Justice, 2013, s. 52-69

²⁶ ECHR. *Religious symbols and clothing*. Press Unit, 2016, s. 8

konaná ve švédské Uppsale,²⁷ kde byla v rámci aktivní účasti přednesena část týkající se vánočních jesliček (kapitola 4.5.). Rovněž kapitola pojednávající o umístění sochy papeže Jana Pavla II. na náměstí (kapitola 4.6.), byla prezentována na třetím ústavněprávním výjezdním semináři v Rajnochovicích.²⁸ Kapitola pojednávající o kandidátech na veřejné funkce (kapitola 4.3.) bude v pozměněné formě vydána ve sborníku z Olomouckých právnických dnů, předpokládaný termín vydání je koncem roku 2018.

²⁷ Mezinárodní konference *The Impact of Religion Challenges for Society, Law and Democracy*. Uppsala University, Švédsko, 24.-26. dubna 2018

²⁸ Seminář organizovaný Právnickou fakultou UPOL, konaný ve dnech 20.-22. duben 2018

1. Symboly a projevy jednotlivých náboženství

Úvodní kapitola pojednává o svobodě náboženského projevu, především o náboženských symbolech a oděvech, které jsou typické pro jednotlivá náboženství, jejichž prostřednictvím se náboženství projevují navenek a mohou být proto i předmětem soudních sporů. Tato kapitola slouží jako všeobecný vhled do dané oblasti a pro seznámení se s možnými projevy náboženského vyznání. Rozebrána budou tři, pro tuto práci hlavní, náboženství, a to křesťanství, islám a judaismus.

1.1. Křesťanství není jen klasický kříž

Nejtypičtějším znakem užívaným v křesťanství je kříž.²⁹ Kříž je symbolem, jenž bývá nejčastěji spojován s utrpením Ježíše Krista a slouží k této připomínce.³⁰ Vyskytuje se ovšem nejen jako připomínka Ježíšova ukřižování a jeho následného zmrtvýchvstání, ale také jako znak spásy. Římskokatolíci a ortodoxní křesťané totiž slaví ještě další náboženský svátek spojený s tímto symbolem, a to 14. září, kdy se jedná o svátek Povýšení svatého Kříže.³¹ Jedná se o svátek, který je spojován s vystavováním částí kříže, na němž byl ukřižován Ježíš Kristus. Tento svátek vznikl v pátém století a v sedmém století se rozšířil i na západ od Jeruzaléma. V sedmém století totiž získali křesťané od Peršanů nazpět další části tohoto kříže, které byly odcizeny z Jeruzaléma jako válečná kořist. U ortodoxních křesťanů je rovněž patrná mírná modifikace kříže, když je užíván třiramenný kříž, u nějž dvě horní ramena tvoří klasické překřížení a spodní rameno je usazeno našikmo.³²

Dalším křesťanským symbolem je zjednodušená kresba ryby neboli „*ichthys*“.³³ Původ tohoto symbolu má tři možná vysvětlení. První z nich pochází údajně z dob, kdy bylo křesťanství jako náboženství perzekuováno. Pokud se setkali dva křesťané a měli tušení, že i druhý z nich je stejné víry, jeden vždy na zem vyryl zahnutou linku, která představovala polovinu znaku ryby. Jestliže druhý člověk přikreslil k první polovině tu druhou, bylo oběma jasné, že se jedná o příslušníky křesťanské víry. Druhý možný výklad původu znaku ryby se odkazuje na Ježíšův čin, kdy nakrmil hladové chlebem, a právě onou rybou. Poslední

²⁹ Viz příloha č. 1

³⁰ FRIEDMAN, Maurice S. *Religious Symbolism and "Universal" Religion*. Chicago: The Journal of Religion, 1958, Vol. 38, No. 4. s. 216

³¹ ROBERTS, Michael S. *The cross [online]*. BBC.co.uk, ze dne 12. září 2009 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <http://www.bbc.co.uk/religion/religions/christianity/symbols/cross_1.shtml>

³² Viz příloha č. 2

³³ Viz příloha č. 3

vysvětlení přichází s akronymem řeckých písmen, které znamenají slovo ryba. Jedná se o pojem „*ichthys*“,³⁴ jenž značí v doslovném překladu – Ježíš Kristus Boží Syn Spasitel.³⁵

Ovšem kříž a ryba nejsou jedinými symboly křesťanství. Tato práce v praktické části, která se věnuje judikatuře francouzské Státní rady a ESLP, ukazuje, že mezi náboženské symboly lze podle odůvodnění soudu zařadit i vánoční jesličky, jako symbol narození Ježíše Krista nebo i vánoční dekorace ve formě hvězdy.

Hvězda jako symbol, který se objevuje nejen ve formě světelné dekorace, ale také jako hlavní ozdoba vánočních stromů, totiž symbolizuje Betlémskou hvězdu, která ukázala všem věřícím směr, kudy se mají vydat za Ježíšem, novým králem a mesiášem.³⁶ Hvězda se objevuje jako náboženský symbol a jako zázrak i v dalších částech Bible, a to nejenom v Novém zákoně, ale i ve Starém (například Numeri 24:17). Vzhledem ke skutečnosti, že jsou Vánoce původem křesťanský svátek, mají i dekorace náboženský podtext a nejenom jesličky, ale i ozdoby ve formě hvězdy, a to nejen nad jesličkami, ale i na vánočních stromech či v ulicích, jsou podle jednoho možného pohledu náboženským symbolem, který by mohl potenciálně ohrožovat francouzský princip *laïcité*, a proto by v krajním případě mohl být na veřejných prostranstvích či ve veřejných budovách zakázán.

Stejně by tomu mohlo být i u vánočních stromů, jelikož i tyto mohou být považovány za určitých okolností za náboženský symbol.³⁷ Tyto stromy, vzhledem k tomu, že se jedná o stromy jehličnaté a jsou tedy stále zelené, mohou symbolizovat věčný život, který ztělesňoval i tzv. strom života, jenž se objevuje v Bibli.³⁸ Tomuto výkladu přispívá i jeden ze tří možných původů tradice vánočního stromu, který tvrdí, že používání vánočního stromu jako dekorace se vyvinulo v Německu v 15. století, kdy se na náměstích hrála středověká divadla a nejoblíbenější hrou byl Ráj. Tato hra pojednávala samozřejmě o vyhnání Adama a Evy z ráje. A právě onen ráj byl při divadlech zobrazován jako jedle ověšená jablky poznání. Údajně od této doby začali lidé i ve svých domovech zdobit jedle jablky a následně i malými bílými vaflemi, které měly symbolizovat Kristovo tělo.³⁹ Samozřejmě mnohem populárnější

³⁴ Z řeckého originálu ΙΧΘΥΣ

³⁵ BEINE, David, PITTLE, Kevin. *Hooked on The Fish: The Christian Sign of The Fish (and Co-Option Thereof) as Symbolic Capital*. Dallas: SIL International, 2009, s. 4-5

³⁶ Matouš 2., Bible, Nový zákon

³⁷ ARNOLD, Michelle. *Should Christmas trees be considered a religious symbol?* [online]. Catholic.com [cit. dne 22. března 2018]. Dostupné na <<https://www.catholic.com/qa/should-christmas-trees-be-considered-a-religious-symbol>>

³⁸ Genesis 2:9, Bible, Starý zákon

³⁹ MOSTELLER, Angie. *Christmas, Celebrating the Christian History of Classic Symbols, Songs and Stories* [online]. Celebrating Holidays [cit. dne 22. března 2018], Dostupné na <http://www.celebratingholidays.com/?page_id=1535>

jsou další dva možné původy tradice zdobení vánočních stromků, kdy první pramení v pohanských legendách a poslední, nejnovější, je spojován s Martinem Lutherem.

Mnoho ve Francii státem uznaných svátků vychází právě z křesťanství. Mimo tradiční Vánoce a Velikonoce se jedná o svátek Nanebevzetí, který je spojován s koncem pozemské mise Ježíše Krista.⁴⁰ Další je svátek *Pentecôte*, jenž je společný jak pro křesťanské (letnice), tak pro židovské (šavuot) náboženství.⁴¹ Letnice symbolizují seslání Ducha svatého. Ve Francii se slaví rovněž svátek Všech svatých a Nanebevzetí Panny Marie.

Co se oblékání týče, má křesťanství na své věřící pouze jeden požadavek, a to skromnost.⁴² Jinak nejsou běžní věřící nikterak omezováni či vedeni k jednotnému úboru nebo částem oblečení. Na druhou stranu je dobré si uvědomit, že v rámci křesťanství existují různé řády, pro které je naopak určitý specifický oděv povinností.⁴³

1.2. Astrologický islám

Islám je jedno z náboženství, pro něž je typická nevěle až dokonce nepřátelství k jakémukoli zobrazování lidí či zvířat. Tato výsada vytváření živých tvorů totiž dle muslimů náleží pouze bohu a staví tak umělce do kontroverzního postavení.⁴⁴ Z tohoto důvodu je islám náboženstvím, které je navenek projevováno nejmenším počtem symbolů.

Nejčastěji se uvádí, že stejně jako je kříž symbolem křesťanství, je půlměsíc symbolem islámu. Ovšem půlměsíc se v muslimských státech objevuje na veřejných místech, například na budovách, zcela sporadicky. Navíc jeho původ údajně není s náboženstvím vůbec spjat, jak tvrdí Arnold.⁴⁵ Symbol půlměsíce vznikl modifikací bývalé turecké vlajky, která měla původně ve znaku koňskou podkovu. Ale při válkách o Byzantskou říši si Turci přivlastnili byzantský znak jako projev nadřazenosti a modifikovali podkovu do tvaru právě půlměsíce.⁴⁶ Později se k půlměsíci přidala i hvězda⁴⁷ a vznikl tak znak, který se dodnes

⁴⁰ Jours fériés. *Date de l'Ascension [online]*. [cit. dne 25. května 2018]. Dostupné na <<https://www.joursferies.fr/ascension.php>>

⁴¹ Jours fériés. *Date de la Pentecôte [online]*. [cit. dne 25. května 2018]. Dostupné na <<https://www.joursferies.fr/pentecote.php>>

⁴² 1. Timoteus 2.9, Bible, Nový zákon

⁴³ Příkladem toho řádu mohou být Karmelitáni nebo Benediktýni

⁴⁴ Department of Islamic Art. *Figural Representation in Islamic Art [online]*. In Heilbrunn Timeline of Art History. New York: The Metropolitan Museum of Art, říjen 2001 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <https://www.metmuseum.org/toah/hd/figs/hd_figs.htm>

⁴⁵ ARNOLD, Thomas. *Symbolism and Islam*. Londýn: The Burlington Magazine for Connoisseurs, 1928, Vol. 53, No. 307, s. 155

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ Viz příloha č. 4

objevuje především na vlajkách několika států, kde je hlavním náboženstvím právě islám.⁴⁸ Je tedy pravděpodobné, že odtud pramení nepotvrzená domněnka, že je půlměsíc s hvězdou tradičním znakem islámu. V novodobých studiích navíc bývá tento půlměsíc označován za symbol vztahu Alláha a člověka.⁴⁹

Specifické oblečení v islámu je typické především pro ženy. Korán zakotvuje, aby věřící ženy byly cudné, klopily svůj zrak, nedávaly na odiv jejich přednosti a aby zahalovaly svá prsa. Ukazovat se mohou jen svým manželům nebo obecně mužům, kteří jsou k nim v určitém příbuzenském vztahu.⁵⁰ Tuto povinnost ženy zachovávají prostřednictvím nejrůznějších druhů oděvů, které zakrývají určité části jejich těl či celou postavu. Nejčastěji se pro tyto účely používají šátky nesoucí různá označení. I přes to, že Korán výslovně neříká, že se mají ženy zahalovat jedním specifickým způsobem, je údajně nošení takovýchto šátků spolehlivou cestou, jak dodržet požadavek cudnosti a skromnosti.⁵¹ Původně z Koránu vyplývá, že věřící muži mají s věřící ženou mluvit skrze hidžáb, ovšem povinnost jej zajistit měli původně muži. Postupem času se však tento požadavek upravil a povinnost zajištění hidžábu byla přenesena na ženy. Muži si tak usnadnili způsob a podmínky, které na ně Korán kladl v souvislosti s hovorem a stykem se ženami. Tímto dali vzniknout určité segregaci mezi muslimskými muži a ženami.⁵²

Základním typem či částí oděvu je hidžáb,⁵³ což je šátek, který zakrývá pouze vlasy a obličej nechává odhalený. K většímu stupni zahalování slouží šátky, jež zakrývají nejen vlasy, ale i obličej, a to buď z části, kdy jsou ponechány viditelné oči, nikáb,⁵⁴ anebo zcela. Zde se jedná o burku,⁵⁵ která zahaluje celé tělo ženy včetně očí.⁵⁶ Na druhou stranu některé muslimské ženy v sociologickém průzkumu uvádějí, že islám nevyžaduje striktní nošení těchto šátků. Hlavní je, aby se ženy odívaly skromně a zbytečně na sebe neupozorňovaly.⁵⁷

⁴⁸ Příkladem může být Turecko, Pákistán, Malajsie či Alžírsko

⁴⁹ TZANKOVA, Veronika, SCHIPHORST, Thecla. *Visualization of Islamic Religious Symbolism on the Internet: A Conceptual Blending*. New York: Parsons Journal for Information Mapping, 2010, Vol. 2, No. 4, s. 6

⁵⁰ Súra 24:31, *Korán*. Přeložil Ivan Hrbek. Praha: Academia, 2000, s. 559

⁵¹ CHOWDHURY, Nasrin Akter and others. *Misconception of Islamic Apparel, Niqab: A Phenomenological Approach*. Malaysian Journal of Communication, 2017, Vol. 33, No. 4, s. 206

⁵² LOEWENTHAL, Kate Miriam, LAMIS, S. Solaim. *Religious Identity, Challenge, and Clothing: Women's Head and Hair Covering in Islam and Judaism*. Journal of Empirical Theology, 2016, Vol. 29, s. 163

⁵³ Viz příloha č. 5

⁵⁴ Viz příloha č. 6

⁵⁵ Viz příloha č. 7

⁵⁶ EVERETT, Jim A.C. and others. *Covered in stigma? The impact of differing levels of Islamic head-covering on explicit and implicit biases toward Muslim women*. Journal of Applied Social Psychology, 2015, Vol. 45, s. 91

⁵⁷ KILLIAN, Caitlin. *From a Community of Believers to an Islam of the Heart: "Conspicuous" Symbols, Muslim Practices, and the Privatization of Religion in France*. Oxford: Sociology of Religion, 2007, Vol. 68, No 3, s. 313

Dalším projevem islámu jsou muslimské svátky a jejich oslavy. Vzhledem ke skutečnosti, že většina státem uznaných svátků stále vychází z křesťanského základu, není proto francouzský kalendář přizpůsoben svátkům, které jsou slaveny jinými náboženstvími. Příkladem může být nejznámější Ramadán, jehož účelem je, aby byl slaven všemi muslimy společně za dodržení určitých rituálů.⁵⁸ Dalším příkladem je i oslava Velkého svátku nebo svátku oběti,⁵⁹ která připomíná obětování Abraháma. Při této příležitosti je tradicí rituální porážka ovce.⁶⁰ Související se zachováváním svátků jsou i povinné modlitby pro muslimy, kdy je žádoucí, aby se takto modlili pětkrát denně, navíc pátek je posvátný den určený právě k náboženskému rozjímání, a proto se v muslimském světě tento den ani nepracuje. Těmto modlitbám předchází i důkladná příprava, která vyžaduje, aby se věřící omyli čistou vodou. Rituály tak zabírají přibližně okolo 15 minut. V pátek se navíc muslimové schází ke společné modlitbě, která trvá mezi 45 až 90 minutami.⁶¹ Ovšem ve Francii jsou takovéto praktiky nemyslitelné a členové islámské komunity musí pracovat i během pátku či jiných muslimských svátků. Podle tvrzení některých muslimských žen jim ani není v práci umožněno modlit se několikrát denně.⁶² Na druhou stranu je v některých nadnárodních společnostech muslimům vycházeno vstříc, takovýmto příkladem může být společnost *Whirpool*, která umožňuje zaměstnancům odejít v pátek z práce dříve kvůli modlitbám, anebo společnost *Intel*, jenž povoluje pravidelné modlitby v konferenčních místnostech.⁶³

1.3. Judaismus prosvícený světlem

Nejznámějším symbolem judaismu je Davidova hvězda,⁶⁴ která je součástí vlajky státu Izrael. I přes skutečnost, že je tento symbol věrně znám, dodnes se lze setkat s chybným vyobrazením, které není poskládáno z dvou do sebe zakleslých trojúhelníků, ale tvoří jej samostatná šesticípá hvězda. Tato hvězda totiž není židovským symbolem, protože nesplňuje kritéria, která jsou dána původem a vývojem pravého židovského symbolu. Každý

⁵⁸ The editors of encyclopaedia Britannica. *Ramadan [online]*. Britannica.com [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.britannica.com/topic/Ramadan>>

⁵⁹ Originální název je Aid el-Adha nebo také Aid el-Kebir

⁶⁰ KILLIAN, Caitlin. *From a Community of Believers to an Islam of the Heart: "Conspicuous" Symbols, Muslim Practices, and the Privatization of Religion in France*. Oxford: Sociology of Religion, 2007, Vol. 68, No 3, s. 310

⁶¹ BOUMA, Gary a kol. *Work, religious diversity and Islam*. Asia Pacific Journal of Human Resources, 2003, Vol. 41, No 1, s. 57

⁶² KILLIAN, Caitlin. *From a Community of Believers to an Islam of the Heart: "Conspicuous" Symbols, Muslim Practices, and the Privatization of Religion in France*. Oxford: Sociology of Religion, 2007, Vol. 68, No 3, s. 312

⁶³ HUANG, Chi-Chen, KLEINER, Brian H. *New Developments Concerning Religious Discrimination in the Workplace*. International Journal of Sociology and Social Policy, 2001, Vol. 21, No 8/9/10, s. 133-134

⁶⁴ Viz příloha č. 8

z trojúhelníků má svůj specifický význam. Trojúhelník, jemuž směřuje vrchol dolů, symbolizuje vodu a trojúhelník, jemuž směřuje vrchol naopak nahoru, symbolizuje oheň. Vzájemně tak propojují elementy země a vzduchu.⁶⁵ Původ originální židovské šesticípé hvězdy spadá až do starověku, kdy takovéto symboly (společně se šestcípou hvězdou šlo i o hvězdu pětícípou) byly využívány při rituálních obřadech nejen židovských, ale také pohanských. Jednalo se o tzv. praktikování kabaly. Tyto symboly měly především ochránit jejich nositele před útoky zlých duchů. Její magický význam jí byl přisuzován i v řeckém textu Pečeť krále Šalamouna, který pojednává o boji Solomona s démonickým králem Asmodeem, kdy Solomon vyhrál právě díky síle pečetního prstenu původně v podobě pentagramu, jenž byl v raném středověku převeden do tvaru hexagramu. Podle pověsti pak otec Solomona, David, nechal symbol převést na štít, který jej rovněž ochránil v bitvách a dal tak vzniknout Davidově hvězdě.⁶⁶ Účel ochrany si hvězda uchovala i nadále a k němu přibyl i ryze praktičtější důvod, a sice to, že se začala hvězda během 17. století objevovat na vlajkách židovských komunit, především v Praze, odkud se tato symbolika šířila dále. Judaismus chtěl následně napodobit křesťanství, tudíž i v rámci judaismu se začaly označovat budovy sloužící jako místo výkonu židovských obřadů a ceremonií. Davidova hvězda se jako symbol začala postupně objevovat nejen na vlajkách, ale i na oknech a zdech synagog či na náhrobních kamenech.⁶⁷

Druhým typickým příkladem židovského symbolu je menóra,⁶⁸ neboli sedmiramenný svícen, jehož původ oproti Davidově hvězdě sahá až do antiky. Tento symbol byl velmi populární, jelikož stál v jeruzalémském chrámě. Jeho sláva ovšem upadla, neboť byl společně s chrámem roku 70 zničen Římany. Nicméně zmínky o tomto svícnu se objevují na několika místech v Bibli, kdy první zmínku můžeme nalézt již v části Exodus. Další možný původ tohoto svícnu má své kořeny již v Persii. Tehdy byla menóra přirovnávána k tzv. „stromu světla“, který byl vyobrazován na perských hrnčířských výrobcích jako sedmiramenný strom. Tento strom měl pak symbolizovat přítomnost boha, který stejně jako světlo ze tmy (asociace plamínek na svícnu) vede své příznivce k víře.⁶⁹ Menóra byla navíc v pozdějších dobách

⁶⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993, s. 84-85

⁶⁶ SCHOLEM, Gershom. *The Curious History of the Six-Pointed Star: How the "Magen David" Became the Jewish Symbol* [online]. Commentary Magazine, ze dne 1. září 1949 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.commentarymagazine.com/articles/the-curious-history-of-the-six-pointed-star-how-the-magen-david-became-the-jewish-symbol/>>

⁶⁷ SHNIDMAN, Ronen. *The Star of David: More Than Just a Symbol of the Jewish People or Nazi Persecution* [online]. Haaretz, ze dne 17. února 2014 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.haaretz.com/world-news/europe/the-star-of-david-isn-t-just-jewish-1.5323219>>

⁶⁸ Viz příloha č. 9

⁶⁹ KAGEDAN, Binyamin. *Menorah: History of a symbol* [online]. JNS, ze dne 15. září 2013 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.jns.org/menorah-history-of-a-symbol/>>

součástí židovských staveb, opět na rozdíl od Davidovy hvězdy, která se symbolem stávala postupem času během několika století. I přes skutečnost, že dnes není svícen tím hlavním symbolem judaismu, je tento například vyobrazen i na izraelských mincích (šekelech).⁷⁰

V judaismu se svátky dělí na několik kategorií podle původu daného svátku. Jedná se o svátky biblické, tedy ty které jsou zmíněny v Tóře, svátky historické, svátky moderní, postní dny a ostatní svátky.⁷¹ Jedním z nejvýznamnějších biblických svátků je šavuot. Tento svátek je rovněž státem uznaným svátkem ve Francii. Oslavy jsou spojovány s darováním Tóry na hoře Sinaj po vyvedení židovského lidu z Egypta do Izraele.⁷² Dalším významnými svátky jsou postní dny, které značí smutné události v židovské historii, příkladem může být zničení dvou chrámů v Jeruzalémě. Nejzásadnějším postním dnem je podle židovského kalendáře Jom kipur. Tento svátek symbolizuje odpuštění boha Izraeli, když bylo vyhotoveno zlaté tele.⁷³ Poslední svátek, který tato práce zmíní, je Chanuka neboli svátek světel. Jedná se o osmidenní svátek oslav konce náboženského útlu Židů.⁷⁴

Co se týče typické součásti oděvu, je jím muži nošená jarmulka nebo také kipa.⁷⁵ Jedná se o čepce, který těsně přiléhá na lebku. Rozdíl mezi jarmulkou a kipou je jen v původu názvu. Jarmulka je slovo pocházející z jidiš, zatímco kipa má svůj původ v hebrejštině.⁷⁶ Povinnost nosit tuto pokrývku hlavy Talmud (židovské učení) pouze dovozuje. Pro judaismus totiž hlava bez jakékoli pokrývky znamená určitou formu nahoty, která je dle Páté knihy Mojžišovy zcela nežádoucí a Židé by se jí měli vyvarovat.⁷⁷ Vdané židovské ženy většinou nosí paruku a šátek, aby tak zakryly svoje vlastní vlasy. Ovšem existují i vyhraněné sekty, které požadují, aby si vdané ženy své vlasy oholily a až poté začaly nosit paruku.⁷⁸ Opět se lze setkat s různými stupni naplňování požadavku nošení pokrývky hlavy, kdy jsou v některých případech šátky nošené ženami dostatečnou pokrývkou, i když zakrývají pouze část hlavy a

⁷⁰ SHNIDMAN, Ronen. *The Star of David: More Than Just a Symbol of the Jewish People or Nazi Persecution* [online]. Haaretz, ze dne 17. února 2014 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.haaretz.com/world-news/europe/the-star-of-david-isn-t-just-jewish-1.5323219>>

⁷¹ Federace židovských obcí v ČR. *Svátky* [online]. [cit. dne 25. května 2018]. Dostupné na <<https://www.fzo.cz/judaismus/svatky/>>

⁷² DIVECKÝ, Jan. *Židovské svátky: kalendářem od Pesachu po Purimu*. Praha: P3K, 2005, s. 26

⁷³ Tamtéž, s. 40

⁷⁴ Tamtéž, s. 52-53

⁷⁵ Viz příloha č. 10

⁷⁶ WORDSWORTH, Dot. *The difference between a yarmulke and a kippah* [online]. The Spectator, ze dne 11. března 2017 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.spectator.co.uk/2017/03/the-difference-between-a-yarmulke-and-a-kippah/>>

⁷⁷ PAVLÁT, Leo. *Jarmulka, kapele, kipa. Židovská pokrývka hlavy* [online]. Rozhlas.cz, ze dne 15. prosince 2013 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/zprava/jarmulka-kapele-kipa-zidovska-pokryvka-hlavy--1293347>>

⁷⁸ TARLO, Emma. *Jewish wigs and Islamic sportswear: Negotiating regulations of religion and fashion*. Critical Studies in Fashion and Beauty, 2016, Vol. 7, s. 4

někdy je třeba, především pro příslušníky konzervativního a ortodoxního judaismus,⁷⁹ aby vdané ženy měly svou hlavu včetně vlasů zakrytou zcela. Ovšem objevují se i názory ze strany rabínů, že například nošení paruk je nepřijatelnou formou pokrývky hlavy a že se jedná o obcházení povinnosti vyvarovat se oné nežádoucí nahotě.⁸⁰

⁷⁹ VALACHOVÁ, Sára. *Několik úvah nad židovskými symboly v evropském veřejném prostoru*. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2016, Vol. 1, s. 87

⁸⁰ LOEWENTHAL, Kate Miriam, LAMIS, S. Solaim. *Religious Identity, Challenge, and Clothing: Women's Head and Hair Covering in Islam and Judaism*. Journal of Empirical Theology, 2016, Vol. 29, s. 164

2. Vývoj právní úpravy

Druhá kapitola pojednává o vývoji zakotvení svobody náboženského projevu do právních dokumentů. Jsou zde zmíněny mezinárodní dokumenty, které se vztahují k Francii, jako je Všeobecná deklarace lidských práv či Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, a také nejpodstatnější, vnitrostátní francouzská úprava, především zákony. Vzhledem ke skutečnosti, že ve Francii jsou zákony konkrétněji doplňovány dekrety, oběžníky či nařízeními, nejsou tyto součástí této kapitoly, ale jsou následně rozebrány v kapitole třetí pojednávající o jednotlivých soudních rozhodnutích v určitých oblastech, přímo u francouzských rozsudků. Důvodem zařazení konkrétních dekretů až do kapitoly třetí je větší přehlednost a propojení právního zakotvení přímo se soudními rozhodnutími. Navíc jsou takto rozebrány pouze předpisy relevantní pro tuto práci. Tato kapitola by měla sloužit pro seznámení s právní úpravou a jejími nuancemi v rámci jednotlivých dokumentů. Navíc rovněž navazuje na následující třetí praktickou kapitolu, která pak ukazuje, jak jsou právní předpisy aplikovány francouzskou Státní radou a ESLP.

2.1. Mezinárodní dokumenty

2.1.1. Všeobecná deklarace lidských práv

Prvním dokumentem, který v sobě zakotvoval svobodu náboženského vyznání a jenž byl přijat v mezinárodním měřítku, byla Všeobecná deklarace lidských práv v roce 1948 v Paříži. Přijetí této deklarace podle některých odborníků znamenalo počátek „*mezinárodní cesty k ujištění, že jsou lidská práva univerzálně chráněna zákonnými pravidly.*“⁸¹ Dosud lze totiž spařit pouze národní dokumenty, které ochranu lidských práv zahrnují, příkladem může být americká Ústava se svými dodatky anebo francouzská Deklarace práv člověka a občana, o které bude pojednáno v další části této práce. Bohužel byla Všeobecná deklarace lidských práv pouhou politickou proklamací, která neposkytuje daným právům reálnou možnost jejich vynucení, jelikož se nejedná o mezinárodní smlouvu.

Svobodu náboženského projevu zakotvuje deklarace ve svém článku 18: „*Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevovat své náboženství nebo víru, sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů,*

⁸¹ BADERIN, Mashood A., SSENIONJO, Manisuli. *International human rights law: Six Decades after UDHR and Beyond*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010, s. 3

*bohoslužbou a zachováním obřadů.*⁸² Toto ustanovení poskytuje ochranu všem náboženským skupinám i nevěřícím. Nad jeho podobou byla vedena rozsáhlá diskuze, kdy se z něj určitá vyjádření ubírala a další přidávala. Zástupci jednotlivých zemí, kteří se podíleli na znění celé deklarace, vyjadřovali především obavy z náboženského fanatismu, pokud samotné ustanovení článku 18 nebude obsahovat určitá omezení.⁸³ K tomuto kroku se ale nakonec nepřistoupilo.

Samotné omezení nejen svobody náboženského vyznání, ale i dalších svobod obsažených v deklaraci, se objevuje v dokumentu pouze jako obecná limitační klauzule, a to v článku 29. V tomto článku je uvedeno, že každý má určité povinnosti vůči celé společnosti a také, že každý může být podroben pouze takovým omezením, jež jsou stanovena zákonem za účelem ochrany a zachování práv a svobod druhých a taktéž, aby bylo vyhověno spravedlivým požadavkům morálky, veřejného pořádku a obecného blaha v demokratické společnosti.

2.1.2. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech

Jak již bylo uvedeno výše, jelikož práva ve Všeobecné deklaraci lidských práv nebyla vynutitelná, byla stále větší potřeba přenést je do dokumentu s právní silou. Valné shromáždění OSN po dlouhých debatách nakonec přistoupilo k možnosti přijmout dvě mezinárodní smlouvy. Jednalo se o Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a o Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Oba tyto dokumenty byly následně tzv. „otevřeny k podpisu“ v roce 1966.⁸⁴ Vzhledem ke skutečnosti, že je svoboda náboženského vyznání zakotvena pouze v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, bude níže popsán jen tento pakt, který je pro tuto práci relevantnější. Francie k němu přistoupila dne 4. listopadu 1980.⁸⁵

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech⁸⁶ obsahuje svobodu náboženského vyznání a jejího projevu ve svém článku 18, odstavci 1: „Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Toto právo zahrnuje v sobě svobodu vyznávat nebo

⁸² Všeobecná deklarace lidských práv, schválena Valným shromážděním OSN dne 10.12.1948. Dostupné na <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/czc.pdf>

⁸³ viz MORSINK, Johannes. *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, s. 258-263

⁸⁴ TOMUSCHAT, Christian. *International Covenant on Civil and Political Rights [online]*. United Nations, 2008 [cit. 26. února 2018]. Dostupné na <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/iccpr/iccpr_e.pdf>

⁸⁵ United Nations. *4. International Covenant on Civil and Political Rights [online]*. United Nations Treaty Collections, [cit. 26. února 2018]. Dostupné na <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/C_hapter%20IV/IV-4.en.pdf>

⁸⁶ Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Dostupné na <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/mezinar.pakt-obc.a.polit._prava_.pdf>

přijmout náboženství nebo víru podle vlastní volby a svobodu projevovat své náboženství nebo víru sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním.“ Tato svoboda vyznání v sobě zahrnuje jak víru v boha či božstvo, tak víru neteistickou, ale i ateismus či možnost nemít žádné náboženské vyznání či přesvědčení.⁸⁷ V druhém odstavci je pak navíc vyjádřen zákaz proselytismu, kdy *„nikdo nesmí být podroben donucování, které by narušovalo jeho svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle své vlastní volby.“*

Poslední třetí odstavec tohoto článku již obsahuje samotné limity svobody náboženského vyznání a projevu. Tuto svobodu lze omezit, pokud je restrikce stanovena zákonem a je nutná k ochraně práv a svobod jiných či například k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku nebo morálky. Zde je vidět jasný posun od všeobecné limitační klauzule ze Všeobecné deklarace k omezení, které je uvedeno přímo pod příslušným článkem a vztahuje se pouze k tomuto konkrétnímu lidskému právu.

2.1.3. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Stěžejním dokumentem pro tuto práci je evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen Úmluva). Tato Úmluva je vícestrannou dohodou, která byla uzavřena v rámci Rady Evropy, a k jejímu podepsání došlo roku 1950 v Římě. Současně se zakotvením základních lidských práv vytváří i kontrolní mechanismus jejich ochrany, a to Evropský soud pro lidská práva (dále jen ESLP), který svou judikaturou dotváří celý předvídatelný koncept této ochrany. Francie se k Radě Evropy připojila již v roce 1949, ovšem Úmluva ve Francii nabyla účinnosti až 3. května 1974.

Svoboda náboženského vyznání je v Úmluvě⁸⁸ zakotvena v článku 9 odstavci 1, který stanoví: *„Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.“* Úmluva je v tomto prvním odstavci mírně odlišná než výše rozebíraný MPOPP, když do definice svobody náboženského vyznání přidává i právo náboženské vyznání změnit. Oproti tomu MPOPP výslovně uvádí i právo náboženství svobodně přijmout. Jedná se sice o pouhý detail, ale přeci jen *změnit a přijmout* jsou dva

⁸⁷ VITKAUSKAITÉ-MEURICE, Dalia. *The Scope and Limits of the Freedom of Religion in International Human Rights Law*. Jurisprudencija. 2011, Vol. 18 Issue 3, s. 844

⁸⁸ Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Dostupné na <https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FRA.pdf>

odlišné úkony. Navíc jak bude ukázáno v kapitole 3.2.2. neliší se Úmluva a MPOPP pouze v dikci, ale oba velmi podobné články jsou vykládány aplikujícími orgány odlišně a může se zdát, že Komise pro lidská práva při OSN skrze MPOPP poskytuje svobodě náboženského projevu širší míru ochrany.

V tomto prvním odstavci navíc lze vidět zakotvení svobody myšlení a svědomí, která tvoří vnitřní názorovou autonomii jednotlivce, tedy tzv. „*forum internum*“ a jsou absolutní⁸⁹, proto u nich nedochází k žádnému omezení v rámci druhého odstavce tohoto článku. Tuto neomezitelnost zdůraznil několikrát ve své judikatuře i ESLP.⁹⁰ Do svobody, která je zakotvena v 9 článku Úmluvy, ovšem nepatří jen svoboda náboženství, ale také svoboda osobních, politických, filozofických a morálních názorů a přesvědčení.⁹¹ Blíže se k odlišnostem mezi těmito jednotlivými aspekty svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání vyjádřil ESLP například v rozhodnutí *Young, James a Webster*⁹² nebo v rozhodnutí *Campbell a Cosans*.⁹³ Je také třeba zmínit, že svoboda náboženského vyznání je velmi často provázána s dalšími právy obsaženými v Úmluvě, především se jedná o svobodu projevu (článek 10), právo na respektování soukromého a rodinného života (článek 8) či svobodu shromažďování a sdružování (článek 11).

Druhá část prvního odstavce se již zabývá svobodou své přesvědčení či náboženské vyznání projevovat navenek. Co se týče svobody projevovat náboženské vyznání navenek, je toto právo zaručeno jednak na místech, která jsou určena k náboženským účelům (modlitebny, kostely, mešity), dále také na kterémkoli veřejném místě, ale také na místech, jež jsou specifická. Příkladem může být věznice nebo zaměstnání⁹⁴, kdy je na těchto místech dodržován určitý řád, který musí být rovněž ze strany věřící osoby respektován a projev náboženství může být podroben restrikcím. Zároveň má stát povinnost svobodu náboženského vyznání chránit svou neutralitou, kdy nebude nikoho nutit přijímat určité přesvědčení či víru. Státní neutralita k náboženskému přesvědčení však není na území Evropy ve všech státech

⁸⁹ BOBEK, Michal. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská Úmluva o lidských právech – komentář*. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 965

⁹⁰ Například rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Kokkinakis proti Řecku* ze dne 25. 5. 1993, číslo stížnosti: 14307/88, § 33

⁹¹ RENUCCI, Jean-François. *Article 9 of The European Convention on Human Rights – Freedom of thought, conscience and religion*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005, s. 12-13

⁹² Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Young, James a Webster proti Spojenému království* ze dne 13. 8. 1981, číslo stížnosti: 7601/76

⁹³ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Campbell a Cosans proti Spojenému království* ze dne 25. 2. 1982, číslo stížnosti: 7511/76

⁹⁴ Rozhodnutí Komise pro lidská práva ve věci *X. proti Spojenému království* ze dne 5. března 1976 a *X. proti Spojenému království* ze dne 12. března 1981

úplně striktní, jako je tomu ve zkoumané Francii, příkladem může být Spojené království, které má ve svém právním řádu zakotveno státní náboženství – anglikánskou církev.

Druhý odstavec článku 9 Úmluvy obsahuje klasickou limitační klauzuli, kdy tento odstavec zakotvuje: „*Svoboda projevat náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.*“ Toto klasické omezení, které je v rámci Úmluvy běžné, připouští omezení projevů náboženského vyznání navenek, tedy omezuje pouze tzv. „*forum externum*“.

Při omezení svobody náboženského vyznání je třeba provést pětistupňový test,⁹⁵ kdy je třeba zodpovědět jako první otázku věcného rámce, zda daný případ skutečně spadá pod ochranu článku 9 Úmluvy. Následuje zjištění, zda skutečně došlo k zásahu do tohoto práva. Dalším stupněm je, že daný zásah byl učiněn v souladu se zákonem. Zde je nutné, aby ESLP zkoumal vnitrostátní právo testem legality, kde mimo jiné zkoumá i kvalitativní stránku daného vnitrostátního práva, a to jak je toto právo v rámci státu dostupné, předvídatelné či bez zjevné svévole zákonodárce.⁹⁶ Nutno podotknout, že ESLP v několika rozhodnutích pojem *stanoveno zákonem* upřesnil. Podle soudu může být vnitrostátní právo nepsané a řadí se k němu i judikatura obecných soudů. Ovšem i na tyto prameny jsou kladeny určité požadavky, především musí být veřejně přístupné, přesné a musí z nich plynout jasně předvídatelné následky při jejich případném porušení.⁹⁷

Čtvrtým stupněm testu je podmínka sledování legitimního cíle daného zásahu, jedná se tedy o test legitimacy. Jak je patrné z výše citovaného druhého odstavce, obsahuje Úmluva taxativní výčet celkem pěti legitimních cílů, pro které je možné svobodu náboženského vyznání omezit. Poslední fází pětistupňového testu je test nezbytnosti v demokratické společnosti. V tomto kroku ESLP zkoumá, zda stát jednal v naléhavém veřejném zájmu a také zda byl zásah do lidského práva přiměřený ke sledovanému legitimnímu cíli.⁹⁸ V této části testu soud ve většině případů poskytuje státům vysokou míru vlastního uvážení, pokud se jedná o svobodu náboženského vyznání. Ovšem sám předpokládá, že budou zachovány principy či požadavky náboženské plurality, tolerance, otevřenosti a vzájemného dialogu.⁹⁹

⁹⁵ BOBEK, Michal. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská Úmluva o lidských právech – komentář*. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 974

⁹⁶ Tamtéž, s. 978

⁹⁷ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Sunday Times proti Spojenému království* ze dne 26.4.1979, číslo stížnosti: 6538/74

⁹⁸ BOBEK, Michal. In KMEC, Jiří a kol. *Evropská Úmluva o lidských právech – komentář*. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 979

⁹⁹ Například rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Metropolitní církev Besarábie a další proti Moldavsku* ze dne 13. 12. 2001, číslo stížnosti: 45701/99, § 114-119

Pro přehlednost a postup skrze jednotlivé body testu práce shrnuje celý pětistupňový test v následující tabulce. Zde je třeba, aby pro postup k dalšímu bodu bylo na předchozí odpovězeno v rámci testu kladně.

Jednotlivé kroky testu	
1.	Věcný rámec – případ spadá pod ochranu článku 9 Úmluvy
2.	Došlo k zásahu do práva chráněného článkem 9 Úmluvy
3.	Zásah byl v souladu se zákonem, zde se přidává i test legality
4.	Zásah sleduje legitimní cíl – taxativní výčet pěti legitimních cílů
5.	Zásah byl nezbytný v demokratické společnosti

Závěrem je nutné podotknout, že další limitační klauzule, tentokrát již obecnou ve vztahu ke všem právům obsažených v Úmluvě, je její článek 17.¹⁰⁰ Zároveň je třeba si povšimnout článku 18, který na druhou stranu uvádí, že tato omezení nesmí sloužit k jinému účelu, než pro který byla určena.¹⁰¹

2.1.4. Listina základních práv Evropské unie

Jelikož je Francie součástí Evropské unie (dále jen EU), je třeba se také zmínit o Listině základních práv Evropské unie,¹⁰² někdy nazývanou též jako Charta základních práv EU. Záměr vypracovat tuto Listinu se objevil již v roce 1999. K jeho realizaci došlo o rok později, kdy byla Listina i přijata. Inspiraci našli její tvůrci v Evropské Úmluvě a také v judikatuře Soudního dvora Evropské Unie. Ovšem Listina byla nejprve připojena ke smlouvě z Nice, a to jen jako pouhá nevynutitelná proklamace práv.¹⁰³ Až Lisabonská smlouva tuto Listinu začlenila do primárního práva EU a zaručila tak její vynutitelnost.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Čl. 17 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.: „Nic v této Úmluvě nemůže být vykládáno tak, jako by dávalo státu, skupině nebo jednotlivci jakékoli právo vyvíjet činnost nebo dopouštět se činů zaměřených na popření kteréhokoli ze zde přiznaných práv a svobod nebo na omezování těchto práv a svobod ve větším rozsahu, než to Úmluva stanoví.“

¹⁰¹ Čl. 18 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.: „Omezení, jež tato Úmluva připouští pro uvedené práva a svobody, nesmí být využívána k jinému účelu než k tomu, pro který byla určena.“

¹⁰² Listina základních práv Evropské unie. Dostupné na <<http://www.euroskop.cz/gallery/6/2090-charta-zakladnich-prav-1.pdf>>

¹⁰³ Euroskop. Listina základních práv EU [online]. [cit. 2. března 2018]. Dostupné na <<https://www.euroskop.cz/204/sekce/listina-zakladnich-prav-eu/>>

¹⁰⁴ DINU, Gheorghe. TOMESCU, Raluca A. *The European Union Charter of Fundamental Rights. The Treaty of Lisbon's Objectives and Principles*. Contemporary Readings in Law & Social Justice. 2017, Vol. 9 Issue 2, s. 231

Zajímavostí je, že samotná Listina se ale nestala součástí Lisabonské smlouvy. Rovněž je důležité podotknout, že tato Listina je aplikována pouze při užití práva Evropské unie.

Listina zakotvuje svobodu náboženského vyznání ve svém článku 10, který je identický s článkem 9 Úmluvy: „Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním úkonů a zachováváním obřadů.“¹⁰⁵ Druhý odstavec tohoto článku obsahuje možnost odmítnout vojenskou službu z důvodu svědomí.¹⁰⁶ Ovšem takto je upraven překlad Listiny pouze pro Českou republiku. Jelikož se tato práce zabývá Francií je na místě podotknout, že francouzská verze Listiny základních práv EU obsahuje obecnou výhradu svědomí.¹⁰⁷ Nebude sem proto patřit jen možnost odmítnutí vojenské služby, ale i právo odmítnout očkování, krevní transfúzi či potrat z důvodu výhrady svědomí. Mimo tento, pro svobodu náboženského vyznání nejdůležitější článek, lze v Listině také nalézt proklamaci náboženské plurality, a to v článku 22.¹⁰⁸

Samozřejmě i svobodný projev náboženského vyznání je omezený v rámci této Listiny. Všeobecná limitační klauzule je obsažena v článku 52 odstavci 1., kdy je opět třeba, aby omezení bylo stanoveno zákonem, respektovalo podstatu tohoto práva, byl tento zásah přiměřený a nezbytný a samozřejmě je třeba, aby sledoval legitimní cíl. Článek 52 navíc zakotvuje ve svém třetím odstavci následující: „Pokud tato Charta obsahuje práva odpovídající právům zaručeným Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, je smysl a rozsah těchto práv stejný jako smysl a rozsah práv stanovených touto úmluvou. Toto ustanovení nebrání, aby právo Unie poskytovalo širší ochranu.“¹⁰⁹ Takto byla do Listiny i do práva EU vtělena hmotněprávní ustanovení Úmluvy.¹¹⁰ Taktéž tento článek poskytuje možnost navázat na judikaturu nejen ESLP, ale i Evropského soudního dvora a poskytnout tak lidským právům širší míru ochrany.

¹⁰⁵ Čl. 10 odst. 1 Listiny základních práv EU

¹⁰⁶ Čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv EU: „Právo odmítnout vykonávat vojenskou službu z důvodu svědomí se uznává v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.“

¹⁰⁷ Čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv EU ve francouzštině: „Le droit à l'objection de conscience est reconnu selon les lois nationales qui en régissent l'exercice.“ Překlad provedený autorkou: „Přiznává se právo na výhradu svědomí dle národních předpisů, které upravují její výkon.“ Dostupné na <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>>

¹⁰⁸ Čl. 22 Listiny základních práv EU: „Unie respektuje kulturní, náboženskou a jazykovou rozmanitost.“

¹⁰⁹ Čl. 52 odst. 3 Listiny základních práv EU

¹¹⁰ ŠTURMA, Pavel. *Vztah Charty základních práv EU k dosavadnímu systému ochrany lidských práv v Evropě*. Právní rozhledy, 2004, č. 9, s. 324 - 325

2.2. Právní úprava ve Francii

2.2.1. Deklarace práv člověka a občana 1789

Pro historickou ilustraci je na místě připomenout, že tento dokument vznikl po Velké francouzské revoluci, kdy všichni, v té době již občané, toužili po svobodě a změně politického uspořádání v zemi. Největší inspirací byla filozofie osvícenectví, která bezprostředně revoluci předcházela, a rovněž její myslitelé měli na budoucím uspořádání státu značný vliv. První impuls pro vytvoření Deklarace práv člověka a občana (dále jen Deklarace)¹¹¹ přišel od markýze La Fayette. Ten se účastnil americké války za nezávislost, proto byl považován za významnou osobnost, která si může dovolit radit francouzskému Národnímu shromáždění.¹¹² La Fayette z vlastní iniciativy navrhl, aby byl přijat dokument, který zakotví hlavní ústavní principy a z něhož bude vycházet veškerá budoucí legislativa.

Nejpodstatnější slovo při jejím samotném vytváření měl Abbé Sieyès. Ten přišel s myšlenkou oddělit práva přirozená, občanská a politická. S vidinou, že občanská a přirozená práva by náležela všem, ovšem práva politická jen aktivním občanům, kteří se podílejí na veřejném dění. V tehdejší době tato politická práva nenáležela ženám, dětem, cizincům a těm, kteří jsou finančně závislí na státu.¹¹³ Na samotném znění Deklarace se následně podílelo mnoho osob. Většina z nich byla inspirována, jak již bylo uvedeno výše, v tehdejších dílech osvíceneckých myslitelů, jako byl například David Hume či Jean-Jacques Rousseau, anebo v dokumentech jako je americká Deklarace nezávislosti a Ústava USA.

Samotnou Deklaraci někteří hodnotí jako „unikátní inovátorský počín, pro její přesně vymezený obsah, i když je zřejmé, že má pořád spoustu mezer, ale i tak se velmi přibližuje americké ústavě.“¹¹⁴ Na druhé straně někteří zástupci katolické církve, jako například papežové Pius VI¹¹⁵ a Řehoř XVI¹¹⁶, ji ihned po jejím přijetí začali kritizovat s argumenty, že jednoznačně zpochybňuje křesťanskou církev a jediné, k čemu poslouží jako nástroj, bude náboženský rozvrat a chaos.

¹¹¹ Deklarace práv člověka a občana. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>>. Překlad jednotlivých článků proveden autorkou

¹¹² COSTE, René. *La Déclaration des Droits de L'Homme et du Citoyen de 1789*. Bulletin de Littérature Ecclésiastique, 1999, vol. C, s. 370

¹¹³ JENNINGS, Jeremy. *The Déclaration des droits de l'homme et du citoyen and Its Critics in France: Reaction and Idéologie*. Cambridge: The Historical Journal, 1992, Vol. 35, No. 4., s. 843

¹¹⁴ PIERRARD, Piere. *L'église et la revolution (1789-1889)*. Paris: Nouvelle Cité, 1988, s. 37

¹¹⁵ Viz PIUS VI. *Quod Aliquantum [online]*. 10. března 1791 [cit. 8. března 2018]. Dostupné na <http://laportelatine.org/bibliotheque/encyclicques/PieVI/Quod_Aliquantum.php>

¹¹⁶ Viz ŘEHOŘ XVI. *Mirari vos [online]*. 15. srpna 1832 [cit. 8. března 2018]. Dostupné na <<http://laportelatine.org/bibliotheque/encyclicques/GregoireXVI/MirariVos.php>>

Hned první článek Deklarace zakotvuje rovnost všech lidí: „*Lidé se rodí a zůstávají svobodní a rovni ve svých právech.*“ Navazující druhý článek zakotvuje, že účelem společnosti je, aby byla díky ní zachována přirozená a nezadatelná práva, bezpečnost a také svoboda. Vzhledem k tomu, že svoboda náboženského vyznání je obsažena v Deklaraci dále, není od věci se domnívat, že autoři mysleli nejen svobodu jako takovou, ale i konkrétní svobody, které se v Deklaraci objevují.

Výše zmíněnou a kritizovanou svobodu náboženského vyznání tato Deklarace zakotvuje ve svém článku 10, kdy stanovuje: „*Nikomu se nesmí stát újma pro jeho názory, i náboženské, za předpokladu, že jejich projevení neruší veřejný pořádek stanovený zákonem.*“ Francie tak po několika obdobích absolutismu poprvé ve svém právním řádu zakotvila svobodu náboženského vyznání a přiklonila se k náboženskému pluralismu. Zajímavostí je jediné možné omezení této svobody, a to z důvodu veřejného pořádku. Posledním důležitým článkem pro tuto práci je článek 11 Deklarace, kde je zakotvena svoboda projevu. Tento článek obsahuje i možnost jejího omezení zákonem.

Jelikož je tento právní dokument jedním z nejstarších v novodobé Evropě, jsou na něm patrné nedostatky. Například není v něm obsažena žádná všeobecná limitační klauzule, která by zakotvovala hranice daných svobod. Na druhou stranu je v některých člancích vyjádřeno omezení na základě zákona či výše uvedeného veřejného pořádku. Z logiky věci pak nelze předpokládat, že by jiná práva v deklaraci byla neomezitelná jen vzhledem k neexistenci výslovného omezení. Příkladem může být právě svoboda náboženského projevu, která by měla být dle výše zmíněného článku 10 omezitelná jen z důvodu ochrany veřejného pořádku. Ovšem jak bude ukázáno v praktické části této práce, není tomu tak vždy a náboženský projev je omezován i z jiných důvodů, než je jen ochrana veřejného pořádku.

2.2.2. Ústava V. republiky z 1958

Ústava páté republiky¹¹⁷ je pro tuto práci důležitá především pro svou preambuli a první článek. Preambulí proklamuje francouzský lid svoje připojení se k „*právům člověka a k principům národní suverenity, které jsou definovány Deklarací z roku 1798, potvrzeny a doplněny preambulí Ústavy z roku 1946 (...)*“ Preambule Ústavy z roku 1946 obsahuje daleko širší vyjádření garantovaných práv. Reaguje především na druhou světovou válku a následnou situaci, kdy zaručuje lidem bez rozdílu rasy, náboženství a víry nezcizitelná práva. Obrací se opět k Deklaraci práv člověka a občana a také k francouzským zákonům,

¹¹⁷ Ústava V. republiky ze 4. října 1958. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194>>. Překlad jednotlivých článků proveden autorkou.

keré daná práva a svobody zajistí. Mimo jiné obsahuje tato preambule i vyjádření, že „*Francie tvoří společně s lidmi ze zámoří unii, která je založena na rovnosti práv a povinností, bez rozdílu rasy či vyznání.*“¹¹⁸ První článek Ústavy 1958 se jasně přiklání k laicitě francouzské společnosti, když stanovuje: „*Francie je republikou nedělitelnou, laickou, demokratickou a sociální.*“ Princip *laïcité* se tedy promítá do ústavního práva a stává se jedním z nejdůležitějších právních principů. Zároveň také jako předchozí Ústava z roku 1946 garantuje všem rovnost před zákonem bez rozdílu rasy, původu nebo vyznání a všechna vyznání respektuje.

Nyní krátce k samotnému pojmu *laïcité*. Tento princip je vyjádřením svobody nejen náboženského projevu, kdy má být díky němu zaručena její rovnost a pluralita názorů ve společnosti. Francie přijala tento princip, „*aby ochránila všechny názory a všechna vyznání...protože i svoboda vyznání je chápána jako obyčejná názorová svoboda.*“¹¹⁹ Aby mohla být tato svoboda řádně naplňována, je třeba přistoupit k dalšímu kroku, který tvoří druhou část principu *laïcité*, a tím je samotné oddělení státu a církve. Stát takto oddělí svou politiku od církevních věcí a tím zajistí uplatnění rovných práv pro celou společnost.¹²⁰ Tímto je rovněž zachována část tzv. bratrství francouzského národního hesla: „*Svoboda, rovnost, bratrství.*“¹²¹ Francie tak zaujímá neutrální postoj. Navíc podle Francie je církev soukromým subjektem, který nemůže být státem zaštiťován ať už finančně či organizačně.¹²² Tento princip prosvítá celou touto prací a zásadně ovlivňuje především francouzskou Státní radu při jejím rozhodování. Kdykoli se na nejvyšší soudní úrovni ve Francii řeší jakýkoli případ, kde je pouze zmíněno náboženství, ihned se daná věc podrobuje zkoumání ve světle principu *laïcité*. V těchto věcech nezáleží, zda se jedná čistě o náboženský projev nebo třeba jen o snahu získat slevu na daních pro nábožensky zaměřené organizace.

2.2.3. Zákon z 9. prosince 1905 o odluce církve a státu

Zlomovým právním předpisem ve Francii je zcela jistě zákon, který vznikl po aféře Alfréda Dreyfuse a který s sebou přinesl zrod principu *laïcité* ve Francii. Jedná se o zákon ze dne 9. prosince 1905 pojednávající o odluce církve a státu (*z originálu: concernant la*

¹¹⁸ Preambule Ústavy z 27. října 1946. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071193&dateTexte=&categorieLien=cid>>. Překlad jednotlivých článků autorka.

¹¹⁹ FROMONT, Michel. *La Liberté Religieuse et le Principe de Laïcité en France*. Vatican City: Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom, Acta 17, 2012, s. 307

¹²⁰ Premier Ministre. *La Laïcité Aujourd'hui: Node d'orientation de l'Observatoire de la laïcité*. Observatoire de la laïcité, 2014, s. 5

¹²¹ Obsaženo v článku 2 ústavy Constitution du 4 octobre 1958

¹²² FROMONT, Michel. *La Liberté Religieuse et le Principe de Laïcité en France*. Vatican City: Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom, Acta 17, 2012, s. 310

séparation des Églises et de l'État).¹²³ Na tomto zákoně pracovala Komise pro separaci církve a státu, jeho znění bylo připraveno již v březnu 1905. Debata v poslanecké sněmovně započala 21. března a skončila 3. července 1905 a v Senátu byl návrh zákona projednán během jednoho měsíce, kdy byl následně i přijat 6. prosince 1905 a vyhlášen 9. prosince 1905. Samotné projednávání zákona bylo, jak je vidět na uvedených datech, poměrně dlouhé a samozřejmě se ze stran nábožensky založených členů obou komor opět ozývaly negativní ohlasy. Kritické hodnocení ovšem přišlo i od samotného papeže Pia X., jenž prohlásil, že Francie tímto zákonem porušuje Konkordát z roku 1801, který obsahoval dohodu finanční pomoci církvím ze strany státu výměnou za určitou kontrolou nad těmito církvemi, a který byl až do této doby dodržován.¹²⁴

Celý zákon z roku 1905 je rozdělen do šesti částí a sestává ze 44 článků. V první části jsou obsaženy hlavní ideje a také princip *laïcité*, druhá část pojednává o přidělování majetku a rent, kdy zákon například stanovuje nutnost splacení církevních závazků, či určuje, že majetky, na které si církev nebude činit nárok, připadnou charitám nebo místním úřadům. Zákon zároveň ukládá povinnost církvím provést soupisy veškerého movitého i nemovitého majetku. Třetí část upravuje náboženské stavby a budovy, kdy zákon připomíná, že budovy, které byly státem církvím poskytnuty, zůstávají i nadále ve vlastnictví státu a nikoli církví. Ve čtvrté části se poprvé hovoří o náboženských seskupeních a na ni navazuje i část pátá, která obsahuje regulování těchto uskupení. Důležitým článkem je např. čl. 18 o tzv. společnostech kultů,¹²⁵ jež mají nahrazovat stávající církevní instituce a jejich uspořádání a mohou tak zároveň čerpat výnosy z veřejných sbírek, ovšem zákon jasně stanovuje počet možných členů, jenž se odvíjí od počtu obyvatelstva dané obce. Zákon rovněž stanovuje i přesné finanční příjmy, které mohou tyto společnosti získávat. Poslední šestý oddíl obsahuje obecná ustanovení.

Hlavní principy jsou vyjádřeny, jak již bylo uvedeno výše, v prvních dvou odstavcích zákona, kdy první z nich zaručuje svobodu vyznání a také svobodné vyjadřování či uctívání náboženství. To vše samozřejmě s možnými omezeními, které zákon stanovuje a jejichž účelem je chránit veřejný pořádek. Druhý odstavec obsahuje jasné prohlášení, že „*republika neuznává, neplatí ani nepodporuje žádné náboženství*.“ Zde se vůbec poprvé objevuje idea principu *laïcité*, který je následně i uznán jako ústavní princip a Francie jej promítne do

¹²³ Zákon z 9. prosince 1905 o odluce církve a státu. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006070169&dateTexte=20080306>>. Překlad jednotlivých článků proveden autorkou

¹²⁴ GUERLAC, Othon. *The Separation of Church and State in France*. New York: Political Science Quarterly, vol. 23. No. 2, 1908, s. 281

¹²⁵ Z originálu *associations culturelle*, překlad proveden autorkou

stávající Ústavy V. republiky.¹²⁶ Dále je v tomto odstavci vyjádřena i povinnost odstranění všech finančních rezerv ať státních, krajských či komunálních, které byly určeny na výlohy či finanční podporu jakékoli náboženské společnosti.

Nejpodstatnějším oddílem pro tuto práci je pátá část, která pojednává o pravidlech při nejružnějších náboženských úkonech. Například článek 25 stanovuje, že náboženská setkání v místech náboženských společností jsou veřejně přístupná. Nebo dále, že na druhou stranu nelze v těchto místech, která jsou určena pro náboženské účely, pořádat jakákoli politická setkání. Navíc všechna setkání náboženských společností musí být oznámena předem a nelze pořádat náboženská setkání jedné církve v místech, která slouží církvi jiné.¹²⁷ Článek 27 upravuje obřady, procesí a další veřejné vyjadřování víry, které musí být v souladu s dalšími zákony, jako je *Code général des collectivités territoriales* (obdobu zákona o obcích), kdy tato procesí nesmí narušovat veřejný pořádek, především rušit noční klid či ničit veřejné budovy. Dále tento článek upravuje zvonění kostelních zvonů. Zde zákon přenechává na uvážení radnice, aby zakotvila v nařízení obce, jak a při jakých příležitostech či v jakých hodinách mohou být zvony použity.

Hlavním článkem této části zákona je článek 28, jenž říká: „*Zakazuje se do budoucna vztyčit či připevnit jakýkoli náboženský symbol či emblém na veřejné památky nebo jiná veřejná místa, s výjimkou budov sloužících církvím, pozemků sloužících jako hřbová místa na hřbitovech, hřbitovních monumentů a soch, a také i museí a výstav.*“ Podle komentáře tím nejsou dotčeny například sochy svatých, které se mohou nacházet na veřejných prostranstvích nebo u kostelů, ani takto vyobrazené kříže, které slouží v daném místě k náboženským účelům. Veřejným místem se pak rozumí pozemek či místo, které je ve vlastnictví státu, příkladem mohou být promenády, nemocnice či školy.¹²⁸

Zákon v původním znění obsahoval více omezení, než lze nalézt v jeho nynější podobě. Některá omezení se přesunula do samostatných zákonů, některá byla zrušena úplně. Další článek původního zákona z roku 1905 obsahoval omezení nošení náboženských symbolů dětmi ve věku šesti až třinácti let zapsanými ve veřejných školách. Tento zákaz byl modifikován a přesunut do samostatného zákona z roku 2004, o němž je pojednáno

¹²⁶ Ovšem idea nefinancování církví není úplně striktně dodržována, navíc je tento postup i “posvěcen“ francouzským Ústavním soudem, který ve svém rozhodnutí n° 2012-297 QPC ze dne 21. února 2013, judikoval, že i laický stát může nadále financovat církevní hodnostáře v Alsace-Moselle. Rozhodnutí je dostupné na <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/2013/2012-297-qpc/decision-n-2012-297-qpc-du-21-fevrier-2013.136084.html>>

¹²⁷ REUTENAUER, Paul. *Nouveau Regime Des Cultes En France: Commentaire de la Loi Du 9 Decembre 1905 sur la separation des Églises et de l'État*. Paris: Du Bulletin-Commentaire des Lois Nouvelles et Décrets, 2. vydání, 1906, s. 94

¹²⁸ Tamtéž, s. 96

v následující podkapitole. Zákon rovněž obsahoval úpravu svátků, kdy zachoval všechny tehdy stávající svátky. Kromě volných nedělí byly překvapivě zachovány i křesťanské svátky jako je narození Ježíše Krista, jeho Nanebevzetí, taktéž Nanebevzetí Panny Marie, svátek Všech svatých, Velikonoce nebo svátek *Pentecôte*, jenž je společný jak pro křesťanské (letnice), tak pro židovské (šavuot) náboženství.¹²⁹ Tyto svátky se dochovaly dodnes a jsou upraveny ve francouzském zákoníku práce.¹³⁰ Ze zákona byl navíc úplně odstraněn oddíl, který pojednával o církevních deliktech.

Poslední články pátého oddílu pojednávají o možných postizích, které nastanou při porušení výše zmíněných ustanovení. Dále je zde taktéž upraven postup v případě slovního napadání či pomluvy veřejně činných osob v rámci bohoslužeb či seminářů, které by byly organizovány církevními společnostmi. Navíc zákon obsahuje v dalším článku i důsledky otevřeného porušování zákonů vůči veřejně činným osobám opět ze strany zástupců církve. Závěrečná část zákona obsahuje výčet dalších zákonů a jejich ustanovení, která budou v souladu s tímto zákonem použita.

Tento zákon je pro tuto práci nejstěžejnějším právním předpisem, jako první totiž přišel s principem laicity, který byl následně uznán i jako ústavní princip, jak bylo uvedeno výše, a zároveň francouzská Státní rada rozhoduje primárně s odkazem na tento zákon. Co se týče zkoumání dodržování onoho principu *laïcité* ze strany francouzských soudů, je právě tento zákon primárně tím, u kterého je dodržování a postupování v souladu s ním, žádoucí a je tedy předmětem výzkumu v této práci.

2.2.4. Další vybrané zákony

V této podkapitole práce poukazuje na další zákony, které byly v souvislosti s náboženskými symboly či svobodou projevu vyznání ve Francii přijaty. Během osmdesátých let se do Francie dostává velká vlna přistěhovalců nejrůznějšího původu a také rozdílných náboženských tradic. Francie proto přijímá určitá opatření, která by tuto vlnu přistěhovalectví alespoň zbrzdila, pokud ne úplně zastavila. Proto je roku 1993 přijat jeden ze tří zákonů známých jako *Loi Pasqua*, který upravuje podmínky vstupu a pobytu cizinců na území Francie. Následně je v roce 1994 ministrem školství vydáno memorandum, jež zakazuje ve školách nosit muslimské šátky a jiné pokrývky hlavy.

¹²⁹ Tamtéž, s. 97

¹³⁰ Zákoník práce verze z 15. února 2018, článek L3133-1. Dostupné na https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=05C89F42B24D05C9C1719EB09BA8DCE4.tplgfr31s_1?idSectionTA=LEGISCTA000033008129&cidTexte=LEGITEXT000006072050&dateTexte=20180328

Vzhledem ke skutečnosti, že je Francie laickým státem, snaží se nejen ve světle příchodu nejrůznějších kultur stále o dodržování svých principů laicity. Proto v roce 2003 prezident Jacques Chirac žádá speciálně vytvořenou komisi v čele s Bernardem Stasim o vyšetřování, jehož výstupem bude zjištění, jak je dodržován princip laicity a jaké jsou možné kroky k nápravě, pokud by byly odhaleny případně mezery či nedostatky. Tato komise, tvořená dvaceti experty, provedla řádné šetření a doporučila prezidentu několik možných řešení a opatření.¹³¹ Prezident si ovšem vybral pouze jedno a požádal zákonodárny sbor o prosazení zákona, jenž zakazuje vyobrazování okázalých náboženských symbolů ve školách.¹³² K podpisu tohoto zákona dochází roku 2004 a je kladně přijat i francouzskou veřejností. Dalším počinem je oběžník z 2. února 2005¹³³ určený pro nemocnice a zdravotnická zařízení, který požaduje, aby zaměstnanci těchto institucí zachovávali princip laicity a respektovali různá vyznání klientů, navíc obsahuje i požadavek nenošení náboženských symbolů zřetelně.

Následuje zákon z roku 2010,¹³⁴ který zakazuje zahalování tváře na veřejném prostranství a v místech, které poskytují veřejné služby. Tento zákon nebyl údajně přijat jako projev laicity, ale jako zákon sloužící k ochraně veřejného pořádku.¹³⁵ Několik zákonodárců se vyjádřilo, že hlavním motivem k přijetí tohoto právního předpisu bylo zachování hlavní francouzské myšlenky bratrství, kdy by takové systematické zahalování obličeje ohrožovalo společné soužití občanů ve francouzské společnosti.¹³⁶ Tento legitimní cíl následně podpořil i Evropský soud pro lidská práva v jednom ze svých rozsudků.¹³⁷ Přijetí tohoto kontroverzního zákona předcházelo i posouzení jeho ústavnosti ze strany francouzského Conseil Constitutionnel¹³⁸, a to z hlediska jeho souladu nejen s francouzskou ústavou, ale také

¹³¹ Commission de reflexion sur l'application du principe de laïcité dans la republique. *Rapport au President de la Republique*. 2003, s. 31

¹³² Zákon n° 2004-228 z 15. března 2004 dohlížející na dodržování principu laicity, nošení symbolů nebo oděvů vyjadřujících příslušnost k náboženství ve školách, vysokých školách a veřejných lyceích. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000417977&categorieLien=id>>

¹³³ Oběžník N°DHOS/G/2005/57 z 2. února 2005. Dostupné na <http://circulaire.legifrance.gouv.fr/pdf/2009/04/cir_7833.pdf>

¹³⁴ Zákon n° 2010-1192 z 11. října 2010 zakazující zahalování obličeje ve veřejném prostoru. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000022911670&categorieLien=id>>

¹³⁵ Premier Ministre. *La Laïcité Aujourd'hui: Note d'orientation de l'Observatoire de la laïcité*. Observatoire de la laïcité, 2014, s. 7

¹³⁶ Dossiers législatifs. *Exposé des motifs - LOI n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public [online]*. Legifrance [cit. dne 15. března 2018]. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichLoiPubliee.do?idDocument=JORFDOLE000022234691&type=expose>>

¹³⁷ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *S.A.S. proti Francii* ze dne 1. července 2014, číslo stížnosti: 43835/11

¹³⁸ Rozhodnutí Conseil Constitutionnel n° 2010-613 DC ze dne 7. října 2010. Dostupné na <<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/les-decisions/acces-par-date/decisions-depuis-1959/2010/2010-613-dc/decision-n-2010-613-dc-du-7-octobre-2010.49711.html>>

s Deklarací práv člověka a občana. Ve svém odůvodnění se soud zabýval jak svobodou vyznání, tak i právy ostatních členů společnosti. Po důkladném posouzení zákona, rozhodl ústavní soud o jeho ústavnosti, kdy uvedl, že zákaz zahalování obličeje na veřejnosti slouží k zachování veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti a také k minimálním požadavkům na vzájemné soužití ve společnosti. Soud se rovněž vyjádřil k právům žen, které nosí šátek jako náboženský symbol, ať již dobrovolně, či nikoli. Zde soud přistoupil k názoru, že jsou ženy takto sociálně vyloučeny, což je v rozporu s ústavními principy svobody a rovnosti. Navíc dle soudu zákonodárce předmětným předpisem reaguje na situace, které vzniknou ad hoc a primárním účelem zákona je ochrana veřejného pořádku. Soud nakonec podotkl, že tímto není dotčeno právo věřících projevovat své náboženství zahalováním obličeje na veřejně přístupných místech, která ovšem slouží přímo k vykonávání nebo uctívání určitého vyznání či kultu. Díky tomuto odůvodnění není, dle ústavního soudu, ani možný trest za porušení tohoto zákona nepřiměřený, kdy lze uložit pokutu až do výše třiceti tisíc euro nebo jeden rok vězení. Z těchto důvodů ústavní soud shledal, že předmětný zákon je v souladu s ústavou a může tedy vstoupit v platnost a následně nabýt účinnosti.

Další zákony či dekrety, které se jakkoli dotýkají dané tematiky jsou zmíněny a popřípadě rozebrány u jednotlivých oblastí níže v praktické části práce, která se věnuje především judikatuře francouzské Státní rady a ESLP, a to ve čtvrté kapitole.

3. Prámem chráněný náboženský projev

Svovodu náboženského projevu lze uplatňovat dvěma způsoby. Jedním je negativní způsob projevu a druhý je pozitivní. Do negativní oblasti lze zařadit právo ponechat si víru, právo neměnit náboženství nebo právo nesdělovat svou náboženskou příslušnost. Pro tuto práci jsou ovšem hlavní aspekty pozitivního projevu náboženství, které jsou mezinárodními institucemi vnímány různě.

Dle generálního komentáře Komise pro lidská práva OSN (dále jen Komise) chrání článek 18 MPOPP všechna náboženství. Právo projevovat náboženství či víru smí každý samostatně, společně s jinými, a to buď v soukromí či na veřejnosti. Dle Komise projevu náboženství zahrnuje mnoho aktů. Do konceptu uctívání je třeba zařadit „*rituální a ceremoniální akty, které přímo projevují víru, stejně tak jako různé praktiky, jež jsou nedílnou součástí těchto aktů, to zahrnuje budování míst k uctívání, používání rituálních formulí a objektů, zobrazování symbolů a zachovávání svátků a dnů odpočinku.*“¹³⁹ Komise do praktikování náboženství rovněž zařazuje i speciální stravování věřících, odívání specifické pro dané náboženství včetně pokrývek hlavy nebo užívání jazyka, který je signifikantní pouze pro určité náboženské uskupení. Komise rovněž dovozuje z článku 18 MPOPP výhradu svědomí ve vztahu k vojenské službě. Státy by měly zajistit výkon jiné veřejné služby namísto služby vojenské, pokud věřícímu je jeho náboženstvím armádní služba zapovězena.¹⁴⁰

Evropská Úmluva shodně zakotvuje možnost projevu náboženství individuálně či kolektivně a v soukromí nebo na veřejnosti. ESLP do svobody náboženského projevu zařazuje stejně jako Komise OSN stravovací návyky.¹⁴¹ V tomto kontextu se nabízí rovněž téma rituální porážky zvířat. ESLP v rozhodnutí *Shalom Tsedek*¹⁴² judikoval, že jsou tyto úkony chráněny článkem 9 Úmluvy, protože jsou podmíněny náboženským rituálem neboli zachováním náboženství. Poskytují tak věřícím maso zvířat poražených způsobem, jenž je jejich náboženstvím vyžadován.

¹³⁹ Bod 4, Komise pro lidská práva Spojených národů. *CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion) [online]*. CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, 30. července 1993 [cit. dne 3. května 2018]. Dostupné na <<http://www.refworld.org/docid/453883fb22.html>>

¹⁴⁰ Bod 11, Tamtéž

¹⁴¹ Příkladem mohou být body 73-74 rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Jakóbski proti Polsku* ze dne 7. prosince 2010, číslo stížnosti: 18429/06

¹⁴² Bod 73-74 rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francii* ze dne 27. června 2000, číslo stížnosti: 27417/95

Co se týče náboženské symboliky v odívání ESLP rozhodl v případě Eweida,¹⁴³ že nošení náboženského symbolu či obleku, pokud je motivováno vírou dané osoby a přáním, aby byla tato osoba vnímána společně s konkrétním náboženstvím, zakládá náboženský projev a spadá tak pod ochranu článku 9 Úmluvy. Nošení náboženského oblečení na veřejnosti je před ESLP poněkud kontroverzním tématem. Soud totiž v případě Ahmet Arslan,¹⁴⁴ shledal porušení článku 9 Úmluvy, když Turecko zakázalo nosit určitý typ náboženských kostýmů na veřejnosti. Naproti tomu ve věci S.A.S.¹⁴⁵ se soud přiklonil k francouzskému požadavku zajištění „společného žití“ a konstatoval neporušení práva na svobodu náboženského projevu v případě nošení burky na veřejnosti. ESLP dále přiznává státům široký prostor pro uvážení, pokud se jedná o nošení náboženského oděvu ve školách. Nehledě na skutečnost, jestli se jedná o žáky¹⁴⁶ či o vyučující.¹⁴⁷

V návaznosti na kapitulu 1 pojednávající o náboženských symbolech, je zajímavé pozastavit se nad symbolem kříže. ESLP totiž tento typický symbol křesťanství ve svém rozhodnutí Lautsi,¹⁴⁸ označil za kulturní a nikoli náboženský. Zde je na místě ale zdůraznit, že je vždy třeba přihlížet k historické i aktuální situaci v dané zemi. Odlišně bude kříž posuzován ve zmíněné Itálii a zcela jinak v přísně sekulární Francii, která symbol kříže vnímá jedinečně jako náboženský symbol a jeho umístění ve veřejném prostoru je nepřijatelné.¹⁴⁹

ESLP rovněž skrze článek 9 Úmluvy chrání budování, přístup a udržování míst sloužících k uctívání či k výkonu náboženských úkonů. Na druhou stranu soud i několikrát ve své judikatuře zdůraznil, že ne všechna jednání, která jsou motivována náboženstvím spadají pod ochranu článku 9 Úmluvy.¹⁵⁰ Tyto akty jsou postupně zpřesňovány judikaturou ESLP. Jedno z prvních rozlišení přineslo rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva ve věci

¹⁴³ Bod 89 rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Eweida a další proti Spojenému království* ze dne 27. května 2013, číslo stížnosti: 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10

¹⁴⁴ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Ahmet Arslan a další proti Turecku* ze dne 4. října 2010, číslo stížnosti: 41135/98

¹⁴⁵ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *S.A.S. proti Francii* ze dne 1. července 2014, číslo stížnosti: 43835/11

¹⁴⁶ Příkladem může být rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Leyla Şahin proti Turecku* ze dne 10. listopadu 2005, číslo stížnosti: 44774/98

¹⁴⁷ Příkladem může být rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Dahlab proti Švýcarsku* ze dne 15. února 2001, číslo stížnosti: 42393/98

¹⁴⁸ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Lautsi a další proti Itálii* ze dne 18. března 2011, číslo stížnosti: 30814/06

¹⁴⁹ Rozhodnutí Conseil d'État N° 396990 ze dne 25. října 2017

¹⁵⁰ Příkladem může být bod 27 rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Kalaç proti Turecku* ze dne 1. července 1997, číslo stížnosti: 20704/92

Arrowsmith.¹⁵¹ Kdy Komise rozdělila náboženská jednání na projevy náboženstvím vyžadované a projevy pouze nábožensky motivované, které nespádají pod článek 9 Úmluvy.

¹⁵¹ Rozhodnutí Komise pro lidská práva ve věci *Arrowsmith proti Spojenému království* ze dne 16. května 1977, číslo stížnosti: 7050/75

4. Praktické dopady principu *laïcité* a jeho dvou složek

V této kapitole se práce zabývá judikaturou především francouzské Státní rady,¹⁵² popřípadě je tato doplněna o soudní rozhodnutí soudů nižší instance a judikaturou ESLP. Rozebrány budou stěžejní rozsudky z vybraných oblastí metodou analýzy.¹⁵³ Následně bude u jednotlivých podoblastí ukázáno na možné otázky, které se v souvislosti s jednotlivými řešenými aspekty nabízejí či na situace, které mohou v budoucnu vzniknout. Rovněž budou v rámci této části ověřeny či vyvráceny hypotézy, které byly vysloveny v samém úvodu. Tato kapitola by taktéž měla poskytnout odpovědi na výzkumné otázky, a to prostřednictvím empirického poměrování soudních rozhodnutí s právním úpravou, kdy bude poukázáno na možné nedostatky buď v aplikační praxi, nebo v samotné legislativě.¹⁵⁴

4.1. Silnější francouzské bratrství než svobodná volba oděvu

Svoboda náboženského projevu ve Francii na veřejnosti se nejčastěji projevuje v oblasti odívání. Problematika náboženského oděvu se rovněž dostala i před ESLP. Ten řešil případ *S.A.S. proti Francii*.¹⁵⁵ Stěžovatelka zde tvrdila porušení článku 3, 8, 9, 10 a 11 samostatně i ve spojení s článkem 14 Úmluvy, kdy se cítila dotčena francouzským zákonem zakazujícím zahalování obličeje na veřejnosti, který jí znemožňuje nosit šátek zahalující celou tvář, burku nebo nikáb. Stěžovatelka navíc ve svém podání uvedla, že nenosí tyto typy oděvů neustále, a že pro ni není problém si je nebrat například k lékaři nebo na setkání s přáteli, ovšem chce si zachovat možnost si tento oděv obléci podle svého uvážení, například v době Ramadánu. Navíc rovněž tvrdí, že nemá sebemenší problém s prokázáním své totožnosti na vyžádání a s tím souvisejícím odkrytí obličeje.

ESLP se nejprve při zkoumání dané situace zaměřil na národní právo, kdy se zabýval právě zákonem, jenž zakazuje zahalování obličeje na veřejnosti. Ve svém rozhodnutí uvedl, že byla před přijetím zákona vytvořena podrobná analýza, zda je žádoucí tento zákaz do právního řádu zakotvit.

Z této analýzy vyplynulo, že nošení oděvu, který zcela nebo zčásti zakrývá obličej, je trendem až od roku 2000. Navíc dle Francie takto dochází k porušování možnosti „společného

¹⁵² Všechny rozsudky Conseil d'État (v překladu Státní rady) uvedené v následující kapitole jsou dostupné na ArianeWebu pod jejich čísly <<http://arianeinternet.conseil-etat.fr/arianeinternet/simplesearch.asp>>

¹⁵³ KOTHARI, C. R. *Research Methodology: Methods and Techniques*. Nové Dillí: New Age International, 2004, s. 2

¹⁵⁴ HOECKE, Mark Van. *Methodologies of Legal Research Which Kind of Method for What Kind of Discipline?* Oxford: Hart Publishing, 2011, s. 1-17

¹⁵⁵ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *S.A.S. proti Francii* ze dne 1. července 2014, číslo stížnosti: 43835/11

žití“ a je toto specifické oblékání projevem odmítání bratrství a kontaktu s dalšími členy společnosti. Na druhou stranu vydala stanovisko před přijetím tohoto zákona i francouzská Národní komise dohlížející na lidská práva, která vidí v tomto zákoně problém, jelikož může docházet ke stigmatizování muslimek, a navíc dle jejího názoru není stát oprávněn k takovému plošnému zákazu. Naopak by zákaz měl být omezen například časem nebo prostorem. Oslovena poslanci byla před přijetím zákona i francouzská Státní rada, která vyslovila názor, že si dokáže představit, že by byl přijat právní předpis, který zakazuje jakékoli možnosti zakrývání obličeje na veřejnosti. Na jednu stranu by bylo možné zakázat nosit takový oblek či oděvní doplněk, který by zakrýval obličej a zabraňoval by identifikaci osoby, pod hrozbou určité sankce. Na straně druhé by mohly být trestány osoby, které nutí jiné, aby takovéto oděvy či doplňky na veřejnosti nosily.

V předmětném rozhodnutí ESLP dále zkoumal i právní úpravu v jiných evropských státech. Po první Francii totiž zákon zakotvující zákaz zahalování obličeje na veřejnosti přijala také Belgie, některá města ve Španělsku nebo Nizozemsko. Zatímco v Belgii národní soudy uznaly jako dostatečné důvody veřejné bezpečnosti, potřeby rozpoznávání či individualizaci lidí podle obličeje a důstojnosti žen, které podle soudů cítí tlak se takto odívat ze strany rodinných příslušníků, ve Španělsku ani v Nizozemsku tyto důvody pro přijetí předpisu neobstály. Nizozemská vláda navíc uváděla, že je pro demokratickou společnost nutná možnost otevřené komunikace a s tím spojený pocit bezpečí. Ovšem tuto potřebu již nebyla vláda schopna prokázat ve spojení právě se zákazem nošení oděvů zakrývajících celý obličej. Podle národních soudů má navíc zůstat na vůli ženy, zda se bude takto na veřejnosti projevovat a nosit nábožensky motivovaný oděv.

ESLP shledal, že vznesená stížnost pro porušení článků 3 a 11 Úmluvy je nepřijatelná, jelikož stěžovatelka neuvedla relevantní důvody, které by prokazovaly, že byla práva zakotvená v těchto člancích vůči ní omezena. Naproti tomu ESLP připustil zásah do práv vyplývajících z článků 8, 9 a 10, tedy práva na soukromí, svobodu náboženského vyznání a její projev společně s diskriminací při uplatňování těchto práv, kdy uvedl, že nošení určitého oděvu zcela jistě spadá pod ochranu soukromí a rovněž pokud je tento oděv motivován náboženským vyznáním, jedná se taktéž o svobodu projevu náboženského vyznání.

Vzhledem ke skutečnosti, že nově přijatý zákon zakazoval stěžovatelce oblékat se určitým způsobem a šlo o trvajících zásah ze strany státu, jednalo se dle ESLP o zásah do práva na svobodný projev náboženského vyznání. Tento zásah byl předepsán vnitrostátním zákonem, který zakotvuje zákaz zahalování obličeje na veřejnosti. Pokud se jedná o sledování legitimního cíle, vyslovil ESLP, že jsou legitimní cíle uvedené v Úmluvě taxativní, a proto

musí být účel podřazen pod jeden z nich. U tohoto bodu se ESLP zastavil k detailnějšímu rozboru.

Dle francouzské vlády je jasným legitimním cílem, pro který byl zákon přijat, ochrana veřejné bezpečnosti, protože zákaz zahalování obličeje na veřejnosti slouží především k uspokojení potřeby identifikovat člověka pro případ předcházení nebezpečí nebo pro ochranu identity. Jako další legitimní cíl Francie uváděla „*respekt k minimálním hodnotám otevřené a demokratické společnosti*“.¹⁵⁶ Pod tyto hodnoty zároveň zařazuje rovnost mužů a žen, lidskou důstojnost a minimální požadavky pro společenské soužití. Vzhledem k faktu, že ani jeden tento důvod nespadá pod legitimní cíle zakotvené v Úmluvě, rozhodl se ESLP k nim přistupovat jako k důvodu ochrany práv a svobod druhých. V rámci tohoto zkoumání se soud přiklonil k názoru Francie, kdy uvedl, že úvaha státu ohledně odhaleného obličeje ve společnosti je správná. Soud rovněž souhlasí s tvrzením, že bariéra, která vzniká mezi lidmi ve společnosti kvůli nošení šátků, jenž zakrývají obličej, znesnadňuje soužití všech ve společnosti. ESLP ale dodává, že je nutné pozorně zkoumat nezbytnost tohoto zásahu.

Podle ESLP dále pod legitimní cíl ochrany práv a svobod druhých spadá i několikrát vyslovený požadavek a účel sledovaný přijatým zákonem, a to společenské soužití, kdy je podle Francie systematické zahalování obličeje neslučitelné s myšlenkou bratrství a ztěžuje tak společné žití všech obyvatel v zemi. Na druhou stranu ESLP uvedl, že ženy, které mají opravdu zájem nosit oděvy zahalující celé jejich tělo, mohou cítit dilema, protože by je zákon mohl určitou měrou vyřadit ze společnosti, omezit jejich autonomii a ovlivnit jejich svobodu náboženského projevu. Ovšem i přes toto tvrzení soud podotkl, že zde neexistuje jednotný evropský konsenzus, který by se jakkoli vyjadřoval k plošným zákazům nošení oděvů zahalujících obličej, a že kromě Francie je jediným státem Belgie, kde rovněž došlo k přijetí tohoto zákona. Jelikož se pohled na danou věc v evropské společnosti může značně lišit, je kladen důraz především na národní zákonodárce, kteří reflektují společenskou situaci. V této souvislosti ESLP zdůraznil, že stát sám na sebe bere riziko, kdy může postoupenými legislativními kroky ve společnosti spíše rozvířít projevy nesnášenlivosti a podpořit tak zažité stereotypy. Ve spojení s tímto tvrzením ESLP uvedl, že musí zkoumat, jak může být stát ze strany Úmluvy omežován v přijímání národní legislativy a došel k závěru, že i v tomto případě má stát širokou volnou míru uvážení. Vzhledem k využití doktríny *margin of appreciation* a přiklonění se k názoru Francie shledal ESLP předmětný zákon za

¹⁵⁶ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *S.A.S. proti Francii* ze dne 1. července 2014, číslo stížnosti: 43835/11, bod 116

proporcionální ve vztahu ke „sledovanému cíli, totiž k zachování podmínek pro „společné žití“ jako elementu „ochrany práv a svobod druhých.“¹⁵⁷

Jako další byla zkoumána nezbytnost v demokratické společnosti. ESLP připomněl několik svých předchozích právních názorů, kdy se opět přiklonil k praxi, že státy ve většině případů působí jako neutrální strany, které mohou pro zachování klidu a plurality ve společnosti omezit určitým způsobem základní lidská práva. Dále také soud podotkl, že státy jsou povolanejším subjektem, který zná poměry ve své společnosti, a proto mohou rozhodnout ve věci s ohledem na společenskou situaci v zemi lépe, než mezinárodní soudní orgán. I přes toto konstatování se soud vrátil k nezbytnosti přijetí daného zákona ve světle legitimního cíle ochrany veřejné bezpečnosti. ESLP zde uvedl, že Francie nebyla schopná prokázat aktuální hrozbu pro bezpečnost společnosti, pokud by i nadále ženy nosily šátek zakrývající celý obličej. Navíc by se ženy musely vzdát části své identity, kterou by chtěly projevovat právě nošením těchto určitých oděvů či jejich jednotlivých částí. Proto dle soudu zde není dána potřebná nezbytnost takového zákazu ve společnosti.

Konečné rozhodnutí soudu ovšem znělo (v počtu patnácti hlasů ku dvěma), že nedošlo k porušení článků 8 a 9 Úmluvy a ani článku 14 ve spojení s články 8 a 9 Úmluvy. V odlišných stanoviscích dvou soudců se objevily argumenty, které upřednostňovaly rozhodnutí, že došlo k porušení článků 8 a 9 Úmluvy. Hlavním argumentem v odlišných stanoviscích bylo, že účel „společného žití“ nelze podřadit pod legitimní cíl ochrany práv a svobod druhých. Dále také, že Francie přijetím tohoto zákona vytvořila ne pluralitní společnost, která by tolerovala ostatní náboženství, ale společnost, jež je pluralitní pouze do určité míry, ale zároveň vytváří v rámci této mnohosti i omezení vůči ženám, které se chtějí skrze náboženský oděv determinovat. Jako poslední argument odlišné stanovisko uvádí, že ke sledovanému cíli bylo možné přistoupit i méně omezujícím způsobem, kdy celoplošný zákaz zahalování obličeje není proporcionální.

V tomto rozhodnutí je důležitý poznatek vyřčený ESLP, a to že Francie neprokázala bezprostřední ohrožení bezpečnosti ve vztahu k nošení oděvu, který zahaluje celé tělo včetně obličeje. Je na místě si uvědomit, že již před přijetím inkriminovaného zákona platí ve Francii legislativa, která upravuje zakrývání obličeje na veřejnosti. Jedná se o trestní zákoník,¹⁵⁸ do nějž bylo dekretem přidáno ustanovení, které zakazuje zahalování obličeje při veřejných

¹⁵⁷ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *S.A.S. proti Francii* ze dne 1. července 2014, číslo stížnosti: 43835/11, bod 157

¹⁵⁸ Článek R645-14 Trestního zákoníku vytvořený dekretem n° 2009-724 ze dne 19. června 2009. Dostupné na <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=45CA3EA1BE41354DFB30D7BD4AFED7C6.tpl&gfr38s_2?idSectionTA=LEGISCTA000020775360&cidTexte=LEGITEXT000006070719&dateTexte=20180503>

manifestacích. Důvodem přijetí tohoto dekretu byla právě nemožnost rozpoznat a identifikovat osoby. Pokud si představíme možnou situaci, je zřejmé, že během shromáždění, oslav či veřejných manifestací, kdy by měli jejich účastníci masky či jinak zakryté obličejy, by bylo velmi obtížné je identifikovat. Navíc při těchto událostech roste míra rizika vzniku nějaké nebezpečné události či poškození majetku. Z tohoto důvodu zde není pochyb o nezbytnosti této právní úpravy v demokratické společnosti za účelem ochrany veřejné bezpečnosti, zdraví či majetku a jiných práv druhých. Nabízí se proto otázka, zda není dodatečně přijetí speciálního zákona, jenž zakazuje veškeré zahalování obličejy na veřejnosti, zacíleno pouze na jednu konkrétní skupinu osob, a to na muslimské ženy, jelikož nikdo jiný se účelově na veřejnosti se zakrytým obličejem nepohybuje, pokud se nejedná o nějaké speciální aktivity, kdy jejich účastníci nosí například obličejové masky či helmy, jak bylo uvedeno v rozsudku ESLP. Dalo by se poté hovořit o diskriminaci na základě náboženského přesvědčení.

U tohoto rozhodnutí je vhodné rovněž upozornit na argumentaci stěžovatelky, která v podání uvedla, že chce mít pouze možnost rozhodnout se, zda si oblékne náboženský oděv či nikoli. Vzhledem ke skutečnosti, že nevyžaduje nošení tohoto oděvu neustále, lze uvažovat, že se v případě náboženského oblékání nejedná o neoddelitelnou součást identity stěžovatelky. Je tedy zřejmé, že stěžovatelka nepřistupuje k požadavku zahalování ze strany jejího náboženství jako k nezvratitelnému dogmatu. Rozdílem může být náboženství sikh, které po svých příznivcích vyžaduje striktní dodržování předepsaného oblékání a nošení vhodných náboženských oděvů. Pro tyto věřící je pak nemožnost dodržování těchto požadavků enormním zásahem nejen do jejich práva na svobodu vyznání, ale i do samotného práva na sebeurčení jednotlivce. Jak ovšem vyplývá z tvrzení stěžovatelky, pro její náboženské přesvědčení není každodenní nošení náboženského oděvu vyžadováno. Je proto zcela na místě uvažovat, že by pro stěžovatelku neměl být problém se zákonu přizpůsobit a náboženský oblek, který zahaluje celé tělo včetně obličejy, nosit na místa, která jsou určena k tzv. „uctívání kultů“, tedy na místa sloužící k modlitbám či jiným náboženským aktivitám nebo v soukromí. Tvrzení, že není pro všechny muslimské ženy životně důležité nosit náboženský oblek, lze podpořit i skutečností, že v některých zemích s většinovým podílem islámského náboženství jsou rovněž dodržovány znaky sekulárního státu, a proto se zde muslimské ženy ani nezahalují, i když tuto možnost mají, příkladem této země může být Turecko.¹⁵⁹

¹⁵⁹ RASMUSSEN, Susan J. *Re-casting the veil: Situated meanings of covering*. Culture and Psychology, 2013, Vol. 19, No. 2. s. 240

Jistě zajímavé je položit toto rozhodnutí nejen ESLP, ale i francouzské Státní rady, která vyjádřila, že nevidí problém v přijetí zákona zakazujícího zahalování obličeje na veřejnosti, proti rozhodnutím, která následovala až v dalších letech a týkala se zákazů burkin. Jak je rozebráno v následující podkapitole, Státní rada v těchto rozhodnutích dala za pravdu stěžovatelům a vyhlášky měst zrušila. Přitom se jedná o podobné případy, kdy města jednala z důvodů hrozby teroristických útoků, také kvůli strachu dalších obyvatel a návštěvníků pláží a rovněž z důvodu ochrany veřejného zdraví i bezpečnosti. Jednání měst, která přijala místní opatření, by se dalo také podle tvrzení francouzské vlády i ESLP podřadit pod ochranu práv a svobod druhých i v těchto případech. Omezení bylo přijato pro veřejnou bezpečnost, která by zřejmě také nebyla prokazatelná, jelikož nehrozilo nebezpečí bezprostředně. Ovšem samotný pocit bezpečí pro ostatní návštěvníky pláže a v podstatě opět “společné žití” jako základní kritérium demokratické společnosti, by obstát mohlo, i když je pravdou, že podstatnou součástí tohoto konceptu je možnost nahlédnout si navzájem do obličeje. I tak je ale zajímavé, že francouzská Státní rada, která se, jak vyplývá z následujících podkapitol, velmi často přiklání k principu laicity a jeho složce neutrality státu a k jeho zachování, rozhodla v případě burkin zcela odlišně a zahalování na veřejnosti, i když ne obličeje, bylo dle rozhodnutí Rady v souladu s principem laicity.

Z této podkapitoly pojednávající o rozhodnutí ESLP se potvrzuje hypotéza, že soud přenechá Francii prostor pro poměrně velkou míru volného uvážení, pokud přijal jako legitimní cíl ochranu práv a svobod druhých, pod kterou se má údajně skrývat i požadavek “společného žití” v demokratické společnosti. Hypotéza ohledně užívání doktríny margin of appreciation a tedy i zdrženlivosti ze strany ESLP je potvrzena. Na druhou stranu se ale nepotvrzuje hypotéza, že jako k legitimnímu cíli bude přistoupeno k ochraně veřejné bezpečnosti nebo k ochraně veřejného pořádku.

4.2. Burkini jako novodobé bikini?

Rovněž i Francouzská Státní rada musela řešit případy týkající se oblékání jako náboženského projevu. V druhé polovině roku 2016 se objevily dva případy, kdy městské radnice omezily přístup na pláž osobám, které nejsou řádně oděny a mohou tak ohrožovat princip laicity, bezpečnost či hygienu. Třetí podobný případ se objevil o rok později v roce 2017.

První ze zmíněných případů řešila Státní rada v srpnu 2016.¹⁶⁰ Jednalo se o radnici města Villeneuve-Loubet, která vydala 5. srpna 2016 nařízení, jež ve svém článku 4.3 zakazovalo vstup na pláž plavcům, kteří nemají patřičné oblečení, anebo jejichž oděv dává jasně najevo jejich náboženské vyznání. Proti tomuto ustanovení podala na jedné straně urgentní stížnost Asociace pro ochranu lidských práv – Kolektiv proti islamofobii ve Francii a na straně druhé i Liga lidských práv společně se dvěma občany. Všichni shodně požadovali po správním soudu v Nice, aby pozastavil účinnost tohoto nařízení a taktéž zaplacení finančního odškodnění ve výši 5 000 euro. Tato urgentní stížnost musela být projednána do čtyřiceti osmi hodin, protože se jednalo o záležitost, kde jsou podle stěžovatelů porušována základní lidská práva. Správní soud však neshledal nezbytnost pozastavovat účinnost tohoto nařízení, a proto stížnosti nevyhověl. Následně se obě dotčená uskupení obrátila na Státní radu.

V řízení před Státní radou opět rozhodoval soudce zabývající se naléhavými záležitostmi, kdy tento uvedl, že radnice má právo přijímat opatření, která slouží k zachování pořádku, bezpečnosti a veřejného zdraví. Zároveň dodal, že radnice musí na jedné straně zajistit na území města mír a veřejný pořádek, ale také na druhé straně musí město zachovávat základní lidská práva a svobody. Proto je důležité, aby se radnice vždy správně vypořádala s omezeními, která přijímá, kdy tyto restriktce musí být nezbytné a samozřejmě proporcionální. Co se týče tohoto konkrétního případu, tak podle soudce Státní rady je třeba, aby město zajistilo bezpečný vstup do moře, ochranu bezpečnosti plavců, dodržování hygieny a slušného chování. Po tomto konstatování soudce začal zkoumat samotné nařízení, kdy došel k závěru, že radnice nemá sebemenší důkaz, který by ji opravňoval k použití takového zákazu. Soud sice uvádí, že si je vědom teroristických útoků v Nice, ale ty stále neopravňují město k přijetí předmětného nařízení, když na veřejné pláži není bezpečnost z důvodu nošení náboženského obleku nikterak ohrožena. Taktéž Státní rada nevidí žádné skutečné ohrožení hygieny či slušnosti. Proto Státní rada došla k závěru, že nařízení města bylo nezákonné a vážně porušuje základní lidská práva a svobody. Rozhodnutí správního soudu v Nice bylo zrušeno a výkon předmětného nařízení byl pozastaven.

Druhý obdobný případ řešila Státní rada ihned o měsíc později¹⁶¹, kdy se jednalo o město Cagnes-sur-Mer. Místní radnice přijala 24. srpna 2016 nařízení, které opět zakazovalo vstup na veřejnou pláž lidem bez řádného koupacího úboru. Zároveň také upravovalo podmínky tohoto oděvu, který nesměl znázorňovat příslušnost k určitému

¹⁶⁰ Rozhodnutí Conseil d'État N° 402742 ze dne 26. srpna 2016

¹⁶¹ Rozhodnutí Conseil d'État N° 403578 ze dne 26. září 2016

vyznání. Tato úprava byla přijata jako reakce na útoky, které se odehrály v Nice (2014) a v Saint-Étienne-du-Rouvray (2016) a také jako reakce na rozepři, jež se stala právě na veřejně přístupné pláži, kdy došlo k potyčce mezi rodinou, jejíž dvě členky měly na sobě burkini, s ostatními návštěvníky pláže, kteří se cítili v přítomnosti těchto dvou žen nepříjemně. Proti přijatému nařízení se ovšem ohradila Asociace pro ochranu lidských práv, opět Kolektiv proti islamofobii, která požadovala pozastavení jeho účinnosti, a navíc zaplacení symbolické částky jednoho eura jako zadostiučinění. Správní soud v Nice však této stížnosti nevyhověl. Proto se asociace rovněž obrátila na Státní radu.

Státní rada se v odůvodnění svého rozhodnutí vrátila k důvodům, kvůli kterým bylo předmětné opatření přijato, a zdůraznila, že ani útoky a ani roztržka na pláži nejsou dostatečným argumentem, který by ospravedlňoval překročení pravomocí ze strany města, když přijalo takové nařízení. Zároveň Rada vyjádřila, že tímto postupem radnice došlo k porušení základních lidských práv jako je svoboda pohybu, náboženského vyznání a soukromí. Proto Státní rada rozhodla ve prospěch asociace a zrušila jak rozhodnutí správního soudu v Nice, tak i pozastavila výkon předmětného městského nařízení.

Poslední třetí případ, který řešila francouzská Státní rada, se týkal města Lorette.¹⁶² Jednalo se o nařízení, které povolovalo pro vstup do vody pouze jeden typ oděvu pro muže a plavky jednodílné či dvoudílné pro ženy. Opatření obsahovalo výslovný zákaz nošení monokin, burkin, šátků, které úplně či částečně zakrývají obličej, nebo kombinaci předchozích možností. Toto omezení se vztahovalo na přírodní pláž, a to pouze po dobu sezóny. Tři organizace¹⁶³ podaly proti tomuto nařízení stížnost ke správnímu soudu v Lyonu. Ten pozastavil účinnost daného předpisu a rozhodl, že je radnice povinna zaplatit částku ve výši 700 euro a převést ji každé organizaci na straně stěžovatele. Město Lorette se proti tomuto rozhodnutí bránilo stížností ke Státní radě.

V předmětném rozhodnutí se Státní rada nezabývala toliko problematikou nošení oděvů vyjadřujících určité náboženské přesvědčení, ale spíše adekvátností výše sumy, kterou má město zaplatit. Ve svém odůvodnění došla Rada k závěru, že suma sedmi set euro pro každou jednotlivou asociaci není diskriminační ani přehnaná, a proto odmítla stížnost města Lorette

a ponechala v platnosti rozsudek správního soudu v Lyonu.

¹⁶² Rozhodnutí Conseil d'État N° 412636 ze dne 26. července 2017

¹⁶³ Jednalo se o organizace Asociace *Maison des Potes 42*, Asociace pro ochranu lidských práv – Kolektiv proti islamofobii a francouzskou Ligu lidských práv

Na těchto třech rozhodnutích je vidět, že francouzská Státní rada při svém rozhodování přistupuje k principu *laïcité* s ohledem na jeho druhou složku, jíž je náboženské svoboda jednotlivce a zajištění plurality ve společnosti. Státní rada při rozhodování většinou stojí za zachováním principu laicity, a to především jím požadované neutrality státu. V těchto případech se městské radnice pokusily o striktní dodržování náboženské neutrality na území měst. Ovšem nařízení, která zakotvovala zákazy nošení náboženských oděvů na veřejných místech obyvateli, nebyla v souladu právě s druhou složkou principu laicity.

Problematika nošení burkin na veřejných plážích není tak jednoznačná, jak se může zdát. Na jedné straně stojí náboženské svoboda jednotlivce a její zajištění za strany veřejné moci. V těchto případech ji zajistila francouzská Státní rada, která rozhodla, že zákazy v nařízeních byly protiprávní a zachovala tak možnost soužití vícero náboženských přesvědčení ve společnosti. Na straně druhé, ale stojí názory, které zastávají striktní dodržování náboženské neutrality ve veřejném prostoru, a proto by podle nich měly být oděvy symbolizující určité náboženství zakázány. K tomuto názoru se mimo jiné přikláněl i tehdejší francouzský premiér, který projevil své sympatie k výše zmíněným zákazům nošení burkin na veřejně přístupných plážích.¹⁶⁴ V tomto ohledu je pravdou, že Francie vyžaduje naprostou neutralitu od veřejné moci, ale omezení, která jsou v zemi přijímána, se týkají rovněž veřejně přístupných míst, kde jsou omezeni nejen zástupci státní moci, ale všichni obyvatelé. Příkladem takového omezení je například zákon, jenž zakazuje vyobrazování okázalých náboženských symbolů ve školách nebo zákon zakazující zahalování obličeje na veřejném prostranství.

Právě druhý zmíněný zákon¹⁶⁵ by mohl svým obsahem dopadat na případy nošení burkin na veřejných plážích. Ovšem jak je zakotveno v prvním odstavci výše zmíněného zákona: „*nikdo nemůže, ve veřejném prostoru, nosit oblečení určené k zakrytí jeho tváře*“, týká se tento zákaz pouze zakrývání obličeje. Burkini ale zakrývají celé tělo kromě obličeje. Myšlenka potřeby vidět lidem do obličeje pro jejich rozeznání je tedy v případě celotělových plavek zachována.

Legitimním cílem, pro který do svobody zasahováno může být ochrana práv jiných, jak bylo uvedeno v předložených případech. Ostatní návštěvníci pláží se totiž mohou cítit nekomfortně v přítomnosti lidí nosících nejen burkini, ale jakékoli jiné náboženské oblečení.

¹⁶⁴ CHRISAFIS, Angélique. *French PM supports local bans on burkinis [online]*. The Guardian, ze dne 18. srpna 2016 [cit. dne 8. dubna 2018]. Dostupné na <<https://www.theguardian.com/world/2016/aug/17/french-pm-supports-local-bans-burkinis>>

¹⁶⁵ Zákon n° 2010-1192 z 11. října 2010 zakazující zahalování obličeje ve veřejném prostoru. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000022911670&categorieLien=id>>

Nabízí se dvě otázky. První, zda lze burkini považovat vůbec za nábožensky motivovaný oblek a druhá, zda není potřeba chránit více dotčená práva druhých.

Lze se setkat s názory, že burkini jsou jednoznačně náboženským projevem či dokonce až náboženským útlakem, zastánkyní tohoto názoru je například Honeybun,¹⁶⁶ ale na druhou stranu jsou burkini i sportovním úborem, který byl povolen i na XXXI. Letních olympijských hrách konaných v Riu de Janeiru v roce 2016. Vzhledem ke skutečnosti, že je náboženským symbolem muslimský šátek, hidžáb či burka, je na místě přiklonit se k názoru, že i burkini, které mají za účel zahalit ženské tělo po vzoru islámského náboženství, jsou oděvem spojeným pouze s tímto náboženským vyznáním.

Jelikož se zde práce přiklání k možnosti, že jsou burkini náboženským symbolem, je třeba uvažovat i nad druhou výše položenou otázkou. Tímto symbolem mohou být dotčena práva druhých. V rozebraných případech města většinou argumentovala ochranou bezpečnosti či hygieny jako legitimními cíli, které jsou obsaženy v druhém odstavci článku 9 Úmluvy. Ale je třeba se zamyslet i nad možností zásahu do práva přijímat určité náboženství svobodně, které je chráněno taktéž článkem 9 Úmluvy. Ostatní návštěvníci pláže totiž mohou cítit ze strany osob nosících burkini jistý tlak možného proselytismu. Otázkou pak zůstává, zda by měl stát více chránit svobodu náboženského projevu, když zastává hodnoty pluralismu, anebo právo přijímat vyznání svobodně bez nátlaku, pokud rovněž stát zachovává princip laicity. Vzhledem k tomu, že v rámci principu laicity se skrývá i náboženská pluralita, měla by převážít vstřícnost ke svobodě náboženského projevu, jelikož ostatní dotčení účastníci nejsou nikterak nuceni násilně k přijetí víry odlišné od jejich přesvědčení a lze předpokládat, že mají rozum průměrně uvažujícího člověka, který je schopen si vytvořit vlastní úsudek.

Na druhou stranu někteří, v čele s Rubin, přirovnávají novodobé nošení burkin k začátku nástupu bikin.¹⁶⁷ Když se totiž začaly na pultech objevovat dnes již zcela běžné bikiny, docházelo v mnoha zemích k zákazu jejich nošení. Dnes k tomuto modelu přirovnávají nejen feministky, ale i antropologové a sociologové právě burkini. Socioložka Karimi z Štrasburské univerzity konstatuje, že se opět projevuje klasický model, kdy většinou muži říkají ženám, jak se mají oblékat, jako by ženy samy nemohly rozhodnout, co je pro ně

¹⁶⁶ HONEYBUN, Michelle. *The Burkini Is A Sign Of Religious Oppression And Not A Fashion Statement [online]*. The Forbes, ze dne 20. října 2016 [cit. dne 8. dubna 2018]. Dostupné na <<https://www.forbes.com/sites/realspin/2016/10/20/the-burkini-is-a-sign-of-religious-oppression-and-not-a-fashion-statement/#14d737b16f53>>

¹⁶⁷ RUBIN, Alissa J. *From Bikinis to Burkinis, Regulating What Women Wear [online]*. The New York Times, ze dne 27. srpna 2016 [cit. dne 5. května 2018]. Dostupné na <<https://www.nytimes.com/2016/08/28/world/europe/france-burkini-bikini-ban.html>>

vhodné.¹⁶⁸ Pokud by byla situace s burkinami stejná jako s populárními bikinami, lze očekávat, že za několik let bude tento plavecký či celkově sportovní úbor zcela běžným.

Závěrem ještě uvedme, že by nastala zcela jiná situace, kdyby města začala jako koupací oděv naopak požadovat po každém burkini či jeden konkrétní koupací oděv. Tímto opatřením by zcela jistě bylo zasahováno do práv a svobod druhých. V případě vyžadování burkin by se jednalo o náboženskou a myšlenkovou svobodu a princip laicity by byl ohrožen přímo ze strany veřejné moci. V případě jednotného koupacího oděvu by šlo především o omezení svobody projevu. Zde je na místě rovněž uvést, že nejen Francie, jako stát se svým specifickým principem laicity, se snaží o určitá omezení svobody náboženského projevu obyvatel, ale přidávají se k těmto intencím i další státy. Určité části Španělska či Itálie na svých územích rovněž omezují návštěvníky veřejných pláží a zakazují zde nošení burkin.¹⁶⁹

Z této podkapitoly je patrné, jak již bylo uvedeno výše, že se francouzská Státní rada vypořádává s principem laicity ve prospěch jeho druhé složky. Rada zde zachová náboženskou pluralitu ve společnosti a svobodu náboženského projevu jednotlivce. Lze tyto rozhodnutí považovat za odchýlení se od stávající judikatury? Je pravdou, že stát na jednu stranu nemůže obyvatelům *a priori* diktovat, jak se mají oblékat či jaké doplňky mají na veřejnosti nosit, alespoň co se týče evropského prostředí. Jenomže nelze nechat bez povšimnutí ani francouzský zákon zakazující zahalování obličeje na veřejnosti, kde prakticky stát určuje, jak mají lidé na veřejnosti chodit oděni. Je pravdou, že předmětný zákon cílí pouze na zakrývání obličeje, ale v rámci debat a posuzování přípustnosti tohoto zákona bylo vyjádřeno několik důvodů, proč ke konečnému přijetí došlo. Mezi těmito důvody byl i pocit bezpečí pro ostatní obyvatele, kdy se sice nedá prokázat aktuální ohrožení bezpečnosti, ale pocit bezpečnosti druhých je pro stát rovněž důležitý.¹⁷⁰ Je proto otázkou, když ve Francii platí již několik let před rozhodnutími o burkinách tento kontroverzní zákon a je tím chráněna nejen bezpečnost, ale je tak i striktně dodržována princip laicity na veřejnosti ze strany obyvatel, zda by se Státní rada měla k jeho složce obsahující neutralitu státu přiklonit opětovně, jak tomu bylo v jejích rozhodnutích pravidlem. Každopádně se touto podkapitolou práce dostává k částečně pozitivní odpovědi na další výzkumnou otázku, kdy lze zde spatřovat určitý posun v judikatuře francouzské Státní rady. Vzhledem ke skutečnosti, že

¹⁶⁸ Tamtéž

¹⁶⁹ SANGHANI, Radika. *Burka bans: The countries where Muslim women can't wear veils [online]*. London: *The Telegraph*, ze dne 17. srpna 2017 [cit. dne 28. září 2018]. Dostupné na <<https://www.telegraph.co.uk/women/life/burka-bans-the-countries-where-muslim-women-cant-wear-veils/>>

¹⁷⁰ Pro zajímavost tato argumentace byla použita i v Nizozemsku při jednáních o přijetí podobného zákona

Státní rada ochránila svobodný náboženský projev¹⁷¹ lze tuto změnu spatřovat jako progres vedoucí ke vstřícnosti vůči svobodě náboženského projevu.

4.3. Kandidáti na veřejné funkce jako osoby nedotknutelné¹⁷²

Zajímavým spojením principu *laïcité* a svobody náboženského projevu jednotlivce je kandidatura věřícího člověka na veřejnou funkci. Tato osoba totiž vystupuje jako kandidát sama za sebe a dokud není do veřejné funkce zvolena, vybrána či jmenována nemusí z logiky věci zachovávat princip laicity, nebo snad ne?

Výše nastíněnou situací se zabývala francouzská Státní rada několikrát. První zásadnější rozhodnutí učinila Rada roku 2009.¹⁷³ Skutkové okolnosti případu se týkaly přístupu a vyhodnocení výběrového řízení na místo státního policisty. Stěžovateli byly během pohovoru na služební místo pokládány komisí otázky především ohledně jeho původu a náboženského smýšlení, následně mu nebyl, na základě jeho odpovědí a jeho náboženského smýšlení, umožněn postup do dalších kol výběrového řízení a nebyl tedy na místo vybrán. Francouzská Státní rada ve svém rozsudku rozhodla, s odkazem na zákon z roku 1983, že nesmí být činěny žádné rozdíly mezi jednotlivými úředníky, v tomto případě kandidáty na veřejnou funkci, z důvodu jejich původu či náboženského přesvědčení. Rada proto zrušila rozhodnutí výběrové komise a uložila zaplacení finančního odškodnění ve výši 3 000 eur. Toto rozhodnutí Rady chrání náboženské smýšlení kandidáta na veřejnou funkci a zachovává druhou složku principu laicity, neboli svobodu vyznání.

Překvapivější je až druhý případ, který byl Státní radou rozhodován o rok později v březnu 2010.¹⁷⁴ Rada se zde zabývala muslimskou kandidátkou do regionálních voleb v Provence-Alpes-Côte d'Azur. Asociace pro solidaritu k arabským ženám se ohradila proti rozhodnutí prefekta regionu, který zakázal straně NPA (*Nouveau Parti Anticapitaliste*) mimo jiné zobrazovat na kandidátní listině a v předvolební kampani kandidátku, jenž nosí po celou dobu trvání předvolební kampaně na hlavě muslimský šátek. Asociace se obrátila na Státní radu s požadavkem zrušení tohoto rozhodnutí regionálního prefekta s argumentem, že stát nezakazuje kandidátům nosit během předvolební kampaně okázalé náboženské symboly a rovněž s argumentem, že každý má právo být volen.

¹⁷¹ Práce i zde přistupuje k tvrzení, že jsou burkini náboženským oděvem

¹⁷² Tato podkapitola bude v pozměněné formě vydána ve sborníku z konference Olomoucké právnické dny, která se konala 24.-25. května 2018. Sborník by měl být publikován na konci roku 2018.

¹⁷³ Rozhodnutí Conseil d'État N° 311888 ze dne 10. dubna 2009

¹⁷⁴ Rozhodnutí Conseil d'État N° 337079 ze dne 1. března 2010

Francouzská Státní rada v tomto případě dává za pravdu asociaci, co se týče práva být volen. Na druhou stranu ale uvádí, že právo být volen není shodné s právem volit a může proto podléhat určitým restrikcím a není tudíž absolutní. Těmito omezeními mohou být právě požadavky na jednotlivé kandidáty před jejich samotným zvolením. Rada dodává, že pokud se kandidát objeví v předvolební kampani oděn v náboženském obleku, v tomto konkrétním případě v islámském šátku, dává tím jasně najevo své náboženské přesvědčení. Ovšem kandidát na státní pozici musí rovněž i zachovávat princip laicity, který je garantován ústavou. Kandidát by tudíž neměl jako představitel státní moci své náboženství navenek projevovat a měl by zachovávat náboženskou neutralitu při svém veřejném vystupování. Z těchto důvodů Státní rada zamítla návrh Asociace pro solidaritu k arabským ženám a ponechala rozhodnutí regionálního prefekta v platnosti. Na rozdíl od prvního rozhodnutí, zde již Rada přistoupila k omezení náboženské svobody jednotlivce a upřednostnila druhou složku principu laicity, neutralitu státu. Ovšem ve chvíli, kdy ještě kandidát samotný stát nereprezentuje a ani nepředstavuje.

Je pravdou, že legislativně není kandidát do veřejné funkce nikterak přímo omezován co se týče jeho náboženského přesvědčení a tím spojených projevů.¹⁷⁵ Restrikcím podléhají až osoby, které byly ve volbách zvoleny do veřejných funkcí. Tito jsou povinni se podrobit požadavkům stanoveným ve dvou zákonech, které se týkají práv a povinností úředníků.¹⁷⁶ Starší ze zákonů byl přijat roku 1983, ve svém původním znění¹⁷⁷ tento zákon neobsahoval žádný požadavek na dodržování principu laicity ze strany státních úředníků. Dokonce v šestém článku zákon garantoval a nutno dodat, že stále garantuje v doslovném překladu svobodu názoru. Článek navíc v aktuálním znění rozšířil ochranu poskytovanou úředníkům v oblasti jejich svobod týkajících se i náboženského vyznání, a to následovně: „*Nemohou být činěny žádné rozdíly, ať již přímé či nepřímé, mezi úředníky z důvodu jejich názorů politických, odborových, filozofických nebo náboženských, z důvodu jejich původu, sexuální orientace, věku, rodinné příslušnosti, zdravotního stavu, fyzického vzhledu, handicapu, příslušnosti či nepřislušnosti, ať již skutečné či domnělé, k určitému etniku či rase.*“¹⁷⁸

Na druhou stranu zákon z roku 2016 modifikoval tento původní zákon o právech a povinnostech úředníků a upravil článek 25 zákona z roku 1983. Ten v originální verzi

¹⁷⁵ Volební zákoník verze z 15. července 2018 (verze z roku 2010 je v dotčených ustanoveních totožná). Dostupné na

<<https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070239&dateTexte=20180827>>

¹⁷⁶ Konkrétně se jedná o následující zákony: Zákon n° 83-634 z 13. července 1983, jenž je znám pod názvem Zákon Le Pors, dále Zákon n° 2016-483 z 20. dubna 2016

¹⁷⁷ Původní verze zákona dostupná na <https://www.legifrance.gouv.fr/jo_pdf.do?id=JORFTEXT000000504704&pageCourante=02175>

¹⁷⁸ Článek 6 zákona n° 83-634 z 13. července 1983 ve znění z 27. srpna 2018

upravoval pouze povinnost zachovávat integritu úřednické funkce a další výdělečnou činnost, která byla v tomto ustanovení zakázána s možností určitých výjimek udělených skrze dekret Státní rady. Ovšem zákon z roku 2016 tento článek pozměnil a aktuální znění je následující: „Při výkonu funkce, je nezbytné zachovávat neutralitu. Úředníci vykonávají své funkce s respektem k principu laicity. V tomto ohledu se zdrží, po dobu výkonu svých funkcí, zejména manifestace svých náboženských názorů.“¹⁷⁹ Toto ustanovení odsouhlasila i Státní rada ve svém stanovisku.¹⁸⁰ Zde se Rada taktéž vyjadřuje i k původnímu návrhu, který obsahoval článek ve znění: „Čin, kterým by veřejní činitelé při výkonu své funkce projevovali své náboženské přesvědčení, zakládá hrubé porušení jejich pracovních povinností.“¹⁸¹ Státní rada uvedla, že strohé ustanovení vyžadující dodržování principu laicity je naprosto dostačující a není tak provokativní jako původně navrhovaný článek. Lze rovněž dodat, že ustanovení zakotvující pouze povinnost jednat v souladu s principem laicity vypadá navenek přijatelněji než přímý zákaz manifestace náboženského přesvědčení státních úředníků. Pokud by v zákoně zůstalo ustanovení v původním znění mohlo by být následně napadeno, jelikož by ohrožovalo svobodný výkon základních práv jednotlivců, jichž by se předpis týkal.

Oba zákony dále doplňuje Oběžník z 15. března 2017 týkající se respektování principu *laicity* ve veřejných funkcích vydaný ministerstvem veřejné správy.¹⁸² Tento dokument upřesňuje pravidla pro zachování principu laicity ve veřejných funkcích. Ukládá povinnost kontroly a případného zásahu nadřízenými, kteří musí zajistit absolutní neutralitu úředníků. K zajištění tohoto účelu mají k dispozici disciplinární řízení a sankce s ním spojené. Oběžník dále stanovuje pravidla vystupování úředníků vůči uživatelům veřejných služeb v kontextu principu laicity. Úředníci musí se všemi jednat naprosto totožně a musí být připraveni na skutečnost, že na rozdíl od nich mohou uživatelé svoje náboženské přesvědčení veřejně a zároveň i vůči samotným úředníkům projevovat. Předpis obsahuje rovněž i ustanovení o možných projevech náboženského smýšlení úředníků v soukromí. V tomto případě oběžník zakotvuje, že i úředníci mohou v soukromí požívat ochrany náboženské svobody jako ostatní obyvatelé. Pokud by ovšem vystupovali v jakékoli situaci jako představitelé veřejné moci, jsou tyto náboženské projevy opět naprosto nepřijatelné.

¹⁷⁹ Článek 1 zákona n° 2016-483 z 20. dubna 2016

¹⁸⁰ Stanovisko Conseil d'État N° 390136 ze dne 11. června 2015

¹⁸¹ Bod 6 stanoviska Conseil d'État N° 390136 ze dne 11. června 2015

¹⁸² Ministerstvo veřejné správy, originální původní název *Ministère de la fonction publique*, dnes nazýváno jako *Le ministère de l'Action et des Comptes publics*, má za úkol především připravovat státní rozpočet, ale řídí i podstatné státní změny a snaží se prosazovat vládní politiku, především jde o modernizaci veřejné správy a zajištění jejího fungování. Další informace viz www.gouvernement.fr. *Le ministère de l'Action et des Comptes publics* [online]. [cit. dne 27. srpna 2018]. Dostupné na <<https://www.gouvernement.fr/le-ministere-de-l-action-et-des-comptes-publics>>

Z výše uvedených právních předpisů ani jeden neobsahuje ustanovení, které by konkrétně omezovalo kandidáta na veřejnou funkci z důvodu jeho náboženského přesvědčení. Omezení jsou stanovena pouze až pro výkon oné veřejné funkce. Navíc zákon z roku 1983 jasně stanovuje, že nesmí být činěny rozdíly mezi jednotlivými úředníky na základě jejich náboženského přesvědčení. Jediná zmínka o podmínkách pro kandidáty je zakomponována do jednoho odstavce oběžníku, který zakotvuje: „*Při náboru státních úředníků není jejich náboženské přesvědčení překážkou. Obecně by nemělo být praktikování náboženského přesvědčení diskriminačním kritériem v souvislosti s kandidaturou na veřejnou funkci a následným jmenováním.*“¹⁸³

Je pravdou, že oběžník byl přijat teprve v roce 2017 a oba řešené případy jsou poněkud starší. Ovšem dle ministerstva veřejné správy, bylo inspirací oběžníku i rozhodnutí Státní rady právě ve věci kandidáta na policistu. Toto ustanovení navíc dává případu muslimské kandidátky ve volbách zcela jiný rozměr. Obě rozebraná rozhodnutí se shodně týkají kandidátů na veřejné funkce, obě rozhodnutí posuzují náboženskou svobodu jednotlivce. Případy se odlišují pouze tím, že v prvním případě se jednalo o omezení z důvodu vyslovených náboženských názorů a v druhém případě došlo k omezení svobody náboženské přesvědčení navenek projevovat odíváním. V obou případech tedy došlo k zásahu do lidských práv garantovaných jak Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod,¹⁸⁴ tak i Deklarací práv člověka a občana.¹⁸⁵ Tento zásah nebyl předepsán zákonem, ani v jednom případě nesledoval žádný z legitimních cílů a o jeho nezbytnosti v demokratické společnosti by se dalo rovněž pochybovat. Ovšem Státní rada vyhověla pouze jedné stížnosti. V případě muslimské kandidátky by se tedy dalo uvažovat i o diskriminaci ze strany státní moci, jelikož by podle zákona z roku 1983 nemělo být náboženské přesvědčení diskriminačním kritériem. V druhém případě ale k zákonem nepodloženému zásahu do základních lidských práv došlo. Možné omezení svobody náboženského projevu přichází až po zvolení či jmenování do funkce. Teprve až tehdy musí kandidát jednat, oblékat se a vystupovat v souladu s principem laicity.

¹⁸³ Bod 1.2. Oběžník z 15. března 2017 týkající se respektování principu laicity ve veřejných funkcích

¹⁸⁴ Článek 9 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod: „*Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož*

i svobodu projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.“

Dostupné na <https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FRA.pdf>

¹⁸⁵ Článek 10 Deklarace práv člověka a občana z 1789: „*Nikomu se nesmí stát újma pro jeho názory, i náboženské, za předpokladu, že jejich projevování neruší veřejný pořádek stanovený zákonem.*“ Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>>. Překlad proveden autorkou

Zajímavostí nakonec je, že Státní rada rozhodovala případ kandidátky nosící muslimský šátek znovu na konci roku 2010¹⁸⁶. Stížnost byla totožná ovšem v tomto druhém rozhodnutí Státní rada změnila svůj názor a dala kandidátce za pravdu ohledně nošení muslimského šátku. V odůvodnění Rada uvedla: „*skutečnost, že kandidát ve volbách ukazuje svoji příslušnost k určité náboženské skupině, nemá relevanci k právu voličů volit; žádný ústavní standard, ani princip laïcité, nesmí omezovat právo účastnit se voleb jako kandidát za lidi, kteří souhlasí ve spojitosti s jejich náboženským přesvědčením.*“ Na druhou stranu Rada rozhodla, že i přesto nesplňoval list s kandidáty předložený dotčenou politickou stranou předepsané náležitosti, a proto byla i stížnost jako celek zamítnuta.

Argumentace Státní rady týkající se náboženských symbolů, které jsou nošeny kandidáty ve volbách, tak vyjímá tyto budoucí představitele státu z povinnosti zachovávat princip laicity a neutralitu.¹⁸⁷ Na jednu stranu je tento posun opět vstřícný ke svobodě náboženského projevu a vzhledem k chybějící francouzské právní úpravě i žádoucí. Na druhou stranu je ale zvláštní, že Státní rada vysloví názor, že voliči se mohou sami rozhodnout mezi kandidáty i podle jejich náboženského přesvědčení, pokud bude kandidát svoji víru nějakým způsobem projevovat, ale následně jsou zvolení kandidáti již ve svobodě náboženství projevovat omezováni. Jakmile se z nich stanou veřejní funkcionáři musí zachovávat princip laicity a neutralitu státu, za který vystupují. Vzhledem ke skutečnosti, že by voliči hlasovali právě kvůli jejich náboženskému přesvědčení, neměl by být potom problém, aby jimi zvolený kandidát, mohl dále svou víru projevovat i v úřadu, jenž by zastával. Zachování principu laicity ze strany státu je jedna strana mince, na které si sice Francie velmi zakládá, ale náboženská svoboda jednotlivce je strana druhá a tato základní svoboda by neměla být odepírána ani státním úředníkům. Zvláště těm, kteří byli na své místo zvoleni ostatními obyvateli obce, města či dokonce celé země nejen díky svému politickému programu, ale i třeba díky své víře či přesvědčení.

První rozhodnutí Státní rady týkající se kandidátky nosící muslimský šátek jasně dokazuje posun v judikatuře ke vstřícnosti vůči svobodě náboženského projevu, jelikož bylo Státní radou v rámci druhého přezkumu v odůvodnění změněno. V obou případech se Státní rada uchýlila k zachování druhé složky principu *laïcité*, neboli náboženské svobody jednotlivce a plurality ve společnosti. Nepotvrzuje se tudíž hypotéza o striktním zachování neutrality, ani hypotéza o minimálním posunu v judikatuře. Je ovšem jasné z odůvodnění

¹⁸⁶ Rozhodnutí Conseil d'État N° 337899 ze dne 23. prosince 2010

¹⁸⁷ AYED, Nadia Ben, ADERNO, Alexandra. *L'expression de la liberté religieuse des agents du service public*. Les cahiers juridiques de La Gazette, 2015, N°183, s. 14

předmětných rozhodnutí, že pokud se kandidáti na veřejné funkce skutečně stanou představiteli veřejné moci, bude po nich ze strany státu vyžadováno striktní dodržování náboženské neutrality. Lze proto očekávat, že v obdobných případech zahrnujících však již funkcionáře, bude Státní rada rozhodovat opačně a převáží právě první složka principu laicity, a to neutralita státní moci.

4.4. Zvolení kandidáti a jejich náboženská svoboda

Státní rada řeší i případy zámořských společenství Francie. Příkladem může být rozhodnutí ve Francouzské Polynésii.¹⁸⁸ Jednalo se o volby v roce 2004, kdy byly řádně zvoleni kandidáti a ti poté mezi sebou volili představitele Shromáždění Francouzské Polynésie. Při této volbě došlo k incidentu, když předseda Shromáždění před samotnou volbou vzal do ruky kříž, proklamoval, co pro něj hodnoty, jež kříž představuje, znamenají a následně jej položil na stůl. Poté došlo k samotné volbě předních hodnostářů Shromáždění. Proti tomuto průběhu volby se ohradil Vysoký komisař republiky ve Francouzské Polynésii a požadoval po francouzské Státní radě, aby byly tyto volby anulovány s výjimkou voleb předsedy, ty totiž předcházely předmětnému incidentu. Komisař v odůvodnění stížnosti uvedl, že se jedná o porušení principu laicity, který je vyžadován francouzskou Ústavou a rovněž jde podle něj i o porušení článku 9 Úmluvy.

Státní rada přiznala, že by se jednalo o porušení principu laicity, ovšem v této situaci se projev předsedy Shromáždění musí posuzovat jako samostatný oddělený úkon. Tím se zajistí kontinuita volebního procesu a zvolení představitelů Shromáždění Francouzské Polynésie je zcela v souladu s volebním zákonem a nikterak neporušuje zachování principu *laïcité*. Rada tedy stížnost komisaře zamítla.

Tento případ je neobvyklý vzhledem k tomu, co bylo vysloveno v předešlé podkapitole. Státní rada zastává názor, že již zvolení funkcionáři vykonávající státní moc se musí podrobit principu laicity a jeho složce požadující neutralitu státní moci. Zde ale Státní rada rozhodla, že je třeba chování předsedy Shromáždění od jeho funkce oddělit. Otázkou zůstává, zda se Rada tímto rozhodnutím spíše nechtěla vyhnout nutnosti dalších voleb, nahrazení předsedy shromáždění nebo jiným komplikacím. Zvláště pokud v odůvodnění sama vysloví, že by se zcela jistě jednalo o porušení neutrality státní moci ze strany funkcionáře. Toto rozhodnutí proto vyvrací hypotézu, že v judikatuře Státní rady nebude žádný posun.

¹⁸⁸ Rozhodnutí Conseil d'État N° 268789 ze dne 9. března 2005

Práce zde shledává posun enormní, jelikož Rada rozhodla zcela nečekaně. I přes to, že se Státní rada v rozhodnutí nevyjádřila k náboženské svobodě jednotlivce, je zřejmé, že tato část laicity zde převažuje a Rada opět projevila vstřícnost vůči svobodě náboženského projevu.

4.5. Vystavování vánočních jesliček může být proselytismus

V roce 2016 rozhodovala Státní rada Francie o dvou svou povahou zajímavých případech vystavování vánočních jesliček v budovách radnic. Oba případy se odehrály v roce 2012 a v obou figurovala Federace volnomyšlenkářů, kteří proti takovému veřejnému vystavování, podle nich náboženského symbolu, protestovali.

První rozhodnutí¹⁸⁹ se týkalo radnice ve městě Melun, která odmítla žádost Federace volnomyšlenkářů ze Seine-et-Marne, aby odstranila jesličky, které byly vystaveny ve výklenku pod verandou, jež spojuje zahradu radnice s jejím hlavním nádvořím. Radnice tuto žádost odmítla, proto se federace obrátila na správní tribunál Melunu, který svým rozsudkem z roku 2014 žádost rovněž zamítl. Celá věc se dostala před správní odvolací soud v Paříži. Ten zvrátil rozhodnutí prvoinstančního soudu a rozhodl ve prospěch federace, kdy zároveň zrušil nejen rozhodnutí správního tribunálu, ale také rozhodnutí melunské radnice. Proti tomuto rozhodnutí podalo město Melun kasační stížnost ke Státní radě, aby vydala rozsudek, který zruší rozhodnutí odvolacího správního soudu, a také aby federace zaplatila finanční zadostiučinění ve výši 6 000 euro.

Při svém rozhodování se Státní rada odkázala na první odstavec francouzské Ústavy, který pojednává mimo jiné o laicitě Francie, jak je popsáno výše v teoretické části této práce. A samozřejmě své rozhodnutí opřela i o zákon z 9. prosince 1905, konkrétně o článek druhý a článek 28. Právě tento článek zakotvuje zákaz vystavování jakýchkoli náboženských symbolů na veřejně přístupných místech. Toto omezení má především zajistit náboženskou neutralitu veřejně činných osob a tím i celého státu, jenž bude nadále vytvářet obraz laicity.

Státní rada v tomto svém rozhodnutí konstatovala, že existují i určité výjimky z tohoto zákazu vystavování náboženských symbolů na veřejnosti. Poukázala na skutečnost, že pokud se jedná o výstavu jako takovou a má-li sloužit kulturním či vzdělávacím účelům, poté není problém tyto náboženské symboly na veřejně přístupných místech bez obav vystavovat. Co se ovšem týče jesliček jako konkrétního náboženského symbolu, vyjádřila se Státní rada následovně: *„Vánoční jesličky reprezentují řadu významů. Mohou být scénou, která tvoří část křesťanské ikonografie, a tudíž jsou zároveň náboženského charakteru. Na druhou stranu*

¹⁸⁹ Rozhodnutí Conseil d'État N° 395122 ze dne 9. listopadu 2016

mohou být i jen pouhou součástí dekorací a ilustrací, které jsou ruku v ruce s tradičními oslavami svátků konce roku, bez jakéhokoli náboženského poselství.“¹⁹⁰

V tomto případě, a jak zjistíme záhy i v případě druhém, se Státní rada i přes toto své konstatování ovšem nikterak významem jesliček na onom konkrétním místě nezabývala. V odůvodnění svého rozhodnutí pouze pronesla názor, že pokud se jedná o vystavování jesliček na veřejném místě pod záštitou veřejné moci, nejde ani pomyslet na možnost oslav konce roku a je třeba za takovýmto počínáním vidět určitou náboženskou symboliku. Dokonce je v rozhodnutí okrajově zmíněna myšlenka možného proselytismu ze strany úředníků, ovšem k této myšlence se Státní rada záhy vrací a poukazuje na skutečnost, že byl tento náboženský symbol vystaven v době Vánočních svátků, tudíž se s největší pravděpodobností o snahu získání nových příznivců víry nejedná.

Státní rada v závěru tohoto prvního rozhodnutí dává za pravdu volnomyšlenkářům, kteří se podle ní mohli spravedlivě cítit dotčeni na svých právech, a rozhoduje tedy v jejich prospěch, kdy zamítá stížnost města Melun. Navíc uděluje městu Melun povinnost zaplatit částku 3 000 euro, jež má být poslána právě federaci jako vítězné straně. Tato částka má sloužit jako zadostiučinění za průtahy.

Druhé rozhodnutí¹⁹¹ Státní rady je skutkově podobné, ovšem zároveň i odlišné co se týče použité právní argumentace Státní rady. V tomto případě se jednalo o město Vendée. Místní federace volnomyšlenkářů požadovala, aby byly odstraněny všechny možné náboženské předměty, které by mohly mít spojitost s oslavami konce roku. Jelikož opět město jejich žádosti nevyhovělo a do haly radnice umístilo vánoční jesličky na měsíc prosinec roku 2012, obrátila se federace na prezidenta generální rady Vendée. Ten se ovšem rozhodl také nevyhovět, a proto podala federace žádost k soudu. Prvoinstanční správní soud v Nantes této žádosti v listopadu roku 2014 vyhověl. Proti jeho rozhodnutí se ale bránilo město, které podalo odvolání k správnímu odvolacímu soudu v Nantes, a ten překvapivě městu vyhověl. Samozřejmě následovala stížnost ke Státní radě ze strany federace volnomyšlenkářů, kteří kromě zrušení výše uvedeného rozsudku požadovali i zaplacení sumy 5 000 euro od města Vendée.

Státní rada i v tomto případě použila naprosto stejné zhodnocení případu, kdy uvedla znovu, že se jedná o umístění náboženského symbolu ve veřejně přístupném prostoru a je takováto exhibice zakázána, jak vyplývá z Ústavy a také ze zákona o oddělení církve a státu. Ovšem tento případ je odlišný, jelikož před odvolacím správním soudem v Nantes bylo toto

¹⁹⁰ Bod 4, rozhodnutí Conseil d'État N° 395122 ze dne 9. listopadu 2016

¹⁹¹ Rozhodnutí Conseil d'État N° 395223 ze dne 9. listopadu 2016

umístění jesliček označeno za kulturní vyjádření oslav konce roku. Jelikož radnice tvrdila, že instalace jesliček byla uskutečněna na radnici pouze během prosince, kdy sloužila jako součást rodinných oslav Vánočních svátků. Tudíž nelze v tomto vystavení jesliček vidět žádný znak proselytismu, náboženského přesvědčení či dalšího možného ovlivňování občanů. Naopak mají tyto oslavy spojovat občany a sloužit právě náboženské neutralitě. K tomuto odůvodnění se přiklonil právě i odvolací správní soud.

I přes vyjádření města Vendée a i přes rozhodnutí odvolacího správního soudu se Státní rada opět přiklonila k federaci volnomyšlenkářů a jejich stížnosti vyhověla. Státní rada zrušila rozhodnutí odvolacího správního soudu v Nantes, věc mu vrátila k dalšímu projednání a Vendée uložila povinnost zaplatit federaci sumu 3 000 euro, opět z důvodu průtahů jako vítězné straně sporu.

V těchto případech je jasně vidět, že se Státní rada postavila za princip *laïcité* bez jakékoli možnosti na změnu svého právního názoru. Zarážející na celé věci je skutečnost, že sama Státní rada nejprve vyjádří názor, kdy je i podle ní možné vystavit na veřejně přístupném místě, které je spravováno státem a jeho úředníky, náboženský symbol, v tomto případě vánoční jesličky, pokud se prokáže, že sloužily pouze jako kulturní předmět, jež je spojován s oslavami konce roku, a poté v následujícím rozsudku se od tohoto tvrzení Rada odvrátí a rozhodne naprosto stejně, kdy zachová nekompromisní postoj a svůj předchozí právní názor a přikloní se opět k omezení a k zachování laicity. Přitom ve druhém rozhodnutí bylo zřejmé, že i město, a i odvolací správní soud pokládají instalaci vánočních jesliček do budovy radnice právě za oslavy konce roku a nikoli za vyjádření náboženského přesvědčení či sympatizování s jedním určitým náboženstvím. Zůstává otázkou, kdo by měl nadále posuzovat, zda se skutečně jedná o druh proselytismu ze strany veřejné moci anebo zda jde o pouhé dekorace spojené s oslavami. Státní rada jednoznačně jako jeden z nejvýše postavených soudů ve Francii v tomto případě argumentačně selhala a s nastíněnou otázkou se vypořádala zcela nešťastně. Na jednu stranu je jistě chvályhodné, že má Státní rada ustálenou judikaturu a tímto rozsudkem k ní i přispívá a je tudíž předvídatelná do budoucna. Na druhou stranu by ale Státní rada neměla ve svých rozsudcích vyjadřovat možnost určitých výjimek a pak v případech, když tato možnost odchýlení se od rozhodovací praxe nastane, ji zcela ignorovat a setrvat na svém dosavadním názoru a svoje předchozí vyjádření zcela pominout.

Problémem, který může do budoucna nastat, je naprostá nepředvídatelnost soudních rozhodnutí v podobných záležitostech. Pokud Státní rada jako jeden z nejvýše postavených soudních orgánů v zemi nepřistoupí k detailnějšímu zkoumání důvodů, proč například městské orgány či úředníci jednali tak, jak jednali, nelze se dobrat věrohodného a

transparentního rozsudku. Zároveň pokud v jednom svém rozhodnutí vyjádří myšlenku či názor, kdy uvede, že za určitých podmínek lze na instalaci jesliček pohlížet ne jako na náboženský symbol, je třeba tyto podmínky v dalších případech zkoumat a ne jen generálně odmítnout jakoukoli diskuzi s odkazem na princip *laïcité*. Nutnost zkoumat jednotlivé okolnosti byla vyjádřena i v závěrech veřejné zpravodajky¹⁹² k těmto dvěma rozhodnutím, kdy i ona přišla s názorem, že zobrazování jesliček již během vývoje tradic ztratilo náboženský podtext.¹⁹³

V této souvislosti při posuzování charakteru vánočních jesliček se objevily i jiné názory, které se přikláněly k možnosti, že se v těchto případech jedná o pouhou výstavu.¹⁹⁴ V těchto případech by pak samozřejmě instalace spadala pod výjimku výslovně uvedenou v článku 28 zákona o odluce církve a státu. Tomuto výkladu nasvědčuje i provedení vystavení jesliček v některých městech, kde jsou tyto umístěny do vitríny, která se běžně používá právě v muzeích či při uměleckých výstavách.¹⁹⁵ Tyto úvahy jsou zcela jistě pro danou situaci výstižné. Pokud je zde totiž možnost uvažovat, že by se v určitých případech instalace vánočních jesliček mohlo jednat o pouhé vyjádření kulturní tradice spojené s oslavami konce roku a tyto jesličky by byly vystaveny za podobných podmínek jako umělecká díla na výstavách či jako exponáty v muzeích, není od věci se domnívat, že se jedná rovněž o součást kulturní či umělecké instalace, a tudíž by bylo na místě aplikovat výjimku vyplývající z výše uvedeného ustanovení zákona z roku 1905. Jediným protiargumentem by pak mohlo být, že vyobrazení zrození Ježíše Krista slouží pouze k oslavám tohoto náboženského svátku a tato připomínka je určena pouze pro osoby křesťanského vyznání. Na druhou stranu vzhledem k názoru veřejné zpravodajky, jenž byl vyjádřen v předchozím odstavci, v dnešní době již toto vyobrazení narození Ježíše ztratilo svůj původní silný náboženský podtext.

Přestože byla myšlenka nutnosti zkoumat jednotlivé okolnosti vyjádřena v rozhodnutích Státní rady, novější soudní praxe nadále postrádá tento významný prvek. Příkladem může být rozhodnutí odvolacího správního soudu v Marseille¹⁹⁶, který rozhodl

¹⁹² Osoba veřejného zpravodaje je členem soudu, která má za úkol předložit při veřejném slyšení nestranný pohled na případ, který je založen na právní argumentaci. Tato prezentace případu se nazývá „Závěry veřejného zpravodaje“ a takto zkoumány jsou pouze nejdůležitější případy, které se před Státní radou objevují. Popis pozice je dostupný na <<http://arianeinternet.conseil-etat.fr/arianeinternet/infosmaj.asp?ifonds=6>>

¹⁹³ Viz BRETONNEAU, Aurélie. *Conclusions de 395122 et de 395223 [online]*. Conseil d'État ArianeWeb. [cit. dne 22. března 2018]. Dostupné na <<http://arianeinternet.conseil-etat.fr/arianeinternet/ViewRoot.asp?View=Html&DMode=Html&PushDirectUrl=1&Item=2&fond=DCE,%20CRP&texte=cr%E9ches%2C+Aur%E9lie&Page=1&querytype=simple&NbEltPerPages=4&Pluriels=True>>

¹⁹⁴ HOCHMANN, Thomas. *Le Christ, le père Noël et la laïcité, en France et aux États-Unis*. Les Nouveaux Cahiers du Conseil constitutionnel, N° 53, 2016/4, s. 60

¹⁹⁵ PAULIAT, Hélène. *Crèches et bâtiments publics : la discorde*. JCP Actualités 1002, N° 49, 2015, s. 2

¹⁹⁶ Rozhodnutí Court Administrative d'Appel de Marseille, N° 15MA03863 ze dne 3. dubna 2017

konformně se Státní radou a taktéž se přiklonil k názoru, že vystavování jesliček v budově radnice města Béziers má náboženský podtext a vyobrazuje křesťanskou ikonografii, a proto jej nelze ve veřejné budově vystavovat. Nejnovějším rozhodnutím je rozsudek správního soudu v Montpellier¹⁹⁷, který řešil opět instalaci jesliček na radnici v Béziers. Tentokrát byly jesličky vystaveny u schránky na poštu pro *Père de Noël*¹⁹⁸ a ani v tomto případě nebylo přistoupeno k argumentaci, že se jedná o symbol neodmyslitelně spjatý s oslavami konce roku. Jak je na těchto dvou rozhodnutích vidět, ani jeden ze soudů zde nepřistoupil k argumentaci, že se jedná o pouhou kulturní či festivalovou dekoraci a oba soudy se v odůvodněních přiklonily k rozsudkům Státní rady.

Navzdory skutečnosti, že byla Francie po několik staletí pod náboženským vlivem křesťanství, objevují se snahy o tak absolutní neutralitu, že je docela dobře možné, že postupem času vymizí tradice, které se v zemi vyvíjely a které mají svůj původ v náboženství. Tyto tendence můžeme vidět například již ve výše zmíněném Vendée, kdy chtěla volnomyšlenkářská federace úplný zákaz ze strany města, tedy veřejné moci, jakýchkoli vánočních projevů a symbolů na veřejnosti. Pokud by princip laicity měl být doveden *ad absurdum*, je třeba uvažovat nad odstraněním či nad zákazem vánočních ozdob ve formě hvězd či samotných vánočních stromů, protože i tyto vánoční dekorace mají svůj původ v křesťanství a podle autorky práce v nich lze spatřovat náboženskou symboliku, jak bylo vyjádřeno v kapitole 1.1. Pokud by Francie chtěla dovést princip laicity k naprosté dokonalosti, měla by po vzoru rozsudků týkajících se jesliček začít zakazovat i vánoční stromky či dekorace v podobě hvězd. Jestliže by k tomuto opravdu docházelo a radnice by začaly vyhovovat požadavkům skupin, které chtějí odstranění veškerých vánočních dekorací z ulic během svátků, vymizely by veškeré tradice, které jsou s těmito oslavami spojovány.

Aktuální podkapitola opět prokazuje, že je pro francouzskou Státní radu princip *laïcité* stěžejním. I přes nastíněnou možnost změny právního názoru se znovu Rada vrací k zachování tohoto principu a k absolutní neutralitě ze strany veřejné moci. Potvrzuje se tedy hypotéza, že Francie bude ve zkoumaných rozhodnutích přísně dodržovat princip laicity a její složku vyžadující neutralitu státní moci. Na druhou stranu lze v těchto rozhodnutích vidět i posun v rozhodovací praxi, kdy Rada dopad předmětného principu rozšířila i na symboly, které souvisí s tradičními oslavami vánočních svátků a podle některých vyjádření již ztratily jakýkoli náboženský podtext. V těchto případech ale nejde o posun vstřícnější ke svobodě náboženského projevu. Státní rada tak omezuje zobrazování symbolů, které u většiny

¹⁹⁷ Rozhodnutí Tribunal Administratif de Montpellier, N°1705777 ze dne 18. prosince 2017

¹⁹⁸ francouzský Otec Vánoc, který nosí dárky

společnosti nevyvolávají asociace spojené s náboženstvím a nejsou posuzovány jako možný proselytismus. Na druhou stranu je patrný i možný budoucí vstřícný posun v odůvodněních, kdy Státní rada připustila případnou změnu při posouzení dalších podobných případů. I zde však zůstává otázkou, zda v dalších případech, kde bude nutné posuzovat, zda se jedná o náboženský symbol jako takový bez dalšího, nebo zda je tento symbol například součástí výstavy, bude ze strany Státní rady rozhodováno ve stejném duchu či nikoli.

4.6. Papež ano ale kříž ne

Státní rada v roce 2017 řešila zajímavý případ instalace sochy papeže na náměstí.¹⁹⁹ Tato událost se stala ve městě Ploërmel. Místní radnice obdržela jako dar od ruského umělce sochu papeže Jana Pavla II. Tento monument byl následně instalován na náměstí Jana Pavla II. Proti tomuto počínu se ohradila volnomyšlenkářská organizace společně s dalšími dvěma obyvateli města. Ovšem starosta na jejich žádost nikterak nereagoval a socha byla na veřejném prostranství umístěna.

Prvoinstanční správní tribunál v Rennes rozhodl ve prospěch stěžovatelů, zrušil předmětné rozhodnutí starosty a uložil městu povinnost tuto sochu odstranit ve lhůtě 6 měsíců. Město se ale odvolalo k odvolacímu správnímu soudu v Nantes a ten rozhodnutí prvoinstančního soudu zrušil.

Případ se tedy v rámci kasační stížnosti dostal před Státní radu, která se zabývala posouzením, zda předmětná socha porušuje článek 28 zákona o odluce církve a státu. Rada se zabývala všemi součástmi sochy, kdy jednu část tvořila socha přímo papeže Jana Pavla II., další částí byl oblouk,²⁰⁰ na němž byl umístěn kříž. Státní rada poznamenala, že socha samotného papeže není v rozporu s výše zmíněným článkem, jelikož je tato socha umístěna na náměstí, které je přímo po tomto papeži pojmenováno. Problém ovšem Rada vidí v umístění oblouku

a kříže, které byly součástí sochy. Při posuzování, zda se jedná o náboženský symbol, dospěla Státní rada k rozhodnutí, že v případě oblouku o náboženský symbol nejde, ovšem v případě kříže ano. Navíc město jako zástupce veřejné moci není oprávněno k instalaci

¹⁹⁹ Rozhodnutí Conseil d'État N° 396990 ze dne 25. října 2017

²⁰⁰ K případu vydal stručné shrnutí i analytický odbor českého Ústavního soudu. Ovšem mylně je v tomto shrnutí uvedeno, že součástí sochy byla archa. Archa, která by se dala považovat za náboženský symbol, který je spojený především s biblickým příběhem Archa Noemova a následnou potopou světa, je totiž vyobrazována jako plavidlo velkých rozměrů. (WILSON, Mark. *NOAH, THE ARK, AND THE FLOOD IN EARLY CHRISTIAN LITERATURE*. Scriptura, No 113, 2014, s. 1-12)

Součástí francouzské sochy byl ale oblouk, který zastřešoval modlíciho se papeže a na jehož vrcholu byl umístěn kříž.

takovýchto náboženských symbolů na veřejném prostranství a porušuje tím zákon o odluce církve a státu a ústavní princip laicity. Rada zároveň uvedla, že umístění tohoto kříže nemůže být považováno za pouhý symbol tradice, i když je město Ploërmel historicky neodmyslitelně spjato s katolickou církví. Při veřejném slyšení neobstál ani argument, že má radnice s ruským umělcem podepsanu smlouvu a nemůže instalovat ve městě pouze část sochy, díky tomu by byla smlouva porušena a město by mohlo přijít o turismus a tím i o ekonomický zisk.

Státní rada vydala rozsudek, který stížnosti částečně vyhověl, a to do části, která se týkala požadavku povinnosti odebrat kříž ze sochy papeže Jana Pavla II., kdy v tomto rozsahu zrušila rozhodnutí odvolacího správního soudu v Nantes, který tuto povinnost městu v odvolacím řízení zrušil. Instalace samotné sochy papeže nebyla dotčena.

Na tomto rozhodnutí lze zde vidět několik rozporuplných skutečností. Státní rada sice v odůvodnění svého rozhodnutí jasně vysloví názor, že jako náboženský symbol spatřuje pouze kříž. Toto rozhodnutí Rady je překvapivé, jelikož porušuje svobodu uměleckého projevu. Socha byla městu dodána jako celek, kdy mělo město s umělcem určitou smlouvu a zavázalo se, že umístí na náměstí monument se všemi jeho částmi. Zákazem instalování části sochy dochází ze strany Francie k omezení svobody uměleckého projevu. Tato svoboda je garantována jak Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod v článku 10, jak judikoval ESLP²⁰¹, tak i francouzskou Deklarací práv člověka a občana v článku 11, který zakotvuje všeobecnou svobodu projevu následovně: „*Svobodné sdělování myšlenek a názorů je jedním z nejcennějších práv člověka (...)*“.²⁰²

Na tomto místě se nabízí provedení pětistupňového testu, který byl rozebrán v podkapitole pojednávající o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. Vyhotovení sochy papeže, jejíž součástí je i předmětný kříž, je zcela jistě uměleckým projevem, který spadá pod ochranu článku 10 Úmluvy. Zároveň jde také o zásah do základního lidského práva sochaře, který má právo na svůj umělecký projev bez zásadních omezení. Ovšem jeho umělecký projev byl částečně omezen, když byla část monumentu veřejnou mocí zakázána a nemohlo tak dojít k její instalaci. Třetím bodem testu je test legality, zda byl zásah v souladu se zákonem. Tento bod by mohl v případě kříže projít, jelikož měl být kříž odstraněn z důvodu zachování principu laicity, především jeho části neutrality státní moci. Zákonným podkladem je pak zákon o odluce církve a státu. Pokud bude v testu postupováno dále, dá se nalézt legitimní cíl v případě kříže, kdy je tímto cílem

²⁰¹ Příkladem může být § 42 v rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Alinak proti Turecku* ze dne 29. března 2005, číslo stížnosti: 40287/98

²⁰² Deklarace práv člověka a občana. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/Droit-francais/Constitution/Declaration-des-Droits-de-l-Homme-et-du-Citoyen-de-1789>>. Překlad proveden autorkou

ochrana práv jiných (zachování náboženské plurality v zemi, neutralita země či zamezení proselytismu). Totéž platí o nezbytnosti v demokratické společnosti, opět jen odstranění kříže by mohlo tímto bodem testu projít, jelikož ve francouzské demokratické společnosti, která uznává již více než sto let princip laicity, lze tuto nezbytnost v odstranění kříže pro zachování veřejného pořádku a pro ochranu práv a svobod druhých v přísně sekulární společnosti obhájit.

Tento případ ovšem nabízí také další prostor pro zamyšlení. Samotná socha papeže byla umístěna na náměstí, tudíž na veřejně přístupném místě, které je navíc spravováno městem, a je tedy ve vlastnictví veřejné moci. Je možné, aby na tomto místě byla instalována socha papeže? Na jednu stranu nelze než souhlasit se Státní radou, která v odůvodnění svého rozhodnutí uvedla, že je socha zasazena na náměstí, které nese přímo jméno papeže, jenž je i sochou znázorněn. Není proto od věci, aby takováto socha byla na náměstí postavena již jen z logiky věci.

Na druhou stranu otázkou zůstává, zda je i papež náboženským symbolem a zda by proto neměla tato socha jako celek podléhat restrikci dle zákona o odluce církve a státu. Pokud uvažujeme o náboženské symbolice, kdo je větším představitelem římskokatolické církve než samotný Svätý otec? Samozřejmě pokud se neberou v potaz nežijící biblické postavy, o jejichž skutečné existenci lze při nejmenším pochybovat. Papež totiž není jen hlavou městského státu Vatikán,²⁰³ ale také hlavou římskokatolické církve, kdy používá několika titulů, ze kterých lze jasně usuzovat, že se jedná o živoucí náboženský symbol. Tituly za jménem papeže jsou následující: „*biskup římský, vikář Ježíše Krista, následník Prince Apoštolů, nejvyšší biskup/papež Všeobecné Církve, patriarcha Západu, primas/arcibiskup Itálie, Metropolitní Arcibiskup římské provincie, suverén státu Vatikánské Město, služebník služebníků Božích.*“²⁰⁴

Minimálně z titulů vikář Ježíše Krista, nejvyšší papež Všeobecné Církve a služebník služebníků Božích nelze uvažovat jinak, než že může být papež považován za náboženský symbol jedné konkrétní církve. V tomto případě samotná socha papeže nespĺňuje požadavky stanovené zákonem o odluce církve a státu, kdy článek 28 jasně umístění jakéhokoli náboženského symbolu na veřejné prostranství zakazuje. Socha představitele jedné církve tak

²⁰³ Vatican City State. *Organizational Chart [online]*. [cit. dne 5. dubna 2018], Dostupné na <<http://www.vaticanstate.va/content/vaticanstate/en/stato-e-governo/struttura-del-governatorato/organigramma/stato-citta-del-vaticano.html>>

²⁰⁴ The editors of encyclopaedia Britannica. *Pope, Roman catholicism [online]*. [cit. dne 5. dubna 2018]. Dostupné na <<https://www.britannica.com/topic/pope>>

zcela jistě zapadá pod definiční rozsah náboženského symbolu. Jelikož má být tato socha umístěna na náměstí trvale, nejedená se zcela jistě o přípustnou výjimku v podobě výstavy či muzea. Toto vztyčení náboženského symbolu je tedy v rozporu s předmětným ustanovením a může mít za následek ohrožení principu *laïcité*, na kterém si Francie tolik zakládá. Je proto s podivem, že Státní rada nezakázala instalaci této sochy jako celku. Pokud Rada vyjádřila, že je v pořádku umístění na náměstí sochy modlícího se papeže, je proto s podivem, že bylo nařízeno odejmutí kříže, který byl součástí sousoší. Na druhé straně je zde opět patrná částečná vstřícnost ke svobodě náboženského projevu, alespoň co se týče sochy samotné osoby papeže.

Závěrem k této podkapitole je třeba podotknout, že pokud Francie zachová názvy ulic, náměstí a jiných veřejných prostranství a tyto názvy ponесou jména církevních představitelů, mohlo by se v případě umístění soch, obrazů a dalších náboženských symbolů, které by s názvem místa souvisely, jednat o přípustné výjimky. Bylo by následně vhodné uvažovat o změně či doplnění zákona a odluce církve a státu právě o tyto případy. Pokud by k této novelizaci nedošlo, je na místě rozhodovat v rámci soudní praxe konformně a zachovávat princip laicity, a tím pádem takovéto symboly na veřejných místech omezovat i přes skutečnost, že tato místa nesou náboženské názvy či označení.

Podkapitola o soše papeže se dostává konečně i k možné změně legislativy, kdy by bylo vhodné uvažovat o novelizaci zákona o odluce církve a státu. Do článku 28 tohoto zákona by mohly být přidány další výjimky, které by umožňovaly instalaci náboženských symbolů na veřejných prostranstvích či místech, která by nesla označení jakkoli spojená s náboženskou tematikou. Rovněž tato podkapitola ukazuje, že Státní rada se opět vrací k principu laicity a jeho složce neutrality státu, který striktně zachovává, a to na úkor svobody uměleckého projevu. Zachování laicity se v tomto případě dá očekávat u symbolu kříže, který je typickým náboženským znakem, ovšem bylo by na místě zvážit i odstranění samotné sochy papeže, jako nejvyššího představitele katolické církve, který se rovněž dá považovat za žijící náboženský symbol. V této podkapitole se potvrzuje hypotéza, že bude složka neutrality státní moci v rámci principu *laïcité* přísně dodržována, jelikož došlo k omezení svobodného uměleckého projevu z důvodu zachování tohoto principu a část uměleckého díla byla odstraněna. V tomto případě se ovšem nejedná ani o ochranu bezpečnosti, ani o zachování veřejného pořádku. Legitimním cílem je zde spíše ochrana práv a svobod druhých, aby se ostatní obyvatelé města necítili být státní mocí ovlivňováni k sympatizování s jedním konkrétním náboženstvím. Dále rovněž neutralita státní moci, protože je městská radnice omezena v umísťování náboženských symbolů na veřejném prostranství.

Zajímavostí na závěr podkapitoly je, že celá kauza vyvolala vlnu nevole i v dalších evropských zemích. Proti rozhodnutí francouzské Státní rady se nejvýrazněji ozvalo silně nábožensky založené Polsko. Tehdejší premiérka Beata Szydło uvedla, že je Polsko připraveno se sochy papeže jako celku ujmout, aby byla ochráněna před cenzurou.²⁰⁵ Aby se situace ve městě uklidnila byla celá socha v červnu roku 2018 přestěhována na soukromý pozemek na severozápadě Francie.²⁰⁶ Vzhledem k tomu, že se nyní nachází na soukromém pozemku neporušuje tak zákon o odluce církve a státu, který upravuje vystavování náboženských symbolů na místech, které jsou spravovány státní mocí.

4.7. Kritéria pro hřbitovní brány

V roce 2017 se před Státní radu dostala předběžná otázka od správního tribunálu v Poitiers²⁰⁷. Prvostupňový soud se dotazoval na správný výklad článku 28 zákona o odluce církve a státu. Správní tribunál řešil případ, kdy radnice Princay odmítla žádost o odnětí kříže, který se nacházel na vstupní bráně městského hřbitova. Jelikož si soud nebyl jistý výkladem, dotázal se Státní rady, zda se na tento kříž taktéž pohlíží jako na náboženský symbol, který je na veřejném místě nepřipustný dle článku 28 výše zmíněného zákona, nebo zda se jedná pouze o tradiční vyobrazení hodnot a je tím zachována žádoucí náboženská pluralita.

Státní rada se k této předběžné otázce vyjádřila s odkazem na první článek francouzské Ústavy, který zaručuje laicitu, ale také respektování všech náboženských přesvědčení. V druhém kroku se Rada zabývala samotným článkem 28 zákona o odluce církve a státu. Pro jeho připomenutí: „*Zakazuje se do budoucna vztyčit či připevnit jakýkoli náboženský symbol či emblém na veřejné památky nebo jiná veřejná místa, s výjimkou budov sloužících církvím, pozemků sloužících jako hrobová místa na hřbitovech, hřbitovních monumentů a soch, a také i muzeí a výstav.*“ Státní rada v odůvodnění uvedla, že je pravdou, že veřejné instituce a veřejně činné osoby nemohou na veřejně přístupných místech vystavit symbol nebo jiný předmět, jenž by mohl být spojován pouze s jedním náboženstvím, nebo který by znázorňoval určitou náboženskou příslušnost veřejné moci. Na druhou stranu ale Rada uvedla, že hřbitovy jsou právě těmi výjimkami, které jsou v předmětném článku

²⁰⁵ SAMUEL, Henry. DAY, Matthew. *France and Poland clash over court ruling to remove cross from late Pope John Paul II statue* [online]. London: *The Telegraph*, 30. října 2017 [cit. dne 12. září 2018]. Dostupné na <<https://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/30/france-poland-clash-court-ruling-remove-cross-late-pope-jean/>>

²⁰⁶ AFP. *Pope Jean-Paul II statue moved to avoid French secularism laws* [online]. France24, 11. června 2018 [cit. dne 12. září 2018]. Dostupné na <<https://www.france24.com/en/20180611-pope-jean-paul-ii-statue-moved-avoid-french-secularism-laws>>

²⁰⁷ Rozhodnutí Conseil d'État N° 408920 ze dne 28. července 2017

zakotveny i přesto, že náleží do vlastnictví veřejné moci. Rada taktéž poznamenala, že se zákon nevztahuje na náboženské symboly, které na území Francie existovaly již před přijetím tohoto zákona. Navíc je třeba dle Státní rady v těchto věcech nechat radnicím určitou volnost, kdy se samy města mohou rozhodnout, zda předmětné symboly či emblémy budou restaurovat či je někdy odstraní. V každém případě se musí radnice řídit i zákonem o ochraně památek.

Na tomto rozhodnutí není nic až tak překvapivého, ale je zajímavé vidět, že ani samy soudy si neumí dost dobře s výkladem jak zákona o odluce církve a státu, tak s aplikací principu laicity poradit. Lze uvažovat až o možné právní nejistotě, pokud by soudy, jejichž úkolem je výklad a aplikace zákonných ustanovení, nevěděly, jak mají tato právní předpisy uplatňovat. Navíc článek 28 předmětného zákona jasně stanovuje určité výjimky, kdy je možné náboženské symboly na veřejných místech zobrazovat a „*hřbitovní monumenty*“ jsou právě jednou z přímo daných výjimek. Na druhou stranu se nelze divit, jelikož Francie přijala během 19. století několik opatření, které měly vést k laicizaci celého veřejného prostoru, hřbitovů nevyjímaje. Příkladem může být dekret, jenž zakotvoval zákaz umístění náboženských emblémů do společných prostor hřbitovů nebo zákon z roku 1887 zakazující přijetí specifických podmínek ze strany měst při pohřbech, pokud se jedná o člověka s vírou či bez víry.²⁰⁸

Tato poslední podkapitola ukazuje na nejistotu francouzských soudů, které si nejsou jisté výkladem zákona o odluce státu a církve a s tím spojenou aplikací principu laicity. Státní rada v tomto případě přistoupila k principu laicity skrze aplikaci výjimek, jež jsou zakotveny v zákoně z roku 1905. Otázka, která se zde nabízí, je, zda se hřbitovní brány dají podřadit pod tyto výjimky. V zákoně je jasně stanoveno, že výjimkou jsou hrobová místa na hřbitovech, hřbitovní monumenty a sochy. Ze tří možností je nasnadě aplikovat na bránu tvrzení o hřbitovním monumentu. Brána je jistě monumentem a tento je součástí hřbitova, tudíž by brána spadala do předmětné definice. Na druhé straně se dá ale uvažovat i o možnosti, že je hřbitovní brána prostředkem, který odděluje hřbitov, jako místo, kde je možné vztyčit náboženský symbol a okolní veřejné prostranství, kde již není možné takovýto symbol či emblém umístit. Stojí proto za zamyšlení, zda by neměla být tato hranice mezi specifickými místy neutrální a neměla by stále zachovávat princip laicity a jeho složku neutrality státu.

²⁰⁸ GAUDEMET-BASDEVANT, Brigitte. *La jurisprudence constitutionnelle en matière de liberté confessionnelle et le régime juridique des cultes et de la liberté confessionnelle en France*. XIème Conférence des Cours constitutionnelles européennes, listopad 1998, s. 13

Z rozhodnutí Státní rady je zřejmé, že je zachována druhá složka principu laicity a to je zajištění plurality náboženského vyznání ve společnosti. Navíc Rada aplikovala zákonnou výjimku a lze tak tvrdit, že v tomto případě byla zachována i náboženská svoboda. Dále je patrné, že s aplikováním výjimek nemá Státní rada problém, proto by bylo vhodné zamyslet se nad možnou novelizací, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole a některé další výjimky do zákona o odluce státu a církve přidat.

4.8. Stručné shrnutí

Práce se ve své druhé části zabývala rozhodovací činností francouzské Státní rady a ESLP s cílem zodpovědět položené výzkumné otázky a s cílem potvrdit či vyvrátit stanovené hypotézy. Detailní rozbor jednotlivých výzkumných otázek a hypotéz je součástí závěru, v tomto shrnutí budou zopakovány případy z jednotlivých oblastí a jejich rozhodnutí ze strany soudů.

V prvním podkapitole byl rozebrán případ S.A.S. proti Francii, který byl řešen před ESLP. Soud v tomto případě podřadil pod legitimní cíl ochrany práv a svobod druhých francouzský požadavek společného soužití ve společnosti a neshledal tak zásah do základních práv stěžovatelky ze strany státu. Zákon zakazující zahalování na veřejnosti tedy není takovým omezením svobody náboženského vyznání, aby bylo přistoupeno k jeho zrušení.

Druhá podkapitola se rovněž věnovala oblékání, ale již na vnitrostátní úrovni. Případy řešené v této části se týkaly závazných vyhlášek měst, která zakázala nošení burkin na veřejných plážích. Státní rada v obou obdobných případech rozhodla o nepřipustnosti těchto zákazů a inkriminovaná ustanovení vyhlášek zrušila.

Následující část pojednávala svobodě náboženského projevu kandidátů na veřejné funkce. První případ se týkal uchazeče o místo policisty, který byl z výběrového řízení vyloučen pro své náboženské postoje. Zde Státní rada rozhodla o nepřipustnosti takového jednání s kandidáty na veřejnou funkci. Druhý případ se týkal kandidátky ve volbách, která v rámci kampaně nosila muslimský šátek. Tato skutečnost byla jedním z důvodů, proč byla následně politická strana z voleb vyloučena. Státní rada nejprve uvedla, že i kandidáti musí již zachovávat složku neutrality státu v rámci principu laicity, protože je samozřejmostí, že tuto neutralitu budou zachovávat i následně ve veřejném funkci, pokud budou zvoleni. Případ byl ale řešen téhož roku opětovně a při druhém posouzení Rada dala za pravdu stěžovateli a uvedla, že kandidáti ještě nejsou veřejnými funkcionáři, a proto nesmí být jejich náboženská svoboda před zvolením omezována. Nicméně i přes to vykazovala kandidátní listina politické strany určité nedostatky, strana tedy se stížností neuspěla a volby nebyly opakovány.

Ve čtvrté podkapitole byl ukázán případ již zvoleného veřejného funkcionáře, který musí zachovávat princip laicity a jeho složku neutrality státu, pokud vystupuje v rámci výkonu své funkce. Ovšem ve Francouzské Polynésii předseda Shromáždění při volbě dalších představitelů vzal do ruky kříž s projevem, že je tento symbol pro něj důležitý a následně jej odložil na stůl. Státní rada v tomto případě překvapivě oddělila projev předsedy od výkonu jeho funkce a rozhodla, že nedošlo k porušení neutrality státu.

Pátá podkapitola byla věnována vystavování vánočních jesliček na městských radnicích. Skupiny volnomyšlenkářů se proti těmto instalacím ohradily a podaly stížnost ke Státní radě. Ta následně rozhodla, že vánoční jesličky jsou náboženským symbolem, který porušuje složku neutrality státu v rámci principu laicity a je tedy nepřípustné, aby byly jesličky v budovách radnic umístovány. Rada však připustila i další možné posouzení, při kterém by se daly jesličky považovat za symbol spojený pouze s oslavami konce roku a nikoli jako symbol ryze s náboženským charakterem.

Následující podkapitola rozebírala vztyčení sochy papeže na náměstí. Opět byla radnice napadána z důvodu nedodržení náboženské neutrality. Státní rada v odůvodnění svého rozhodnutí konstatovala, že kříž, který je součástí sochy, je náboženským symbolem, jenž nesmí být vystavován na veřejném prostranství. Radnici tak byla dána lhůta k odstranění tohoto kříže. Samotná socha papeže mohla být na náměstí ponechána.

Ukázkou, že Státní rada řeší i předběžné otázky v rámci oblasti svobody náboženského vyznání a principu *laïcité*, byla poslední podkapitola. Ta se věnovala hřbitovním branám a na nich umístěným náboženským symbolům. Státní rada byla dotázána soudy nižší instance, zda jsou tyto náboženské projevy v souladu s principem laicity a neutralitou státní moci. Rada rozhodla, že právě k těmto případům se vztahují výjimky, jež jsou zakotveny v zákoně o odluce státu a církve.

Závěr

Hlavními cíli práce bylo zmapovat rozhodování francouzské Státní rady a ESLP ve vztahu k francouzskému principu *laïcité* a svobodě náboženského projevu na veřejnosti. Práce se zaměřila na zahalování na veřejnosti, nošení burkin na veřejných plážích, projevem náboženského přesvědčení ze strany kandidátů na veřejné funkce, rovněž i projevy již zvolených funkcionářů, vystavování vánočních jesliček, instalaci sochy papeže na náměstí, a problematiku hřbitovů a umísťování náboženských symbolů v těchto místech. Práce zkoumala především princip laicity a jeho složku neutrality státu a její dodržování. Hlavní výzkumná otázka zněla, zda je při rozhodování francouzské Státní rady především přistupováno k složce neutrality státní moci v rámci principu laicity a zda jsou v rozhodnutích patrné určité mezery při aplikaci této složky. Další otázky s tímto související, které se nabízely byly, zda je vidět určitý posun ke vstřícnosti vůči svobodě náboženského projevu v judikatuře Státní rady a zda by nebylo vhodné novelizovat legislativu v této oblasti. Co se týče části pojednávající o rozhodnutí ESLP, zde bylo hlavní výzkumnou otázkou zkoumáno nadužívání doktríny *margin of appreciation* ze strany ESLP.

V hlavních hypotézách bylo stanoveno, že francouzská Státní rada bude striktně dodržovat princip laicity s jeho složkou neutrality státu na úkor složky zahrnující pluralitu náboženského vyznání ve společnosti a svobody vyznání, rovněž že nebude patrný žádný vstřícný posun vůči svobodě náboženského projevu v její judikatuře. U ESLP bylo vycházeno z hypotéz, že soud bude při rozhodování o náboženské svobodě zdrženlivý, a tím pádem bude nadužívat volné míry uvážení ve prospěch státu. Rovněž že jako hlavní legitimní cíl bude v rozhodnutích ESLP figurovat především ochrana bezpečnosti a ochrana veřejného pořádku. Tato práce skrze analýzu soudních rozhodnutí poskytla na výzkumné otázky následující odpovědi a současně tak částečně potvrdila některé hypotézy a částečně je vyvrátila. Co se týče zahalování obličeje na veřejnosti v rozhodnutí ESLP, bylo přistoupeno k doktríně *margin of appreciation*. Soud tak ponechal Francii širokou míru volné úvahy, s ohledem na znalost situace v zemi. Kontroverzní zákon o zahalování obličeje na veřejnosti zůstal v platnosti a má mimo bezpečnosti zajistit dle Francie i zachování principu laicity jako celku ve společnosti. Soud podřadil pod legitimní cíl ochranu práv a svobod druhých francouzský požadavek na společné žití v sekulární francouzské společnosti. Nepotvrdila se tak hypotéza ohledně použitého legitimního cíle, jelikož bylo předpokládáno, že ESLP přistoupí k ochraně bezpečnosti nebo k ochraně veřejného pořádku. Zde je nutno podotknout, že pro výzkum je vzorek pouze jednoho rozhodnutí ESLP velmi malý. Bylo očekáváno, že ESLP rozhodoval

více případů týkajících se svobody náboženského projevu na veřejnosti ve Francii. Ovšem není tomu tak, a proto byl pro závěry výzkumu použit pouze případ S.A.S. proti Francii.

Z rozhodnutí francouzské Státní rady vyplývá striktní neutralita státu pouze z rozhodnutí o vánočních jesličkách a jejich vystavování v prostorách městských radnic. Částečně lze tuto neutralitu spatřovat i v rozhodnutí o umístění sochy papeže na náměstí, jelikož došlo k zásahu do svobody projevu umělce a musel být ze sochy odstraněn kříž jako nepřipustný náboženský symbol, který nesmí být na veřejném prostranství ze strany státní moci instalován. Naproti tomu v případech burkin, náboženského přesvědčení a s tím spojeným projevem kandidátů na veřejné funkce, již zvolených funkcionářů a jejich náboženských projevů a hřbitovních bran převážila v rozhodování Státní rada složka náboženské plurality ve společnosti v rámci principu laicity. Tuto pluralitu lze shledat i v rozhodnutí o soše papeže, jelikož socha Svatého otce jako taková odstraněna z náměstí nebyla. U hřbitovních bran bylo navíc přistoupeno k aplikaci ustanovení zákona, které obsahuje výjimky, díky nimž lze na veřejném prostranství umístit náboženské symboly či monumenty.

Z většiny případů lze rovněž konstatovat vstřícný posun vůči svobodě náboženského projevu v rozhodování Státní rady. U vánočních jesliček byla navíc možná budoucí změna rozhodnutí naznačena. V odůvodnění Rada totiž uvedla, že by se dalo na vánoční jesličky pohlížet jako na symbol tradic a oslav konce roku a nikoli jako na náboženský symbol.

U kandidátů na veřejné funkce, byl posun již jasný, jelikož se dvakrát rozhodoval téže případ muslimské kandidátky, která nosila v rámci volební kampaně šátek a Státní rada se od svého původního rozhodnutí, zde byla konstatována nepřipustnost nošení náboženských oděvů a symbolů v rámci volební kampaně, odklonila a v odůvodnění u druhého rozhodnutí se přiklonila k náboženské svobodě jednotlivce, která převážila nad neutralitou potenciální státní moci. Na muslimskou kandidátku začalo být totiž pohlíženo jako na osobu, která ještě nezastává veřejnou funkci, a proto není projev jejího náboženského přesvědčení na kandidátce strany problémem. Shodně lze zhodnotit i rozhodnutí v případě kandidáta na pozici policisty, který byl dle Státní rady neoprávněně vyloučen z dalších kol výběrového řízení pro své náboženské přesvědčení. Oba tyto případy tudíž představují opět vstřícný postoj ze strany francouzské Státní rady vůči svobodě projevu náboženského vyznání.

V případě již zvolených funkcionářů ve Francouzské Polynésii je vstřícný postoj více než jasný, protože se jednoznačně jednalo o porušení principu *laïcité* a neutrality státní moci ze strany zástupce státu, a i přes tuto skutečnost Státní rada rozhodla ve prospěch předsedy Shromáždění a jeho svobody náboženského projevu. Protože Rada úkon a proslov spojený

s křížem oddělila od výkonu jeho funkce jako předsedy Shromáždění i přes to, že k incidentu došlo v rámci volby představitelů Shromáždění, a tedy ve spojitosti s výkonem veřejné funkce.

Instalace sochy papeže rovněž vykazuje částečný vstřícný posun vůči svobodě náboženského projevu, jelikož byl ze sochy odstraněn pouze kříž jako náboženský symbol a socha osoby papeže nebyla podrobena cenzuře, i když se dá na papeže pohlížet jako na symbol víry, zvláště pokud se nábožensky projevuje (socha jej znázorňuje při modlení).

Rozsudky týkající se nošení burkin na veřejných plážích přinesly určitý vstřícný postup s ohledem na náboženskou svobodu jednotlivce v judikatuře Státní rady, protože bylo v těchto případech očekáváno, že se soud postaví za nařízení měst a s odkazem na princip laicity a jeho složky neutrality státu, judikuje, že by měla být i skrze oblékání dodržována naprostá neutralita, a tudíž tato nařízení nezruší. Došlo ale ke zrušení předmětných nařízení a byla upřednostněna náboženská svoboda jednotlivce.

Pro přehlednost všech rozhodnutí v jednotlivých oblastech a s nimi spojených potvrzených či vyvrácených hypotéz stanovených v úvodu práce, slouží následující shrnující tabulka.

U rozhodovací praxe Francie byly stanoveny následující tři hypotézy:

H₁: Francouzská Státní rada se vždy přikloní k principu laicity a k jeho složce neutrality státní moci.

H₂: Složka plurality náboženského vyznání ve společnosti v rámci principu laicity nebude při rozhodování Státní rady toliko relevantní.

H₃: Vstřícný posun vůči svobodě projevu náboženského vyznání v judikatuře francouzské Státní rady nebude žádný.

Výsledná tabulka hypotéz pro francouzskou judikaturu

H₁	Potvrzeno v případě <ul style="list-style-type: none">• vánoční jesličky – Státní rada vyhověla stěžovatelům a rozhodla o odstranění vánočních jesliček z budov radnic z důvodu zachování složky neutrality státu principu laicity Potvrzeno zčásti v jednom případě <ul style="list-style-type: none">• socha papeže při odstranění kříže – Státní rada rozhodla o odstranění kříže jako náboženského symbolu ze sochy papeže, která byla vztyčena na náměstí, tedy na veřejném prostranství a město musí na těchto místech
----------------------	--

zachovávat přísnou neutralitu v rámci principu laicity

Vyvráceno v případech

- **burkini na veřejných plážích** – Státní rada rozhodla ve prospěch náboženské plurality ve společnosti a ve prospěch svobody náboženského vyznání, kdy zrušila ustanovení vyhlášek, které zakotvovaly s odvoláním na princip *laïcité* zákaz nošení burkin na veřejných plážích
- **kandidáti na veřejné funkce** – Státní rada se zastala náboženské svobody kandidátů na veřejné funkce, konstatovala zároveň, že tito kandidáti nejsou ještě veřejnými funkcionáři, a proto nemá být jejich svoboda náboženského projevu omezována, omezení přichází až při výkonu funkce, kdy vystupují jako představitelé státní moci a až tehdy musí zachovávat složku neutrality státu v rámci principu laicity
- **zvolení funkcionáři** – Státní rada v tomto případě překvapivě oddělila projev předsedy Shromáždění od výkonu státní moci a rozhodla ve prospěch svobody náboženského projevu a konstatovala, že by se za daných okolností jednalo o porušení principu laicity a neutrality státní moci, ale že v tomto konkrétním případě je třeba prohlášení předsedy považovat za soukromý projev
- **hřbitovní brány** – Státní rada v tomto případě aplikovala výjimky zakotvené v zákoně o odluce církve a státu a judikovala, že hřbitovní brány jsou monumenty, které spadají pod tyto výjimky a je proto zcela v souladu s principem laicity, že se na těchto monumentech objevují náboženské symboly
- **napůl vyvráceno v případě sochy papeže** – Státní rada rozhodla ponechat na náměstí vztyčenou sochu papeže jako takového, vzhledem ke skutečnosti, že na papeže se dá nahlížet jako na náboženský symbol, přiklonila se Státní rada k pluralitě náboženského vyznání ve společnosti a tato převážila v případě sochy papeže nad neutralitou státní moci v rámci principu laicity

H₂

Nepotvrzeno – ve většině oblastí přistoupila Státní rada právě ke složce plurality náboženského vyznání ve společnosti v rámci principu laicity a k neutralitě státní moci přistoupila pouze v případech vystavování vánočních jesliček v budovách městských radnic a zčásti u sochy papeže, když rozhodla o odstranění kříže z této sochy

<p>H₃</p>	<p>Spíše nepotvrzeno –</p> <ul style="list-style-type: none"> • burkini - v případě burkini lze sledovat vstřícné rozhodnutí ve vztahu ke svobodě náboženského projevu, Státní rada navíc tyto případy řešila poprvé a rozhodla v souladu se složkou plurality náboženského vyznání ve společnosti v rámci principu laicity • kandidáti na veřejné funkce – zde je nejvíce patrný posun, jelikož bylo o téže věci rozhodováno dvakrát. Státní rada nejprve v případě kandidátky na veřejnou funkci nosící muslimský šátek rozhodla o nepřipustnosti objevovat se v rámci kampaně a současně nosit náboženský oděv a následně v druhém rozhodnutí přistoupila Státní rada ke složce plurality náboženského vyznání, jelikož rozhodla, že pokud se jedná o kandidátku na veřejnou funkci není tato ještě povinna zachovávat složku neutrality státu v rámci principu laicity. Rovněž u kandidáta na místo policisty bylo ze strany Rady přistoupeno k pluralitě náboženského vyznání, protože bylo rozhodnuto o nepřipustnosti vyloučení kandidáta z výběrového řízení jen pro jeho náboženské přesvědčení. • veřejní funkcionáři – zde je rovněž spatřován velký vstřícný posun pro svobodu náboženského projevu, jelikož u veřejných funkcionářů je vyžadováno, aby tito zachovávali složku neutrality státu v rámci principu <i>laïcité</i>, zde ale Státní rada rozhodla, že je třeba oddělit projev předsedy Shromáždění i když bylo inkriminované gesto s křížem učiněno při volbách jednotlivých představitelů Shromáždění • vánoční jesličky - v případě vánočních jesliček je naznačen možný budoucí vstřícný posun v rozhodování, jelikož Státní rada naznačila, že by se dalo uvažovat i nad argumentací vystavení jesliček jako symbolu oslav konce roku bez spojitosti tohoto symbolu s náboženstvím • socha papeže – u sochy papeže lze rovněž spatřovat posun vstřícný pro svobodu náboženského projevu a rovněž pro svobodu uměleckého projevu, konkrétně v situaci spočívající v ponechání na náměstí sochy samotného modlícího se papeže
-----------------------------	---

Vzhledem ke skutečnosti, že ve většině rozhodnutích se Státní rada postavila za náboženskou pluralitu a svobodu vyznání jednotlivce, lze i do budoucna předpokládat, že

dojde k dalšímu vstřícnému posunu vůči svobodě vyznání. Příkladem mohou být náboženské symboly, které jsou ve francouzské kultuře již zakořeněny i přes jejich náboženský původ. Tuto úvahu podporuje i odůvodnění rozhodnutí v případě vánočních jesliček, ve kterém sama Státní rada připustila možnost odlišného rozhodnutí.

Co se týče případné změny legislativy, z rozsudků francouzské Státní rady vyplývá, že by tato změna byla v určitých oblastech vhodná. Příkladem mohou být hřbitovy, kdy ani národní soudy samy nevědí, jak správně aplikovat zákon o odluce církve a státu a Státní rada tak musí řešit předběžné otázky v těchto věcech. V předmětných případech by ovšem stačilo užití teleologického výkladu, který by do hřbitovních monumentů brány zahrnoval.

Rovněž se nabízí možnost novelizace zákona o odluce státu a církve i v případech umístění soch, obrazů či dalších emblémů, které by znázorňovaly určité náboženské symboly, a následně byly tyto umístěny na veřejné prostranství či místo, které je po těchto náboženských událostech, výjevech či symbolech pojmenováno. Zde by se hodilo doplnění o tyto výjimky. Jelikož sochy, které byly na veřejných místech umístěny před účinností tohoto zákona nemusí být odstraňovány, ovšem nové nesmí být na tato místa přidávány i když mohou dané ulice, náměstí či bulváry nést náboženská označení. Výborným příkladem je právě rozhodnutí ve věci sochy papeže Jana Pavla II., jelikož byla tato umístěna na náměstí nesoucí jeho jméno.

Vhodná by byla i úprava výjimek ohledně náboženských symbolů v době nejrůznějších svátků. Příkladem mohou být právě vánoční jesličky a jejich instalace na radnicích. Stejná situace totiž může nastat i na Velikonoce, pokud budou radnice své prostory v tuto dobu zdobit.

Další změna legislativy by byla vhodná i co se týče lidmi zvolených kandidátů na veřejné funkce. Tito funkcionáři již sice vystupují jako reprezentanti státu, ale vzhledem ke skutečnosti, že jejich náboženské přesvědčení není překážkou při jejich kandidatuře, neměla by být jejich víra ani problémem již ve funkci. Je třeba se zamyslet nad možnými důvody, proč byli právě tito kandidáti do funkce zvoleni a jejich projevené náboženství nelze z těchto úvah vyloučit.

Co se týče rozhodování ESLP v obdobných věcech náboženského projevu je otázkou, zda bude soud dále státům přiznávat širokou míru volné úvahy. Je třeba upozornit, že v současné době se rozrůstá počet států, které legislativně zakotvují zákazy zahalování obličeje na veřejnosti. Příkladem může být Nizozemsko, Belgie, Dánsko, Turecko, jednotlivé Švýcarské kantony, či oblasti Španělska a Itálie, které zakazují i burkini na veřejných

plázech.²⁰⁹ Nabízí se otázka, zda bude v případě možného sporu rozhodovat ESLP obdobně a použije široký *margin of appreciation* nebo zda se bude snažit evropský prostor jakýmkoli směrem sjednotit.

ESLP rozhodoval v roce 2017 dva případy týkající se zákazu zahalování obličeje na veřejnosti v Belgii a v obou případech ponechal Belgii širokou míru volné úvahy.²¹⁰ V odůvodnění přistoupil k argumentaci, po vzoru případu S.A.S. proti Francii, že požadavek společného žití ve společnosti lze podřadit pod ochranu práv a svobod druhých a zákaz zahalování obličeje na veřejnosti tak slouží k dosažení tohoto legitimního cíle, a proto zde soud neshledal zásah do práv garantovaných Úmluvou. Vzhledem k těmto rozhodnutím lze i do budoucna předpokládat, že ESLP poskytne státům široký prostor pro uvážení s argumentem, že státy znají situaci v zemi nejlépe proto aby mohly náležitě rozhodnout.

Na druhou stranu lze rovněž uvažovat o možnosti, že by se ESLP pokusil skrze svou rozhodovací činnost jednotně pojmout svobodu náboženského projevu ve všech smluvních státech Úmluvy. Je ale otázkou, zda je toto vůbec možné. Sjednocovat citlivé téma náboženské svobody ve státech, které jsou v těchto oblastech zcela odlišné a postavené i na odlišných historických základech. V tomto ohledu je užívání širokého prostoru pro uvážení ze strany ESLP zřejmě na místě. Stačí připomenout rozhodnutí ve věci Lautsi a další proti Itálii²¹¹. Zde ESLP rozhodl o křížích visících ve školách ne jako o náboženských symbolech ale jako o symbolech kulturních s ohledem na tradici a historii dané země. Naproti tomu v rozhodnutí ve věci Dahlab proti Švýcarsku²¹² nebo Leyla Şahin proti Turecku,²¹³ bylo rozhodnuto o nepřípustnosti náboženských oděvů ze strany učitelky ve škole a studentky univerzity. Opět s ohledem na situaci v dané zemi.

S ohledem na výše uvedené zůstává nadále otázkou, zda bude užíváno za všech okolností ze strany ESLP širokého prostoru pro uvážení. Zda budou tak mít státy možnost buď zachovávat tradiční hodnoty, které jsou s danou zemí neodmyslitelně spjaty. Nebo zda

²⁰⁹ SANGHANI, Radika. *Burka bans: The countries where Muslim women can't wear veils [online]*. London: *The Telegraph*, ze dne 17. srpna 2017 [cit. dne 28. září 2018]. Dostupné na <<https://www.telegraph.co.uk/women/life/burka-bans-the-countries-where-muslim-women-cant-wear-veils/>>

²¹⁰ Jednalo se o rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Dakir proti Belgii* ze dne 11. prosince 2017, číslo stížnosti: 4619/12 a rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Belcacemi a Oussar proti Belgii* ze dne 11. prosince 2017, číslo stížnosti: 37798/13

²¹¹ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Lautsi a další proti Itálii* ze dne 18. března 2011, číslo stížnosti: 30814/06

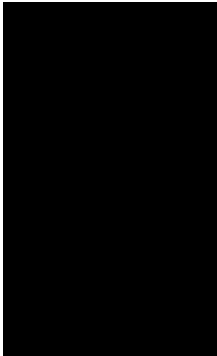
²¹² Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Dahlab proti Švýcarsku* ze dne 15. února 2001, číslo stížnosti: 42393/98

²¹³ Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Leyla Şahin proti Turecku* ze dne 10. listopadu 2005, číslo stížnosti: 44774/98

budou státy potažmo i ESLP reflektovat nové trendy, mísení kultur a netradičních náboženství a následně přistupovat spíše k pluralitě náboženského vyznání ve společnosti.

Přílohy

Příloha č. 1

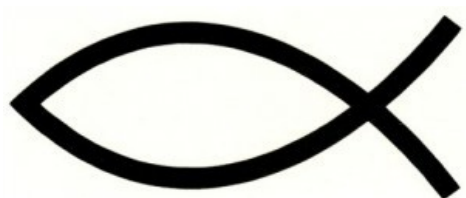
Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/87/Christian_cross.svg/2000px-Christian_cross.svg.png

Příloha č. 2

Zdroj: <https://ballzbeatz.com/product/orthodox-cross-christianity-decal-sticker/>

Příloha č. 3

Zdroj: <http://www.forbiddensymbols.com/wp-content/uploads/Ichthys-300x129.jpg>

Příloha č. 4

Zdroj: <http://iranpoliticsclub.net/islam/crescent-star/images/Islam%20Emblem.gif>

Příloha č. 5

Zdroj: <https://cdn2.vectorstock.com/i/1000x1000/74/41/cartoon-girl-with-hijab-vector-8787441.jpg>

Příloha č. 6

Zdroj: <https://cdn2.vectorstock.com/i/1000x1000/74/51/cartoon-girl-with-niqab-vector-8787451.jpg>

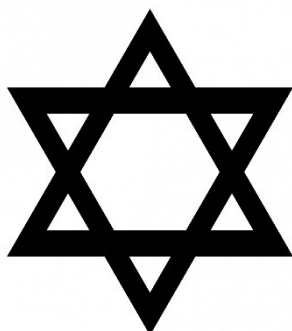
Příloha č. 7

BURQA

Zdroj: <https://cdn2.vectorstock.com/i/thumb-large/71/76/burqa-style-arabic-muslim-woman-in-burqa-vector-20077176.jpg>

Příloha č. 8

Zdroj: <https://www.publicdomainpictures.net/pictures/50000/velka/star-of-david-clipart.jpg>

Příloha č. 9

Zdroj: <http://www.clker.com/cliparts/R/l/8/X/Y/v/menorah-hi.png>

Příloha č. 10

Zdroj: <https://vectortoons.com/wp-content/uploads/2016/09/jewish-men-collection-009.jpg>

Seznam pramenů

Monografie a články z časopisů

- 1) ALCOCK, Antony. *A History of the Protection of Regional Cultural Minorities in Europe. From the Edict of Nantes to the Present Day*. Londýn: Macmillian Press LTD, 2000, s. 279
- 2) ARNOLD, Thomas. *Symbolism and Islam*. Londýn: The Burlington Magazine for Connoisseurs, 1928, Vol. 53, No. 307, s. 154-156
- 3) AYED, Nadia Ben, ADERNO, Alexandra. *L'expression de la liberté religieuse des agents du service public*. Les cahiers juridiques de La Gazette, 2015, N°183, s. 12-14
- 4) BADERIN, Mashood A., SSENIONJO, Manisuli. *International human rights law: Six Decades after UDHR and Beyond*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2010, s. 592
- 5) BEINE, David, PITTLE, Kevin. *Hooked on The Fish: The Christian Sign of The Fish (and Co-Option Thereof) as Symbolic Capital*. Dallas: SIL International, 2009, s. 15
- 6) *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1993, s. 1290
- 7) BOUMA, Gary a kol. *Work, religious diversity and Islam*. Asia Pacific Journal of Human Resources, 2003, Vol. 41, No 1, s. 51-61
- 8) Commission de reflexion sur l'application du principe de laïcité dans la republique. *Rapport au President de la Republique*. 2003, s. 78
- 9) CHOWDHURY, Nasrin Akter and others. *Misconception of Islamic Apparel, Niqab: A Phenomenological Approach*. Malaysian Journal of Communacation, 2017, Vol. 33, No. 4, s. 204-217
- 10) COSTE, René. *La Déclaration des Droits de L'Homme et du Citoyen de 1789*. Bulletin de Littérature Ecclésiastique, 1999, vol. C, s. 369-385
- 11) DINU, Gheorghe. TOMESCU, Raluca A. *The European Union Charter of Fundamental Rights. The Treaty of Lisbon's Objectives and Principles*. Contemporary Readings in Law & Social Justice. 2017, Vol. 9 Issue 2, s. 229-235
- 12) DIVECKÝ, Jan. *Židovské svátky: kalendářem od Pesachu po Purimu*. Praha: P3K, 2005, s. 80
- 13) ECHR. *Religious symbols and clothing*. Press Unit, 2016, s. 8

- 14) EVERETT, Jim A.C. and others. *Covered in stigma? The impact of differing levels of Islamic head-covering on explicit and implicit biases toward Muslim women*. Journal of Applied Social Psychology, 2015, Vol. 45, s. 90-104
- 15) FRIEDMAN, Maurice S. *Religious Symbolism and "Universal" Religion*. Chicago: The Journal of Religion, 1958, Vol. 38, No. 4. s. 215-225
- 16) FROMONT, Michel. *La Liberté Religieuse et le Principe de Laïcité en France*. Vatican City: Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom, Acta 17, 2012, s. 307-319
- 17) GAUDEMET-BASDEVANT, Brigitte. *La jurisprudence constitutionnelle en matière de liberté confessionnelle et le régime juridique des cultes et de la liberté confessionnelle en France*. XI ème Conférence des Cours constitutionnelles européennes, listopad 1998, s. 47
- 18) GUERLAC, Othon. *The Separation of Church and State in France*. New York: Political Science Quarterly, vol. 23. No. 2, 1908, s. 259-296
- 19) GRIM, Brian J. a FINKE, Roger. *The Price of Freedom Denied. Religious Persecution and Conflict in the Twenty-First Century*. New York: Cambridge University Press, 2011, s. 272
- 20) HILL, Daniel a WHISTLER, Daniel. *Religious symbols and the European convention on human rights*. Law & Justice, 2013, s. 52-69
- 21) HOECKE, Mark Van. *Methodologies of Legal Research Which Kind of Method for What Kind of Discipline?* Oxford: Hart Publishing, 2011, s. 310
- 22) HOCHMANN, Thomas. *Le Christ, le père Noël et la laïcité, en France et aux États-Unis*. Les Nouveaux Cahiers du Conseil constitutionnel, N° 53, 2016/4, s. 53-61
- 23) HUANG, Chi-Chen, KLEINER, Brian H. *New Developments Concerning Religious Discrimination in the Workplace*. International Journal of Sociology and Social Policy, 2001, Vol. 21, No 8/9/10, s. 128-136
- 24) JENNINGS, Jeremy. *The Déclaration des droits de l'homme et du citoyen and Its Critics in France: Reaction and Idéologie*. Cambridge: The Historical Journal, 1992, Vol. 35, No. 4., s. 839-859
- 25) KILLIAN, Caitlin. *From a Community of Believers to an Islam of the Heart: "Conspicuous" Symbols, Muslim Practices, and the Privatization of Religion in France*. Oxford: Sociology of Religion, 2007, Vol. 68, No 3, s. 305-320
- 26) KMEC, Jiří a kol. *Evropská Úmluva o lidských právech – komentář*. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 1660

- 27) KOTHARI, C. R. *Research Methodology: Methods and Techniques*. Nové Dillí: New Age International, 2004, s. 401
- 28) *Korán*. Přeložil Ivan Hrbek. Praha: Academia, 2000, s. 797
- 29) LIJPHART, Arend. *Comparative Politics and the Comparative Method*. The American Political Science Review, 1971, Vol. 65, No. 3, s. 682-693
- 30) LOEWENTHAL, Kate Miriam, LAMIS, S. Solaim. *Religious Identity, Challenge, and Clothing: Women's Head and Hair Covering in Islam and Judaism*. Journal of Empirical Theology, 2016, Vol. 29, s. 160-170
- 31) MORSINK, Johannes. *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999, s. 378
- 32) PAULIAT, Héléne. *Crèches et bâtiments publics: la discorde*. JCP Actualités 1002, N° 49, 2015, s. 2
- 33) PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993, s. 430
- 34) PIERRARD, Pierre. *L'église et la révolution (1789-1889)*. Paris: Nouvelle Cité, 1988, s. 274
- 35) Premier Ministre. *La Laïcité Aujourd'hui: Note d'orientation de l'Observatoire de la laïcité*. Observatoire de la laïcité, 2014, s. 9
- 36) RASMUSSEN, Susan J. *Re-casting the veil: Situated meanings of covering*. Culture and Psychology, 2013, Vol. 19, No. 2. s. 237-258
- 37) RENUCCI, Jean-François. *Article 9 of The European Convention on Human Rights – Freedom of thought, conscience and religion*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2005, s. 113
- 38) REUTENAUER, Paul. *Nouveau Regime Des Cultes En France: Commentaire de la Loi Du 9 Decembre 1905 sur la séparation des Églises et de l'État*. Paris: Du Bulletin-Commentaire des Lois Nouvelles et Décrets, 2. vydání, 1906, s. 104
- 39) SCANLON, Thomas. *A Theory of Freedom of Expression*. Philosophy & Public Affairs, 1972, Vol. 1, No. 2, s. 204-226
- 40) ŠTURMA, Pavel. *Vztah Charty základních práv EU k dosavadnímu systému ochrany lidských práv v Evropě*. Právní rozhledy, 2004, č. 9, s. 321–328
- 41) TARLO, Emma. *Jewish wigs and Islamic sportswear: Negotiating regulations of religion and fashion*. Critical Studies in Fashion and Beauty, 2016, Vol. 7, s. 17
- 42) TZANKOVA, Veronika, SCHIPHORST, Thecla. *Visualization of Islamic Religious Symbolism on the Internet: A Conceptual Blending*. New York: Parsons Journal for Information Mapping, 2010, Vol. 2, No. 4, s. 7

- 43) UNHCR. *Global Trends: Forced displacement in 2016*. United Nations High Commissioner for Refugees, 2017, s. 72
- 44) VALACHOVÁ, Sára. *Několik úvah nad židovskými symboly v evropském veřejném prostoru*. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2016, Vol. 1, s. 85-91
- 45) VITKAUSKAITĖ-MEURICE, Dalia. *The Scope and Limits of the Freedom of Religion in International Human Rights Law*. Jurisprudencija. 2011, Vol. 18 Issue 3, s. 841-857
- 46) WILSON, Mark. *NOAH, THE ARK, AND THE FLOOD IN EARLY CHRISTIAN LITERATURE*. Scriptura, No 113, 2014, s. 1-12

Právní předpisy

- 1) Všeobecná deklarace lidských práv
- 2) Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
- 3) Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
- 4) Listina základních práv Evropské Unie
- 5) Deklarace práv člověka a občana 1789
- 6) Zákon z 9. prosince 1905 o odluce církve a státu
- 7) Ústava z 27. října 1946
- 8) Ústava V. republiky ze 4. října 1958
- 9) Zákon n° 83-634 z 13. července 1983 upravující práva a povinnosti úředníků. Zákon znám jako Zákon Le Pors
- 10) Zákon n° 2004-228 z 15. března 2004 dohlížející na dodržování principu laicity, nošení symbolů nebo oděvů vyjadřujících příslušnost k náboženství ve školách, vysokých školách a veřejných lyceích
- 11) Zákon n° 2016-483 z 20. dubna 2016 týkající se etiky a práv a povinností úředníků
- 12) Oběžník N°DHOS/G/2005/57 z 2. února 2005
- 13) Trestní zákoník verze z 15. dubna 2018, článek R645-14
- 14) Zákon n° 2010-1192 z 11. října 2010 zakazující zahalování obličeje ve veřejném prostoru
- 15) Oběžník z 15. března 2017 týkající se respektování principu laičité ve veřejných funkcích
- 16) Zákoník práce verze z 15. února 2018, článek L3133-1
- 17) Volební zákoník verze z 15. července 2018

Judikatura

- 1) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Sunday Times proti Spojenému království* ze dne 26. 4. 1979, číslo stížnosti: 6538/74
- 2) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Young, James a Webster proti Spojenému království* ze dne 13. 8. 1981, číslo stížnosti: 7601/76
- 3) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Campbell a Cosans proti Spojenému království* ze dne 25. 2. 1982, číslo stížnosti: 7511/76
- 4) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Kokkinakis proti Řecku* ze dne 25. 5. 1993, číslo stížnosti: 14307/88
- 5) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Kalaç proti Turecku* ze dne 1. července 1997, číslo stížnosti: 20704/92
- 6) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francii* ze dne 27. června 2000, číslo stížnosti: 27417/95
- 7) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Dahlab proti Švýcarsku* ze dne 15. února 2001, číslo stížnosti: 42393/98
- 8) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Metropolitní církev Besarábie a další proti Moldavsku* ze dne 13. 12. 2001, číslo stížnosti: 45701/99
- 9) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Alinak proti Turecku* ze dne 29. března 2005, číslo stížnosti: 40287/98
- 10) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Leyla Şahin proti Turecku* ze dne 10. listopadu 2005, číslo stížnosti: 44774/98
- 11) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Ahmet Arslan a další proti Turecku* ze dne 4. října 2010, číslo stížnosti: 41135/98
- 12) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Jakóbski proti Polsku* ze dne 7. prosince 2010, číslo stížnosti: 18429/06
- 13) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Lautsi a další proti Itálii* ze dne 18. března 2011, číslo stížnosti: 30814/06
- 14) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Eweida a další proti Spojenému království* ze dne 27. května 2013, číslo stížnosti: 48420/10, 59842/10, 51671/10 a 36516/10
- 15) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *S.A.S. proti Francii* ze dne 1. července 2014, číslo stížnosti: 43835/11

- 16) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Belcacemi a Oussar proti Belgii* ze dne 11. prosince 2017, číslo stížnosti: 37798/13
- 17) Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Dakir proti Belgii* ze dne 11. prosince 2017, číslo stížnosti: 4619/12
- 18) Rozhodnutí Komise pro lidská práva ve věci *X. proti Spojenému království* ze dne 5. března 1976
- 19) Rozhodnutí Komise pro lidská práva ve věci *Arrowsmith proti Spojenému království* ze dne 16. května 1977, číslo stížnosti: 7050/75
- 20) Rozhodnutí Komise pro lidská práva ve věci *X. proti Spojenému království* ze dne 12. března 1981
- 21) Rozhodnutí Conseil Constitutionnel n° 2010-613 DC ze dne 7. října 2010
- 22) Rozhodnutí Conseil Constitutionnel n° 2012-297 QPC ze dne 21. února 2013
- 23) Rozhodnutí Conseil d'État N° 268789 ze dne 9. března 2005
- 24) Rozhodnutí Conseil d'État N° 311888 ze dne 10. dubna 2009
- 25) Rozhodnutí Conseil d'État N° 337079 ze dne 1. března 2010
- 26) Rozhodnutí Conseil d'État N° 337899 ze dne 23. prosince 2010
- 27) Rozhodnutí Conseil d'État N° 402742 ze dne 26. srpna 2016
- 28) Rozhodnutí Conseil d'État N° 403578 ze dne 26. září 2016
- 29) Rozhodnutí Conseil d'État N° 395223 ze dne 9. listopadu 2016
- 30) Rozhodnutí Conseil d'État N° 395122 ze dne 9. listopadu 2016
- 31) Rozhodnutí Court Administrative d'Appel de Marseille, N° 15MA03863 ze dne 3. dubna 2017
- 32) Rozhodnutí Conseil d'État N° 412636 ze dne 26. července 2017
- 33) Rozhodnutí Conseil d'État N° 408920 ze dne 28. července 2017
- 34) Rozhodnutí Conseil d'État N° 396990 ze dne 25. října 2017
- 35) Rozhodnutí Tribunal Administratif de Montpellier, N°1705777 ze dne 18. prosince 2017
- 36) Stanovisko Conseil d'État N° 390136 ze dne 11. června 2015

Internetové zdroje

- 1) AFP. *Pope Jean-Paul II statue moved to avoid French secularism laws [online]*. France24, 11. června 2018 [cit. dne 12. září 2018]. Dostupné na <<https://www.france24.com/en/20180611-pope-jean-paul-ii-statue-moved-avoid-french-secularism-laws>>
- 2) ArianeWeb Conseil d'État. Dostupné na <<http://arianeinternet.conseil-etat.fr/arianeinternet/simplesearch.asp>>
- 3) ARNOLD, Michelle. *Should Christmas trees be considered a religious symbol? [online]*. Catholic.com [cit. dne 22. března 2018]. Dostupné na <<https://www.catholic.com/qa/should-christmas-trees-be-considered-a-religious-symbol/>>
- 4) CIA. *The world factbook [online]*. Verze ze dne 1. května 2018 [cit. dne 11. května 2018] Dostupné na <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/fr.html>>
- 5) KAGEDAN, Binyamin. *Menorah: History of a symbol [online]*. JNS, ze dne 15. září 2013 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.jns.org/menorah-history-of-a-symbol/>>
- 6) BRETONNEAU, Aurélie. *Conclusions de 395122 et de 395223 [online]*. Conseil d'État ArianeWeb. [cit. dne 22. března 2018]. Dostupné na <<http://arianeinternet.conseil-etat.fr/arianeinternet/ViewRoot.asp?View=Html&DMode=Html&PushDirectUrl=1&Item=2&fond=DCE,%20CRP&text=cr%E9ches%2C+Aur%E9lie&Page=1&querytype=simple&NbEltPerPages=4&Pluriels=True>>
- 7) Department of Islamic Art. *Figural Representation in Islamic Art [online]*. In Heilbrunn Timeline of Art History. New York: The Metropolitan Museum of Art, říjen 2001 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <https://www.metmuseum.org/toah/hd/figs/hd_figs.htm>
- 8) Dossiers législatifs. *Exposé des motifs - LOI n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public [online]*. Legifrance [cit. dne 15. března 2018]. Dostupné na <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichLoiPubliee.do?idDocument=JORFDOLE000022234691&type=expose>>

- 9) The editors of encyclopaedia Britannica. *Pope, Roman catholicism [online]*. Britannica.com [cit. dne 5. dubna 2018]. Dostupné na <<https://www.britannica.com/topic/pope>>
- 10) The editors of encyclopaedia Britannica. *Ramadan [online]*. Britannica.com [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.britannica.com/topic/Ramadan>>
- 11) Euroskop. *Listina základních práv EU [online]*. [cit. 2. března 2018]. Dostupné na <<https://www.euroskop.cz/204/sekce/listina-zakladnich-prav-eu/>>
- 12) Federace židovských obcí v ČR. *Svátky [online]*. [cit. dne 25. května 2018]. Dostupné na <<https://www.fzo.cz/judaismus/svatky/>>
- 13) Gouvernement.fr. *Le ministère de l'Action et des Comptes publics [online]*. [cit. dne 27. srpna 2018]. Dostupné na <<https://www.gouvernement.fr/le-ministere-de-l-action-et-des-comptes-publics>>
- 14) HONEYBUN, Michelle. *The Burkini Is A Sign Of Religious Oppression And Not A Fashion Statement [online]*. The Forbes, ze dne 20. října 2016 [cit. dne 8. dubna 2018]. Dostupné na <<https://www.forbes.com/sites/realspin/2016/10/20/the-burkini-is-a-sign-of-religious-oppression-and-not-a-fashion-statement/#14d737b16f53>>
- 15) CHRISAFIS, Angélique. *French PM supports local bans on burkinis [online]*. The Guardian, ze dne 18. srpna 2016 [cit. dne 8. dubna 2018]. Dostupné na <<https://www.theguardian.com/world/2016/aug/17/french-pm-supports-local-bans-burkinis>>
- 16) Jours fériés. *Date de l'Ascension [online]*. [cit. dne 25. května 2018]. Dostupné na <<https://www.joursferies.fr/ascension.php>>
- 17) Jours fériés. *Date de la Pentecôte [online]*. [cit. dne 25. května 2018]. Dostupné na <<https://www.joursferies.fr/pentecote.php>>
- 18) Komise pro lidská práva Spojených národů. *CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion) [online]*. CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, 30. července 1993 [cit. dne 3. května 2018]. Dostupné na <<http://www.refworld.org/docid/453883fb22.html>>
- 19) Le Portail de Statistique. *Appartenance religieuse des jeunes de 18 à 30 ans en France en juin 2016 [online]*. Fr.statista.com [cit. dne 11. května 2018]. Dostupné na <<https://fr.statista.com/statistiques/600092/appartenance-religieuse-des-jeunes-france/>>

- 20) McCREA, Ronan. *Is migration making Europe more secular?* [online]. Aeon.co, 17. června 2013 [cit. 9. dubna 2018]. Dostupné na <<https://aeon.co/essays/is-migration-making-europe-more-secular>>
- 21) MOSTELLER, Angie. *Christmas, Celebrating the Christian History of Classic Symbols, Songs and Stories* [online]. Celebrating Holidays [cit. dne 22. března 2018], Dostupné na <http://www.celebratingholidays.com/?page_id=1535>
- 22) PAVLÁT, Leo. *Jarmulka, kapele, kipa. Židovská pokrývka hlavy* [online]. Rozhlas.cz, ze dne 15. prosince 2013 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/jarmulka-kapele-kipa-zidovska-pokryvka-hlavy--1293347>
- 23) PEW-TEMPELTON Project. *Global religious futures* [online]. [cit. dne. 11. května 2018]. Dostupné na <http://www.globalreligiousfutures.org/countries/france/religious_demography#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2020>
- 24) PIUS VI. *Quod Aliquantum* [online]. 10. března 1791 [cit. 8. března 2018]. Dostupné na <http://laportelatine.org/bibliotheque/encycliques/PieVI/Quod_Aliquantum.php>
- 25) Police Scotland. *Hijab now an optional part of Police Scotland uniform* [online]. Ze dne 23. srpna 2016 [cit. dne 14. května 2018]. Dostupné na <<http://www.scotland.police.uk/whats-happening/news/2016/august/hijab-ratified-as-option-for-police-scotland-uniform>>
- 26) ROBERTS, Michael S. *The cross* [online]. BBC.co.uk, ze dne 12. září 2009 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <http://www.bbc.co.uk/religion/religions/christianity/symbols/cross_1.shtml>
- 27) RUBIN, Alissa J. *From Bikinis to Burkinis, Regulating What Women Wear* [online]. The New York Times, ze dne 27. srpna 2016 [cit. dne 5. května 2018]. Dostupné na <<https://www.nytimes.com/2016/08/28/world/europe/france-burkini-bikini-ban.html>>
- 28) ŘEHOŘ XVI. *Mirari vos* [online]. 15. srpna 1832 [cit. 8. března 2018]. Dostupné na <<http://laportelatine.org/bibliotheque/encycliques/GregoireXVI/MirariVos.php>>
- 29) SAMUEL, Henry. DAY, Matthew. *France and Poland clash over court ruling to remove cross from late Pope John Paul II statue* [online]. London: *The Telegraph*, ze dne 30. října 2017 [cit. dne 12. září 2018]. Dostupné na <<https://www.telegraph.co.uk/news/2017/10/30/france-poland-clash-court-ruling-remove-cross-late-pope-jean/>>
- 30) SANGHANI, Radika. *Burka bans: The countries where Muslim women can't wear veils* [online]. London: *The Telegraph*, ze dne 17. srpna 2017 [cit. dne 28. září 2018].

- Dostupné na <<https://www.telegraph.co.uk/women/life/burka-bans-the-countries-where-muslim-women-cant-wear-veils/>>
- 31) SCHOLEM, Gershom. *The Curious History of the Six-Pointed Star: How the "Magen David" Became the Jewish Symbol* [online]. Commentary Magazine, ze dne 1. září 1949 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.commentarymagazine.com/articles/the-curious-history-of-the-six-pointed-star-how-the-magen-david-became-the-jewish-symbol/>>
- 32) SHNIDMAN, Ronen. *The Star of David: More Than Just a Symbol of the Jewish People or Nazi Persecution* [online]. Haaretz, ze dne 17. února 2014 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.haaretz.com/world-news/europe/the-star-of-david-isn-t-just-jewish-1.5323219>>
- 33) TOMUSCHAT, Christian. *International Covenant on Civil and Political Rights* [online]. United Nations, 2008 [cit. 26. února 2018]. Dostupné na <http://legal.un.org/avl/pdf/ha/iccpr/iccpr_e.pdf>
- 34) United Nations. *4. International Covenant on Civil and Political Rights* [online]. United Nations Treaty Collections, [cit. 26. února 2018]. Dostupné na <<https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/IV-4.en.pdf>>
- 35) Vatican City State. *Organizational Chart* [online]. [cit. dne 5. dubna 2018], Dostupné na <<http://www.vaticanstate.va/content/vaticanstate/en/stato-e-governo/struttura-del-governatorato/organigramma/stato-citta-del-vaticano.html>>
- 36) WORDSWORTH, Dot. *The difference between a yarmulke and a kippah* [online]. The Spectator, ze dne 11. března 2017 [cit. dne 9. května 2018]. Dostupné na <<https://www.spectator.co.uk/2017/03/the-difference-between-a-yarmulke-and-a-kippah/>>

Zdroje příloh

- 1) Kříž: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/87/Christian_cross.svg/2000px-Christian_cross.svg.png
- 2) Dvouramenný kříž: <https://ballzbeatz.com/product/orthodox-cross-christianity-decal-sticker/>
- 3) Ryba: <http://www.forbiddensymbols.com/wp-content/uploads/Ichthys-300x129.jpg>
- 4) Půlměsíc: <http://iranpoliticsclub.net/islam/crescent-star/images/Islam%20Emblem.gif>
- 5) Hidžáb: <https://cdn2.vectorstock.com/i/1000x1000/74/41/cartoon-girl-with-hijab-vector-8787441.jpg>
- 6) Nikáb: <https://cdn2.vectorstock.com/i/1000x1000/74/51/cartoon-girl-with-niqab-vector-8787451.jpg>
- 7) Burka: <https://cdn2.vectorstock.com/i/thumb-large/71/76/burqa-style-arabic-muslim-woman-in-burqa-vector-20077176.jpg>
- 8) Davidova hvězda: <https://www.publicdomainpictures.net/pictures/50000/velka/star-of-david-clipart.jpg>
- 9) Menóra: <http://www.clker.com/cliparts/R/l/8/X/Y/v/menorah-hi.png>
- 10) Jarmulka: <https://vectortoons.com/wp-content/uploads/2016/09/jewish-men-collection-009.jpg>

Abstrakt

Hlavním tématem této rigorózní práce je francouzský princip *laïcité* ve vztahu ke svobodě náboženského projevu na veřejnosti. Práce je členěna do čtyř kapitol, kdy první z nich pojednává obecně o náboženských symbolech pro tuto práci relevantních náboženství. Druhá kapitola se zabývá vývojem právní úpravy svobody náboženského projevu, a to jak mezinárodní, tak francouzské. Třetí kapitola se věnuje specifikaci náboženského projevu. Čtvrtá kapitola je členěna na sedm podkapitol dle jednotlivých oblastí, ve kterých se objevuje svoboda náboženského projevu na veřejnosti. Práce zodpovídá na otázky ohledně dodržování principu laicity (*laïcité*) a ohledně nadužívání doktríny margin of appreciation.

Abstract

French principle of laicity which is connected with freedom of religious expression in public space pose a main theme of this thesis which is being divided into four chapters accordingly. The first one shall discuss sundry religious symbols that are considered as significant for the subsequent analysis. The following chapter, on the other hand, stresses the development of legal provisions towards the religious freedom expression both at the international level and in France, too. The third chapter deals with a specification of religious expression. The fourth chapter is compounded of seven sections according to selected areas in which the issue of freedom of religious expression in public space has been inquired. The thesis shall address the matters related to the principle of laicism (*laïcité*) and the excessive use of margin of appreciation doctrine.

Klíčová slova

Svoboda náboženského projevu, Evropský soud pro lidská práva, francouzská Státní rada, princip laïcité, zákon o odluce církve a státu, náboženské symboly

Key words

Freedom of religious expression, European court of human rights, French State council, principle laïcité, law on separation of churches and state, religious symbols